

ISSN: 2687-3117

HACETTEPE ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER DERGİSİ
— HÜSBBD —

HACETTEPE UNIVERSITY
JOURNAL OF SOCIAL SCIENCES

Yıl / Year: 2019

Cilt / Volume: 1

Sayı / Issue: 1

Doç.Dr. M.Çağlar ÖZDEMİR

Nobel Taltifli Ekonomi Bilim Ödülü Alan İktisatçılar ve Eserlerinin Sosyal Politika Akademik Alanı Açısından İncelenmesi

Doç.Dr. Haktan DEMİRCİOĞLU
Arş.Gör. Esra IŞIK

Çocuk Cinsel İstismarını Önlemeye Yönelik Geliştirilen Okul Temelli Programlar ve Etkililikleri

Doç.Dr. Bora YILDIZ
Arş.Gör. Mustafa BEKMEZCİ

Babacan Liderlik ile Çalışmaya Tutkunluk Arasındaki İlişkide Kolektif Şükranın Aracı Etkisi

Dr.Öğr.Üyesi Cemile ÇETİN
Öğr.Gör. Özlem ANUK

Sosyal Politika Bakış Açısı ile Sürdürülebilir Toplum Sağlığı için Ebeveynlerin Aşı Kararları

Av. Gizem YARDIMCI

İnsansız Hava Aracı Kullanımında Sigorta Sorumluluğu

Derginin Sahibi / Publisher

: Doç.Dr. Mehmet Altınöz,
Müdür / Manager
H.Ü. Sosyal Bilimler Meslek
Yüksekokulu adına / on behalf of
H.U. Vocational School of Social
Sciences

Yayın Kurulu Başkanı ve Baş Editör / Chief Editor
Yazı İşleri Müdürü ve Sorumlu Editör / Managing Editor
Yardımcı Editör / Assistant Editor

: Doç.Dr. Mehmet Altınöz
: Dr.Öğr.Üyesi Volkan Işık
: Dr. Demet Çakıroğlu

Yayın Kurulu / Editorial Board :

Mehmet Altınöz Hacettepe Üniversitesi, TR
Volkan Işık Hacettepe Üniversitesi, TR
Demet Çakıroğlu Hacettepe Üniversitesi, TR
Mehmet Akif Ayarlıoğlu Hacettepe Üniversitesi, TR
Selen Yılmaz Işıkkhan Hacettepe Üniversitesi, TR
Özlem Zerrin Keyvan Hacettepe Üniversitesi, TR

H.Ü. Sosyal Bilimler Dergisi yılda iki defa online yayımlanan akademik hakemli bir dergidir.

Dergide yayımlanmak üzere gönderilen yazılar <http://dergipark.gov.tr/husbdergi> adresinden yüklenmelidir.

Diğer konularla ilgili yazışmalar aşağıdaki adrese yapılmalıdır:

Adres/Address:

Dr.Öğr.Üyesi Volkan Işık Hacettepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler MYO, Talatpaşa Bulvarı No:5
06100, Opera, ANKARA e-posta/e-mail: husbd@hacettepe.edu.tr

Dergiye gönderilecek makaleler, Dergi web-sitesinde (<http://dergipark.gov.tr/husbdergi>) yer alan “Yazar Rehberi” ndeki kurallara uygun olmalıdır.

H.U. Journal of Social Sciences is a peer-reviewed online, academic journal, published semi-yearly. Articles sent must conform to the requirements indicated on the Guide for Authors in the web-site (<http://dergipark.gov.tr/husbdergi>).

Yayının Türü/ProductType: İnternet üzerinden yayımlanan açık erişim hakemli dergi, yılda 2 sayı/
Open access academic online journal, two issues per year.

ISSN: 2687-3117

Derginin Tarandığı Kaynaklar / Indexes:

Basım Tarihi/Date of Issue: 31 Ağustos 2019

Yayının Yönetim Yeri/Editorial Office Contact Information: Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler
Meslek Yüksekokulu, Talatpaşa Bulvarı No:5 06100 Opera-ANKARA, Tel: (0312) 311 60 15
Hacettepe University Vocational School of Social Sciences, Opera-ANKARA, Phone: +90312 3116015

DANIŞMA KURULU/ADVISORY BOARD

Prof.Dr. Rafet AKTAŞ	Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi, TR
Prof.Dr. A.Nizamettin AKTAY	Antalya Bilim Üniversitesi, TR
Prof.Dr. Celal Reha ALPAR	Hacettepe Üniversitesi, TR
Prof.Dr. Eyüp BEDİR	YÖK Denetleme Kurulu
Prof.Dr. Şenay GÖKBAYRAK	Ankara Üniversitesi, TR
Prof.Dr. Cemal GÜZEL	Hacettepe Üniversitesi, TR
Prof.Dr. Vedat İŞIKHAN	Hacettepe Üniversitesi, TR
Prof.Dr. Emine Tuncay KAPLAN	Başkent Üniversitesi, TR
Prof.Dr. Cem KILIÇ	TOBB ETÜ, TR
Prof.Dr. Emine ORHANER	Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi, TR
Prof.Dr. Necdet SAĞLAM	Hacettepe Üniversitesi, TR
Prof.Dr. Doğan TUNCER	Başkent Üniversitesi, TR
Doç.Dr. Mehmet ALTINÖZ	Hacettepe Üniversitesi, TR
Doç.Dr. Erdem CAM	Ankara Üniversitesi, TR
Doç.Dr. Mehmet Merve ÖZAYDIN	Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi, TR
Doç.Dr. M.Çağlar ÖZDEMİR	Sakarya Üniversitesi, TR

HAKEM KURULU/REFEREES

Prof.Dr. A.Nizamettin AKTAY	Antalya Bilim Üniversitesi, TR
Prof.Dr. Belgin AYDINTAN	Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi, TR
Prof.Dr. Enver AYDOĞAN	Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi, TR
Prof.Dr. Doğan Yaşar AYHAN	Başkent Üniversitesi, TR
Prof.Dr. Bülent BAYAT	Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi, TR
Prof.Dr. Şenay GÖKBAYRAK	Ankara Üniversitesi, TR
Prof.Dr. Himmet KARADAL	Aksaray Üniversitesi, TR
Prof.Dr. Cem KILIÇ	TOBB ETÜ, TR
Prof.Dr. Cengiz ÖZBESLER	Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi, TR
Prof.Dr. Zekai ÖZTÜRK	Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi, TR
Prof.Dr. Alptekin SÖKMEK	Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi, TR
Prof.Dr. Dilaver TENGİLİMOĞLU	Atılım Üniversitesi, TR
Prof.Dr. Nafiz TOK	Aksaray Üniversitesi, TR
Prof.Dr. Türker TOPALHAN	Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi, TR
Prof.Dr. Hasan TUTAR	Anadolu Üniversitesi, TR
Prof.Dr. İlker USTA	Hacettepe Üniversitesi, TR
Prof.Dr. Yücel UYANIK	Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi, TR
Prof.Dr. Erdiñç YAZICI	Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi, TR
Doç.Dr. Mehmet ALTINÖZ	Hacettepe Üniversitesi, TR
Doç.Dr. Gürol BABA	Ankara Sosyal Bilimler Üniversitesi, TR
Doç.Dr. İsmail ERMAĞAN	İstanbul Medeniyet Üniversitesi, TR
Doç.Dr. Ayşe Esra İşmen GAZİOĞLU	İstanbul Üniversitesi, TR
Doç.Dr. E.Asuman ATILLA	Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi, TR
Doç.Dr. Erdem CAM	Ankara Üniversitesi, TR
Doç.Dr. Aykut GÖKSEL	Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi, TR
Doç.Dr. Mahmut HIZIROĞLU	İstanbul Üniversitesi, TR
Doç.Dr. Banu METİN	Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi, TR
Doç.Dr. İlhan ORAL	Anadolu Üniversitesi, TR
Doç.Dr. Mehmet Merve ÖZAYDIN	Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi, TR
Doç.Dr. Çağlar ÖZDEMİR	Sakarya Üniversitesi, TR
Doç.Dr. Nurullah UMARUSMAN	Aksaray Üniversitesi, TR
Doç.Dr. Bora YENİHAN	Kocaeli Üniversitesi, TR
Doç.Dr. Bora YILDIZ	İstanbul Üniversitesi, TR
Dr.Öğr.Üyesi Mohammed ABUBAKAR	Antalya Bilim Üniversitesi, TR
Dr.Öğr.Üyesi İhsan Ömer ATAGENÇ	Kırklareli Üniversitesi, TR
Dr.Öğr.Üyesi Nuran Öztürk BAŞPINAR	Anadolu Üniversitesi, TR
Dr.Öğr.Üyesi Beril BAYKAL	Kocaeli Üniversitesi, TR
Dr.Öğr.Üyesi Nergis DAMA	Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi, TR
Dr.Öğr.Üyesi Süheyla ERİKLİ	Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi, TR
Dr.Öğr.Üyesi Zeki GEVEN	Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi, TR
Dr.Öğr.Üyesi Volkan IŞIK	Hacettepe Üniversitesi, TR
Dr.Öğr.Üyesi Nurdan ORBAY	Kırıkkale Üniversitesi, TR
Dr.Öğr.Üyesi Kader ÖZLEM	Uludağ Üniversitesi, TR
Dr.Öğr.Üyesi Cemre PEKCAN	Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi, TR
Dr.Öğr.Üyesi Burak SAKAL	Kapadokya Üniversitesi, TR
Dr.Öğr.Üyesi Belal SHNEIKAT	University of Kyrenia, TRNC
Dr.Öğr.Üyesi Leyla ŞANLI	İstanbul Üniversitesi, TR
Dr.Öğr.Üyesi Nail TANRIÖVEN	Erciyes Üniversitesi, TR
Dr.Öğr.Üyesi Kadir TEMİZ	İstanbul Şehir Üniversitesi, TR
Dr.Öğr.Üyesi Nilgün Eliküçük YILDIRIM	Atılım Üniversitesi, TR
Dr.Öğr.Üyesi Menekşe YILDIRIM	Hitit Üniversitesi, TR

İÇİNDEKİLER / CONTENTS

Nobel Taltifli Ekonomi Bilimi Ödülü Alan İktisatçılar ve Eserlerinin Sosyal Politika Akademik Alanı Açısından İncelenmesi <i>Analysis of Economists and Their Studies Who Received the Nobel Prize in the Science of Economics in Terms of Social Policy's Academic Area</i> Doç.Dr.Mustafa Çağlar ÖZDEMİR.....	2-31
Çocuk Cinsel İstismarını Önlemeye Yönelik Geliştirilen Okul Temelli Programlar ve Etkililikleri <i>Developed School Based Programs and Effectiveness to Prevent on Child Sexual Abuse</i> Arş.Gör. Esra IŞIK ve Doç.Dr. Haktan DEMİRCİOĞLU	32-51
Babacan Liderlik ile Çalışmaya Tutkunluk Arasındaki İlişki Koletif Şükranın Aracı Etkisi <i>The Mediating Effect of Collective Gratitude on the Relationship Between Paternalistic Leadership and Work Engagement</i> Arş.Gör. Mustafa BEKMEZCİ ve Doç.Dr. Bora YILDIZ.....	52-73
Sosyal Politika Bakış Açısı ile Sürdürülebilir Toplum Sağlığı için Ebeveynlerin Aşı Kararları <i>Vaccination Decisions of Sustainable Community Health From a Social Policy Perspective</i> Dr.Öğr.Üyesi Cemile ÇETİN ve Öğr.Gör. Özlem ANUK.....	74-96
İnsansız Hava Aracı Kullanımında Sigorta Sorumluluğu <i>Liability for Use of Unmanned Aerial Vehicles</i> Av. Gizem YARDIMCI.....	97-123
Yazar Rehberi / <i>Guide for Author</i>	124

NOBEL TALTİFLİ EKONOMİ BİLİM ÖDÜLÜ ALAN İKTİSATÇILAR VE ESERLERİNİN SOSYAL POLİTİKA AKADEMİK ALANI AÇISINDAN İNCELENMESİ

Mustafa Çağlar ÖZDEMİR*

Öz

Nobel ödülleri esasen ekonomi alanında yapılan çalışmalarını kapsamaz. Ancak 1969'dan beri Nobel Vakfının taltifi ile İsveç Merkez Bankası Sveriges Riksbank tarafından ekonomi alanında da ödül verilmektedir. Bu çalışma 1969-2018 arasında verilen ekonomi bilim ödüllerinin sosyal politika bilim alanı ile ilgili olanlarını ayırtmak amacı ile hazırlanmıştır. Sosyal politika bilim alanı, “çalışma ekonomisi” ve “endüstri ilişkileri” kapsamında istihdam, işsizlik, refahın tesisi, yoksullukla mücadele gibi makro konu bileşenlerini içermektedir. İlgili dönemi kapsayan 50 yıl ve 80 iktisatçının eserleri tarama yöntemi ile incelenmiştir. Sosyal politika ile ilgili görülenlere internet ve kütüphane veri tabanı kullanılarak ulaşılmıştır. Eserler gözden geçirilerek alanla ilgili görüşler okuyucuya yansıtılmaya çalışılmıştır. Çalışma sonunda ekonomik kriz ve savaş dönemlerinin sosyal politika ile ilgili konularda çalışanların öne çıkmasına etki edebildiği, çalışma kapsamında en fazla öne çıkan konuların yoksullukla mücadele, işsizlik ve işgücü piyasalarının düzenlenmesi olduğu görülmüştür. Ayrıca sosyal politika alanında eser üreten birçok ödüllü iktisatçının Türkiye akademik alanında fark edilmediği tespiti de yapılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Nobel ekonomi ödülü, Sosyal politika, Çalışma ekonomisi, endüstri ilişkileri

Jel Kodları: J0, J4, L0, I0

* Doç.Dr. Sakarya Üniversitesi, SBF, Çalışma Ekonomisi ve Endüstri İlişkileri Bölümü, Sakarya, Türkiye
cozdemir@sakarya.edu.tr

Makale gönderim tarihi: 05.08.2019

Makale kabul tarihi: 12.08.2019

Analysis of Economists and Their Studies Who Received the Nobel Prize in the Science of Economics in Terms of Social Policy's Academic Area

Abstract

Nobel prizes do not include the studies in the field of economics. However, since 1969, the Swedish Central Bank Sveriges Riksbank has been awarded the economists with the Nobel Foundation collaboration. This study has been prepared with the aim of separating the studies related to the field of social policy science of economic science awards given between 1969-2018. The field of social policy science includes macro-subject components such as employment, unemployment, establishment of welfare and struggle against poverty within the scope of "labour economics" and "industrial relations". The studies of 50 years and 80 economists covering the relevant period were examined by scanning method. The studies related to social policy were accessed by using internet and library database. The works were reviewed and the opinions about the field were tried to be reflected to the reader. At the end of the study, it was seen that economic crisis and wartime periods affected the in social policy related issues, and the most prominent issues within the scope of the study were fighting against poverty, unemployment and regulation of labor markets. It was also determined that in the Turkey's academic field is not noticed many award-winning economists who produce works in the field of social policy.

Key Words: Nobel prizes, Social policy, Labour economics, Industrial relations

Jel Codes: J0, J4, L0, I0

Giriş

Bilindiği üzere Nobel ödülleri 1901’den itibaren Alfred Nobel’in vasiyetiyle insanlığa hizmet edenleri ödüllendirmek amacıyla verilen bir taltiftir. İsveç Kraliyet Bilimler Akademisi, İsveç Akademisi, Karolinska Enstitüsü ve Norveç Nobel Komitesi katılımıyla Nobel Vakfı tarafından kişiler veya kuruluşlara fizik, kimya, edebiyat, fizyoloji veya tıp alanlarındaki olağanüstü başarıları için verilmektedir. Her ödül ayrı bir komite tarafından verilir. İsveç Kraliyet Bilimler Akademisi fizik ve kimya, alanındaki ödülleri, Karolinska Enstitüsü Fizyoloji veya Tıp alanındaki ödülleri ve Norveç Nobel Komitesi edebiyat alanındaki ödülleri vermektedir (www.nobelprize.org).

Ekonomi alanında Nobel ödülü Alfred Nobel’in orijinal vasiyetinde yer almamaktadır. İsveç merkez bankası Sveriges Riksbank tarafından bankanın 300. yıldönümü olan 1968’de, Alfred Nobel’in 1895’teki vasiyetinin anısına bir ekonomi ödülü verilmesi kararlaştırılmıştır. Ekonomi ödülleri, 1969’dan itibaren İsveç Kraliyet Bilimler Akademisince Nobel Komitelerine benzer olarak yapılandırılan bir ödül Komitesi tarafından seçilen kişilere The Sveriges Riksbank finansörlüğünde verilmektedir. Şu an ekonomi ödülü dâhil diğer tüm ödül süreçleri Nobel Vakfı çatısı altında bir bütün olarak yürütülmektedir. 1969’da verilen ilk ekonomi ödülünden bu yana çalışmanın hazırlandığı 2018’e kadar her yıl düzenli olarak aksatılmadan verilmiştir.

Bu çalışma 50 yıldır ödüllendirilen ekonomiye ilişkin çalışmaların sosyo-politik konular açısından incelenmesi amacı ile hazırlanmıştır. Her bir yıl için ödüle layık görülen kişilerin çalışmaları olabildiğince taranmış ve sosyo-politik konu kapsamına dahil edilen refah, işgücü piyasaları, işsizlik, istihdam, endüstri ilişkileri gibi alanlarına ayırtırmalar yapılmıştır. Böylece dünyada geniş anlamda sosyal politika kapsamında hangi konuların önceliklendirilip önemsendiğine yönelik bir eğilim gösterilmeye gayret edilmiştir. Çalışma iki temel kısımda kurgulanmıştır. İlk kısımda incelenen çalışmaların hangi kapsamda analiz edileceğine ilişkin sosyo-politik bir kapsam sınırlaması yer almaktadır. Daha açık bir ifade ile makale başlığında yer alan “Sosyal Politika Konuları Açısından” ifadesinin sınırları belirlenmiştir. İkinci kısımda ekonomi alanında ödül alanların çalışmaları, kapsam sınırlılığında incelenmiştir. Bu kısımda her yıla özel yapılan çalışma nedeniyle elli alt başlık bulunmaktadır.

1. Çalışma Kapsamında Sınırlandırılan Sosyal Politika Konuları

Sosyal politika en geniş anlamıyla refahın yaygınlaştırılması ile ilgili tedbirler bütünüdür. Bu kapsamda refah bileşenleri doğal olarak sosyal politikanın konularını oluşturur. Sosyal politikanın en temel beşlisi, istihdam, sosyal güvenlik, konut, sağlık, eğitim konularını içerir. Bunun yanında çevre, ulaşım, suçla mücadele ve Türkiye’de sosyal politikanın esası olarak kabul edilen dezavantajlı gruplara yönelik politikalar bu kapsamda değerlendirilir.

Konumuz gereği sosyal politika kapsamının iktisadi boyutu öne çıkmaktadır. Bu çerçevede istihdam, işsizlik, refahın tesisi (yoksullukla mücadele) ana temalar olarak belirlemektedir. Çalışmada sosyal politika konusu, “çalışma ekonomisi” ve “endüstri ilişkileri” kapsamında makro konu bileşenlerini içermektedir.

Türkiye’de taranan literatüründe benzer tema ile yapılmış çalışmalara rastlanmaktadır (Büyükakın, Bülbül ve Çakır, 2010; Atar, Şahin ve Çavuşoğlu, 2018; Altıntaş, Demirel, Güvercin, Aksoy, Sevim ve Günaydın, 2008; Tuncay, 2015). Ancak bu çalışmalardan hiç biri doğrudan sosyal politika ve ilişkili konularda yapılmış çalışmalara odaklanmamıştır. Çalışma bu nedenle diğerlerinden ayrılmakta ve özgünlüğünü korumaktadır.

2. Nobel Taltifli Ekonomi Bilim Ödülü Sahiplerinin Sosyal Politika ve İlişkili Konular Üzerine Yaptığı Çalışmaların İncelenmesi

Bu başlık altında 50 yıllık dönemde (1969-2018) Nobel ekonomi ödülüne layık görülmüş 80 iktisatçının (kimi yıl birden fazla kişi ödüle layık görülmüştür) çalışmaları, belirlenen kapsam dâhilinde incelenmiştir.

2.1. Ragnar Frisch ve Jan Tinbergen’in Çalışmaları (1969)

Nobel İktisat ödülleri 1969’da verilmeye başlanmış ve ilk ödülü Frisch ve Tinbergen isimli iki iktisatçı paylaşmıştır. Rangar Anton Kittil Frisch daha çok ekonometrik modellemeleri nedeniyle ödüle layık görülürken (Frisch ünlü *Econometrica* dergisinin kurucu editörüdür), Alsen Fizik doktorası olan Jan Tinbergen, matematik ve istatistik bilgisini ekonomik büyüme üzerine kullanması ile ödüle layık görülmüştür. Tinbergen Nobel ekonomi ödülü aldıktan sonra ilgisini refah ekonomisi ve gelir dağılımı üzerine yoğunlaştırmıştır. 1975 tarihli “Income Distribution: Analysis and Policies” isimli eseri en ünlü çalışmalarından biridir. Günümüzde de önemli konuların başında gelen eğitim istihdam ilişkisinin işlendiği çalışmada arz odaklı

beşeri sermaye ve talep odaklı eğitim planlaması ilişkisi emek gelirinin eşitsizliği üzerinden tartışılmıştır. Çalışmada işgücü arzı eğitim temelli, işgücü talebi de teknoloji temelli değişkenler olarak ele alınmış ve bu çerçevede denge modelleri kurulmuştur (Açıklayıcı bir çalışma olarak bkz. Haveman, 1977:103).

2.2. Paul Samuelson’ın Çalışmaları (1970)

Samuelson çalışmalarının ekonomi politik üzerine yoğunlaştığı söylenebilir. Özellikle Keynesyen ekonomi üzerine önemli açıklamaları olan iktisatçının Robert Solow ile yaptığı çalışmalar sosyal politika bağlamında dikkat çekmektedir. Parasal ücretlerin değişimi ile işsizlik arasındaki ilişkiyi gösteren Phillips eğrisine yaptıkları katkıyla eğriyi enflasyon ile işsizlik arasında ilişkiyi gösteren bir yapıya evirmişlerdir. Günümüzde Phillips eğrisi hemen tüm Çalışma Ekonomisi kitaplarında Enflasyon ile İşsizliği gösteren bir eğri olarak anlatılmaktadır (Türkçe bir çalışma için bkz. Akkuş, 101vd). Sosyal güvenlik alanında da kullanılan “örtüşen nesiller” (overlapping generations) modeli ve Bergson ile birlikte geliştirdikleri “toplumsal refah fonksiyonu” önemli çalışmaları arasındadır (Açıklayıcı bir çalışma için bkz. Chipman, J.S, 1982:152).

2.3. Simon Kuznets’in Çalışmaları (1971)

Özellikle gelir eşitsizliği ölçüm yöntemlerinde Kuznet’in ters U eğrisi önemli bir yere sahiptir. Eğri gelişme aşamasında kişi başı gelir ve eşitsizlik arasındaki ilişkiyi inceler. Kuznet’e göre başlangıçta gelir artarken eşitsizlik de artar. Belirli bir optimum noktadan sonra gelir artmaya devam ederken eşitsizlik azalmaya başlar. 1955’te yayınladığı Ekonomik Büyüme ve Gelir Eşitsizliği (Economic Growth and Income Inequality) isimli ünlü makalesi ardından devam eden ekonomik büyümeye ilişkin çalışmaları Kuznete Nobel ekonomi ödülünü kazandırmıştır.

2.4. John Hicks ve Kenneth J.Arrow’un Çalışmaları (1972)

Hicks ve Arrow aynı dönem Nobel ekonomi ödülüne layık görülen iktisatçılardır. Londra Ekonomi Okulu, Oxford ve Cambridge Üniversitelerinde çalışan Hicks, Ücret teorisi, Refah ekonomisi alanlarında çalışmalar yürütmüştür. Günümüz sosyal politika müfredatında ücret teorisi hakkındaki çalışmaları hala gündemdedir. Aynı zamanda Slutsky ile birlikte geliştirdikleri Gelir İkame etkisi de sosyal politika alanında önemli yere sahiptir. Gelir ikame

etkisi ile fiyat hareketlerinin tüketim üzerindeki etkileri incelenerek toplam refah ilişkisi kurulmaktadır. Temelde Kaldor'un geliştirdiği kayıpların telafisi teorisi de Hicks'in katkılarıyla sosyo politik bir temele oturmuştur. Buna göre yeni durumdan kazançlı çıkanlar zarar görenlerin kayıplarını tam olarak tazmin ettiklerinde hala kazançlı durumda iseler sosyal bir iyileşme daha farklı bir ifade ile toplum refahında artış gözlemlenir.

Arrow çalışmalarını daha çok genel denge üzerine kurgulamıştır. İmkansızlık teoremi sosyal politika alanında refahın dağılımı için optimum denge ile birlikte tartışılmaktadır. Özünde Pareto optimumu bulunan teorem Arrow teorisinde "oybirliği" bileşenini karşılamaktadır. Arrow toplumsal refah işlevini, refahın sağlanmasında çok seçenekli tercihler listesine bağlar. Bu durumda toplumsal refaha sadece bir yolla değil, duruma, koşullara, yönetim yapısına veya tercihlere göre farklı biçimlerde ulaşılabilir. Teorinin sosyal politika alanında oluşturduğu yankı ileride bahsi geçecek bir diğer Nobel ekonomi ödülü sahibi Amartya Sen'in de ilgisini çekmiştir. Sen'in teorinin eleştirisini yaptığı Sosyal Seçim İmkani (Possibility of Social Choice) çalışmasında sosyal refah yargılarında kişiler arası karşılaştırmaların devreye girmesi ile refahın zedeleneceği düşüncesi bulunmaktadır (Sen, 1999: 349).

2.5. Wassily Leontief'in Çalışmaları (1973)

Leontief genel olarak kendi adıyla anılan paradoks ile tanınır. Esasen Heckscher Ohlin'in faktör donatımı teorisine göre ülkelerin elinde en fazla bulundurduğu malı ihraç edip en azını ithal etmesi ve bu kapsamda ticaretin emek yoğun veya sermaye yoğun mallara göre şekillenmesine yönelik mantıksal teorisi, Leontief'in ABD üzerine yaptığı araştırmalar ile ters mantıkla ortaya çıkmıştır. Leontief'e göre ABD'nin ihraç ürünlerini içinde sermaye faktörü yoğun olması gerekirken emek faktörü yoğun çıkmış ve H. Ohlin teorisinin paradoksunu oluşturmuştur. Ancak Leontief'in sosyal politika alanında en bilinen katkısı endüstri ilişkileri alanındaki kısa dönem krizlerin ifade edildiği Leontief dalgalarıdır. Esasen endüstri ilişkilerine yönelik çalışmalarda 50 yıllık uzun dönemleri kapsayan Kondratief dalgaları daha bilinen bir alan olarak öne çıksa da daha detaylı incelemelerde bu krizlerin artçıların olduğu ve daha kısa dönemde kendini belli ettiğini ortaya koyan Leontief sosyal politika alanında kendine yer edinmeyi başarmıştır.

Leontief bileşik mal teorimi ile refahın yaygınlaşmasında geniş açılı perspektifler de sosyal politikanın çalışma alanını desteklemektedir.

Leontief'in 1986'da yayınladığı Otomasyonun İşçilerin Geleceğe Etkisi (The Future Impact of Automation on Workers) isimli çalışması da sosyo politik kapsam açısından dikkate değerdir. Günümüzün en önemli konularından biri olan "çalışmanın geleceği" temasına yönelik çabalarda, kök bilgi olarak hala Leontief'in düşünceleri kullanılmaktadır.

2.6. Gunnar Myrdal ve Friedrich August von Hayek'in Çalışmaları (1974)

Myrdal özellikle nüfus ve yoksulluk üzerine yaptığı çalışmalarla sosyo-politik alana temas etmiştir. Çalışmaları modern sosyal politikanın çerçevesini çizen Titmuss'un eserinde de yer almaktadır. Özellikle Dünya Yoksulluğunun Mücadelesi (The Challenge of World Poverty) çalışması öne çıkan çalışmalarından biridir. Irkçılık, parasal ve ekonomik dalgalanmalar ile sosyal ve kurumsal ilişkiler bağlamında kurduğu ilişki zincirleri sayesinde Nobel ekonomi ödülüne layık görülen Myrdal, çoğu kez zıt fikirde olduğu Hayek ile aynı dönem ödülü paylaşmıştır. Myrdal uluslararası sosyal demokrat sosyal politikanın kurucu dinamiklerinden biri olarak anılır. Alva ile öne sürdükleri "Milletin Evi" (Folkhemmet-İsveççe) kavramı Sosyal Politika'da en bilinen yaklaşımlardan biridir.

Hayek modern dönem liberalizmin en tanınmış teorisyenlerinden biridir. Refaha ulaşmada bireysel özgürlüklerin önemini vurgulayan Hayek, merkezi ekonomik planlamanın refah tesisinde uzun dönemde zararlı olduğu sonucuna ulaşır. En bilinen eseri 1944 tarihli Kölelik Yolu'dur. Ancak 1960'da yayınladığı Özgürlüğün Anayasası (The Constitution of Liberty) müdahaleci sosyal politika karşısındaki en temel eserlerinden biri olarak kabul edilmektedir. 1974, iki zıt görüşün aynı anda ödüllendirildiği yıl olarak tarihte yerini almıştır.

2.7. Leonid Vitaliyevich Kantorovich, Tjalling C. Koopmans'in Çalışmaları (1975)

Hem Kantorovich hem de Koopmans, sosyal politika yazın alanında az bilinen iktisatçılardır. Kantorovich kaynakların en etkin kullanımı konusunda yaptığı çalışmalarla ödüle layık görülmüştür. Daha çok üretim planlaması ve organizasyon alanlarında çalışmakla birlikte, önerdiği modellerin sosyal politika alanında efektif kaynak kullanımında değerlendirildiğine yönelik bir çalışmaya rastlanmamıştır. Koopmans'ın çalışmaları optimal büyüme iktisadı üzerine yoğunlaşmıştır. Bu çerçevede doğrudan sosyal politika ile ilgili çalışmalarına rastlanmamıştır.

2.8. Milton Friedman’ın Çalışmaları (1976)

Liberal görüşün savunucularından olan Friedman, hem yaptığı görevler hem de akademik üretimi açısından en tanınmış iktisatçılardan biridir. Kapitalizm ve özgürlük kitabı genel düşünce yapısını ortaya koyan eserlerin başında gelmektedir. Monoterist ekonominin öncülerinden olan Friedman sosyal politika açısından önemli bir yeri olan Keynesyen ekonomi eleştirileri ile tanınmaktadır. Sosyal politika kapsamında karşılıksız yardımlara ilişkin “Bedava öğle yemeği diye bir şey yoktur” (there is no such thing as a Free Lunch) sözü, yaklaşımı hakkında önemli ipuçları vermektedir. Bununla birlikte yapay istihdam oluşturma politikalarının ekonomik istikrarsızlığa neden olduğuna ilişkin görüşleri de bulunmaktadır.

2.9. Bertil Ohlin ve James Meade’in Çalışmaları (1977)

Ohlin uluslararası ticaret teorisyenlerinden biridir. Meade ise Keynes’in ünlü eseri Para, faiz ve istihdam teorisi (genel teori) kitabına katkılarıyla anılmaktadır. Makroekonomi alanında çalışmaları olan Meade daha çok uluslararası ekonomi politikaları ile ilgilenmiştir.

2.10. Herbert A. Simon’ın Çalışmaları (1978)

Simon, davranışsal iktisadın kök temsilcilerinden biridir. Daha çok kurumsal organizasyonlar üzerine çalışmalar yapmış olmakla birlikte doğrudan sosyal politika konuları ile ilgili çalışmalarına rastlanamamıştır. Mikroekonomi konularıyla ilgilenmiştir.

2.11. Theodore Schultz, W. Arthur Lewis’in Çalışmaları (1979)

Schultz özellikle çalışma ekonomisi alanında en bilinen teorisyenlerden biridir. Kökleri Adam Smith’e dayanan beşeri sermaye teorisinin güncel döneme uyarlanması çalışmalarıyla ekonomi ödülüne layık görülmüştür. Çalışmalarının birçoğu sosyal politika alanı ile ilgilidir. “İnsan refahı ve ekonomik büyüme” isimli çalışması, alanda yapılan birçok makaleye feyz vermiştir. 1980’de yayınladığı “Fakir olma Ekonomisi” sosyal politika açısından önemli bir yere sahiptir.

Aynı yıl ekonomi ödülünü paylaşan Lewis, sosyal politika açısından önemli katkıları olan hatta sosyal politika alanında ilk kez ekonomi ödülü alan iktisatçı olarak kabul edilir. Özellikle ulusların refahının doğasına yönelik araştırmalar Lewis’i farklı bir noktaya taşımıştır. Lewis’e

göre ekonomi “kapitalist” ve “geleneksel” olmak üzere dual bir yapıya sahiptir. Çalışmalarında kapitalist ekonominin istihdam ve üretim ilişkilerini A.Smith yaklaşımlarını kullanarak açıklamıştır (özellikle işgücü arzı açısından). İnsan sermayesinin kullanım kapasitesi bakımından daha az imkâna (ve rasyonaliteye) sahip geleneksel ekonomilerde ise beklenen kârlılığa kolayca ulaşamadığı tespitini yapmaktadır. Geleneksel ekonomilerde yoğunlukla öne çıkan kırsal istihdamda gizli işsizliğin yoğun olarak belirlediğini ifade eden Lewis bu durumun giderek kentlere de yayıldığına işaret etmektedir. Bu durum toplumsal refahı da olumsuz etkilemektedir (konu hakkında Findlay’ dan tercüme edilmiş bir çalışma için bkz. Özdemir,2010: 71).

2.12. Lawrence R. Klein’in Çalışmaları (1980)

1969’da ekonomi ödülü alan Tinbergen’in ekonometrik modelini geliştirerek ABD ekonomisine uygulayan Klein, kendi adını taşıyan modeli ile sava sonrası gelişme dinamiklerini doğru olarak hesapladığı çalışmalarıyla 80’de ekonomi ödülüne layık görülmüştür. Makroekonomi konusunda yaptığı çalışmalar yanında mikroekonomi içerikli çalışmalarla da dikkat çekmeyi başarmıştır. Ödül aldıktan üç yıl sonra gerçekleştirdiği Arz ve Talep Ekonomisi isimli eseri önemli çalışmaları arasındadır. Sosyal politika konuları ile ilgili doğrudan çalışmalarına rastlanmamıştır.

2.13. James Tobin’in Çalışmaları (1981)

Tobin Keynesyen iktisat prensipleri ile ekonomik durgunluğun atlatılması için devlet müdahalesini savunan görüşleriyle öne çıkmıştır. Özellikle finansal piyasaları öncelikleyen çalışmaları ve uluslararası piyasalarda geçerli olacak ve “Tobin vergisi” olarak anılan bir anti spekülasyon vergisini önermesi ile tanınmaktadır. Sosyal politika ile ilgili önemli çalışmaları olan Tobin, özellikle ABD’deki genel yoksulluk ve ırktan kaynaklanan yoksullukla mücadele üzerine eserler üretmiştir. “Zencilerin Ekonomik Durumunun İyileştirilmesi (1965)”, “ABD’de Yoksullukla Mücadele (1967)”, “Yoksulların Gelirlerini Yükseltmek”(1968)” ve “Eşitsizlik Alanını Sınırlamak Üzerine (1970)” gibi eserleri doğrudan sosyal politika ile ilgilidir. Tobin’e göre mevcut refah sorunu, geleneksel yoksulluk nedenleri çerçevesinde değerlendirildiğinde neo-muhafazakâr analizlerle çelişmektedir (Dimand, 2003:559).

2.14. George J. Stigler’in Çalışmaları (1982)

Stigler özellikle emek piyasaları üzerine yaptığı çalışmalarla sosyal politika alanında önemli bir iktisatçıdır. İşsizlik ve iş arama süreçlerini işlediği 1952 tarihli “Emek Piyasalarında Enformasyon” isimli eseri en bilinen çalışmaları arasındadır. Çalışmasında Keynesyen friksiyonel işsizliğe atıflarda bulunan Stigler özellikle üretim ve dağılım üzerine yaptığı çalışmalarla sosyo-politik alanda varlık göstermektedir. Daha önce gerçekleştirdiği “Asgari ücret mevzuatının ekonomisi” başlıklı çalışmasında asgari ücretin serbest piyasalar üzerindeki etkileri tartışılmıştır (Stigler, 1946: 358). Stigler’in iktisadi yönlendirme teorisi içinde yer ana “düzenleyici gasp” kavramı, sosyal politika yazın alanında, hükümetinin yardımları yönlendirici ve düzenleyici güç olarak kendi özel menfaatlerini korumak üzere gasp edip kullandığı yönünde yorumlanmasına da neden olmuştur (Leube ve Moore, 1986: 305-6). Kavramın benzer bir yapılandırma ile Esping-Andersen’in “müştericilik” veya “oy karşılığı kayırmacılık” (clientelism) ifadesi ile de örtüşmektedir.

2.15. Gerard Debreu’nun Çalışmaları (1983)

Genellikle genel ekonomik denge üzerine çalışmalar yapan Debreu, sosyal politika yazın alanında Arrow ile yaptığı çalışmalarla entegre olmuştur. Alana ilişkin en göze çarpan çalışması “Bir Sosyal denge varlığı teorisi” (A Social Equilibrium Existence Theorem) olarak tespit edilebilir. Bu çalışmada toplumda refahın tesisi için çok bileşenli politikalar üretilmesi üzerinde durulmaktadır. Nash’in oyun teorisinde de faydalanılan teoride yoğun matematiksel ifadeler kullanılarak farklı olasılıklar üzerine çözümler geliştirilmiştir (Debreu, 1952:886).

2.16. Richard Stone’nun Çalışmaları (1984)

Stone esasen maliyet muhasebecisidir. Milli gelir ve harcama istatistiklerini özel bir yöntemle muhasebeleştirildiği için ekonomi ödülüne layık görülmüştür. 1944 tarihli “Milli gelir ve harcama” isimli eseri en bilinen çalışmaları arasındadır. Stone’ın geliştirmiş olduğu iktisadi ve sosyal muhasebe sisteminin sosyal politika uygulamalarına yansıtıldığı alan günümüzde ancak sosyal güvenlik sistemlerinin gelir gider dengesinin gözlemlendiği aktüeryal hesap cetvellerinde görülebilir (konu hakkında aydınlatıcı bilgi için bkz. Marangonia ve Rossignoli, 2016: 219 vd). Bunun dışında sosyal politika ile ilgili alanda bir çalışmasına rastlanmamıştır.

2.17. Franco Modigliani'nin Çalışmaları (1985)

İtalyan Modigliani, sosyal politika alanında özellikle emeklilik fonlarına ilişkin bireysel tercihlerin işlendiği çalışmalarda atıflar alan bir iktisatçıdır. Yaşam devri hipotezini ortaya atan düşünür, çalışmanın başlangıcı ile emeklilik arasında yapılan tasarrufların ve tasarruflara ilişkin dönemsel harcamaların refah üzerine etkilerini araştırmıştır. Türkçe sosyal politika yazımında fazlaca yer bulamayan bu hipotez gelir ve tüketim ilişkisini gençlik, orta yaş ve ileri yaş dönemleri olmak üzere üç boyutta incelemektedir. Sosyal güvenlik sisteminin dönemsel etkinliği çerçevesinde yapılandırılan ve Modigliani hipotezini kullanan bir çalışma için bkz. Jappelli, 2005: 233 vd).

2.18. James M. Buchanan'ın Çalışmaları (1986)

Buchanan, Kamu tercihi teorisi ile sosyal politika alanında tanınmış iktisatçılardan biridir. Özellikle anayasal iktisat ekolünün temsilcisi olarak bilinir. Vergilendirme üzerine çalışmalarını yoğunlaştırmış olan Buchanan'ın sosyo-politik alanla ilişkisi kamu maliyesi üzerinden ilerlemektedir. Sosyal politika alanının merkezinde oturan politik iktisadın modern dünyada birleştirilmesi çalışmalarına önemli katkıda bulunmuştur. Buchanan, Tullock ile yaptığı çalışmalarda refah ekonomisinin problemlerini, sosyal karar verme ve adalet üzerinden anayasal iktisat çerçevesinde geniş bir perspektifte tartışmıştır (geniş kapsamlı bir çalışma için bkz. Roos, 1973:160).

2.19. Robert M. Solow'un Çalışmaları (1987)

Solow daha çok işsizlik üzerine çalışmaları ile bilinir. Çalışma ekonomisi literatüründe özellikle işsizlik ve enflasyonla ilgili çıkarımları Phillips eğrisine farklı bir yön vermiştir. Ayrıca 1980'de yayınlandığı "İşsizlik teorileri üzerine" eseri ile 1997 tarihli İşgücü Piyasası Esnekliği Nedir? Sizin için iyisi nedir?" isimli çalışmalar alanda en bilinen eserlerdir (Phillips eğrisinin eleştirel bir yaklaşımı için bkz. Büyükakın, 2008: 133 vd).

2.20. Maurice Allais'in Çalışmaları (1988)

Allais, kendi ismini taşıyan paradoksu ile tanınır. Paradoks, beklenen fayda kuramı ile gerçek insan davranışlarının zıtlığı üzerine kurulmuştur. Sosyal politika alanında yapılan yardımlar

ve sonuçları açısından kuramın dikkate alındığı çalışmalar bulunmaktadır. Bizzat Allais tarafından kaleme alınan ve ekonomi bilimine katkısının ne olduğunu anlattığı çalışmasında, kuramının daha etkili bir sosyal politikada kullanılabileceği yönünde yorumlar bulunmaktadır (Allais, 1988: 234).

2.21. Trygve Haavelmo'nun Çalışmaları (1989)

Haavelmo'nun sosyo-politik alana ilişkin ilgisini, ekonometrinin refah devleti kapsamında kullanım etkinliğini tartıştığı ve ödüle layık bulunan tüm çalışmaları hakkında yaptığı bir çalışmadan yakalamak mümkündür. Geniş anlamda bir refah devleti çerçevesinde (sadece batılı refah devleti algısı değil) yaptığı tartışmada ekonometrinin faydalı bir araç olduğunu, ekonometrik modeller kullanılarak daha etkin bir sosyal politika sürecinin işletilebileceğini ortaya koymuştur (Haavelmo, 1997:13-15).

2.22. Harry M. Markowitz, Merton H. Miller ve William F. Sharpe'in Çalışmaları (1990)

Bu dönem ekonomi ödülü üç iktisatçı tarafından paylaşılmıştır. Her üçünün de odaklandığı alan finansal piyasalardır. Markowitz finans piyasalarında bugünkü değer teorisi üzerine yaptığı risk analizlerine yönelik çalışmaları ile ödüle layık görülmüştür. Miller da finansal piyasalar üzerine çalışmalar yürütmüştür. "Sermaye Maliyeti, Kurumsal Finansman ve Yatırım Teorisi" çalışması ile ilgi çekmiştir. Daha önce ekonomi ödülü kazanmış İtalyan iktisatçı Modigliani ile birlikte kurguladıkları Miller-Modigliani teoremine göre bir kurum doğru doğru borç/özkaynak oranını bularak sermaye maliyetini her zaman istedikleri gibi düşüremezler. Shape de aynı yönlü çalışmaları ile öne çıkmaktadır. Bu üç iktisatçının da sosyal politika alanında çalışmalarına rastlanmamıştır.

2.23. Ronald H. Coase'in Çalışmaları (1991)

Coase, refah ekonomisi üzerine çalışmaları ile sosyal politika alanına katkılarda bulunmuştur. Kurumsal ekonomi üzerine yaptığı çalışmalar, kurumsal çalışma ekonomisi literatüründe yer bulmaktadır. 1960 tarihli Sosyal Maliyet Problemi isimli çalışması alana ilişkin önemli çalışmalar arasındadır. Bu çalışmasında yoksullukla mücadelede etkin kaynak kullanımı için önerilen Pigue yaklaşımının yetersizliğinden bahsetmektedir (Coase, 1960). Coase'in önemli

farklılıklarından biri çalışmalarında matematiksel ifadelerin bulunmamasıdır. Diğer ekonomi ödüllü alanların ekseriyeti iddialarını matematiksel yöntemlerle ispat etmeye çalışmışlar. Coase bunu reddederek “kara tahta iktisatçıların” gerçek dünyadan kopuk olduklarını ve aslında gerçeği değil kendi düşüncelerini rakamlara itiraf ettirdiklerini söylemektedir (Coase, 1982).

2.24. Gary S. Becker’in Çalışmaları (1992)

Becker, sosyal politika alanı ile ilgili en yoğun çalışmaları yapan ödüllü iktisatçılardan biridir (Bilen ve Yumuşak, 2008). Özellikle ırkçılık, suçla mücadele, aile politikaları ve madde kullanımı ile ilgili sosyolojik çalışmaları dikkate değerdir. Beşeri sermaye teorisinin önemli isimlerinden biridir (Becker, 1975). Zamanın kullanımı üzerine yaptığı çalışmalar, günümüz yoksulluk çalışmalarına ışık tutmaktadır. “Ayrımcılığın ekonomisi ve Aile üzerine inceleme” isimli çalışması da sosyo-politik açıdan bilinen ve çok atıf alan eserleri arasındadır (Becker, 1971; Becker, 1993).

2.25. Robert W. Fogel ve Douglass C. North’un Çalışmaları (1993)

Fogel, endüstri ilişkilerinden kaynaklanan kurumsal yapılar, sosyal ve siyasal eşitlik üzerine çalışmalar yürüten ve aslen tarihçi olan bir düşünürdür. Sosyo-politik konularla ilgisi sendikalar ve çalışma ilişkilerindeki ayrımcılık üzerine odaklanmıştır. Pasifik demiryollarındaki sendikal birlikler üzerine yaptığı çalışmalar ilgi çekicidir. Nobel ödülünü aldıktan sonra yaptığı nüfus hareketleri ve eşitlikçiliğin geleceğine yönelik çalışmaları sosyo-politik açıdan önemlidir.

Aynı yıl ekonomi ödülünü Fogel’le paylaşan North da ekonomi tarihi ile ilgilenmektedir. Özellikle kurumsal yapının etkinliği üzerine yaptığı çalışmalar günümüzde kurumsal çalışma ekonomisi alanında dikkate alınmaktadır. North, tarihi süreçte insanlığın (çoğu zaman çalışanların) yaşadığı şiddet olaylarının ekonomi tarihindeki dönüşüm dinamiklerini etkilemesine yönelik çalışmalarda bulunmuştur. 94 tarihli “Ekonomik Büyüme, Nüfus Teorisi ve Fizyolojisi: Ekonomik Politika Yapımında Uzun Süreli Süreçlerin Rulmanları/Taşıyıcıları” (Economic Growth, Population Theory and Physiology: The Bearings of Long-Term Processes on the Making of Economic Policy) isimli eseri en bilinen çalışmaları arasındadır.

2.26. John C. Harsanyi, John Forbes Nash ve Reinhard Selten'in Çalışmaları (1994)

1994 ekonomi ödülü ana tema olarak oyun teorisi üzerine çalışan iktisatçılara verilmiştir. Harsanyi, Bayseian Oyunu kuramı ile tanınır. Kuramda, oyuncuların diğer oyuncular hakkında eksik bilgileri olduğu varsayılır ve her bir oyuncu diğer oyuncuların tam kazanç fonksiyonlarını bilemeyebilir, bunun yerine kazanç fonksiyonlarıyla ilgili inançlara sahip olabilir. Harsanyi'nin sosyal politika ile önemli çalışmaları bulunmaktadır. "Refah Ekonomisinde ve Risk Alma Teorisinde Kardinal Fayda" , "Kardinal Refah, Bireyci Etik ve Faydaların Kişilerarası Karşılaştırmaları" ve "Etik, Sosyal Davranış ve Bilimsel Açıklama Üzerine Yazılar" isimli eserlerinde sosyo-politik bir çok tema bulunmaktadır.

Nash oyun teorisi denince ilk akla gelen isimlerden biridir. Aslen matematikçi olan Nash doğrudan sosyal politika alanında eserler üretmemekle birlikte genel ekonominin çok bileşenli tercihleri üzerine optimum fayda seçenekleri üzerine çalışmalar yapmıştır.

Selten de oyun kuramı ile öne çıkan iktisatçılardan biridir. Deneysel ekonominin kurucularından kabul edilir. Çalışmaları daha çok genel denge ve ekonomik davranışlar üzerinedir. Detaylı incelendiğinde cinsiyet farklılığından kaynaklanan ayrımcılık ve sosyal uygunluk temalarını içeren çalışmaları dışında sosyal politika alanına belirgin bir katkısı tespit edilememiştir.

2.27. Robert Jr Lucas'ın Çalışmaları (1995)

Para ve kalkınma iktisadı çerçevesinde çalışmaları olan Lucas Jr, daha çok sermaye hareketleri ve iş dünyasına ilişkin çalışmaları ile tanınmaktadır. Sosyal politika alanında bir çalışmasına rastlanmamıştır.

2.28. James A. Mirrlees ve William Vickrey'in Çalışmaları (1996)

Mirrlees'in refah ekonomisi ve gelir üzerine yaptığı çalışmalar sosyal politika ile ilgili önemli literatürler arasındadır. Özellikle belirsizlik altında yürütülen politikaların etkinliğinin tartışıldığı "Refah Ekonomisi, Bilgi ve Belirsizlik Üzerine Notlar" çalışmasında gelir dağılımı ve yoksulluk üzerine önemli tespitler bulunmaktadır. Refah ekonomisi ile ölçek ekonomilerini karşılaştırdığı çalışması da konu kapsamında değerlendirilebilir. Nobel ödülü almadan bir yıl önce yayınladığı "Özel Risk ve Kamu Eylemi: Refah Devleti Ekonomileri" isimli makalesi

sosyal sigorta alanında çalışmalar yürüten akademisyenlerce bilinen külliyat içindedir. Bu makalede çeşitli modeller kullanılarak en uygun sosyal sigorta şekli tartışılmaktadır. Çalışmada teşvik teorisinin iki genel prensibi belirtilmiştir. Daha sonra bunların basit bir yaşam döngüsü modelini, amaçlanan işgücü arz modelini, sağlık ve sağlık bakım maliyetleri modelini nasıl uyguladıkları gösterilmiştir. En çok dikkat çeken, rastgele dış olayların meslek veya aile statüsünde değişikliklere neden olduğu iş gücü-arz-modeline ayrılmıştır. Faydaların sağlanmasındaki anlaşmazlıkların istenilişi tartışılmış ve vergi sistemindeki diğer ilerlemelerle olan ilişki araştırılmıştır (Mirrlees, 1995: 383 vd).

Vickrey asimetrik enformasyonda teşviklerin ekonomi üzerindeki etkilerine yönelik çalışmalarından dolayı ödüle layık görülmüştür. Çalışmaları arasında doğrudan sosyal politika ile ilgili özel alanlara rastlanmamakla birlikte bizim Türkiye’de yürütülen teşvik paketleri üzerine yaptığımız bir çalışmada, Vickrey’in çalışmalarından önemli ölçüde faydalandığımızı ifade etmemiz gerekir (Özdemir ve Zambak, 2019: 75 vd).

2.29. Robert C. Merton ve Myron S. Scholes’un Çalışmaları (1997)

Merton fiyatlandırma üzerine çalışmaları ile tanınmaktadır. Genellikle finansal mühendislik ve yenilik üzerine çalışmaları olan iktisatçı, uzun dönem sermaye yönetimi ile ilgili konularda çalışmıştır. Sosyal politika alanı ile doğrudan çalışmalarına rastlanmamıştır.

Scholes’un odak alanını da finansal ekonomi oluşturmaktadır. Opsiyon fiyatlandırma modeli üzerine çalışmaları ile ekonomi ödülüne layık görülmüştür. Risk yönetimi alanında yaptığı çalışmalar makro düzeyde sosyal politika yönetimi ile ilişkilendirilebilir.

2.30. Amartya Sen’in Çalışmaları (1998)

Sosyal politika alanında en tanınmış iktisatçılardan biri Amartya Sen’dir. Özellikle yoksulluk üzerine yaptığı çalışmalar dünya genelinde sosyal politikacıların kaynak aldığı çalışmaların temelinde yer alır. Ayrıca yoksulluğun ölçümü için geliştirmiş olduğu kendi adıyla anılan daha sonra Shorrocks ve Thon ile genişlettiği bir endeksi de bulunmaktadır (konu hakkında açıklayıcı bilgi için bkz. Özdemir, 2017: 195-196). Sen, çalışmalarını refah ve eşitsizlik üzerine yoğunlaştırmıştır. Yapabilirlik/Kapasite (Capabilities) yaklaşımı en bilinen çalışmalarının başında gelir (Sen, 1999).

2.31. Robert A. Mundell'in Çalışmaları (1999)

Mundell, küresel eşitsizlik üzerine yaptığı çalışmaların temelinde para hareketleri yer alır. Günümüzde AB tarafından kullanılan Euro'nun "babası" olarak bilinir. Çalışmalarının çoğu para üzerinedir. Uluslararası para akımları üzerine önemli çalışmaları bulunmaktadır. Sosyal politika alanında doğrudan bir katkısı olmamakla birlikte çalışma ekonomisi alanında tanınan bir iktisatçıdır. Bu durumun nedenleri arasında "Küresel Dengesizlik" (Global Disequilibrium- 1990) ve "Yeni Avrupa'yı İnşa Etmek" (Building the New Europe-1992) gibi çalışmalarının olduğu söylenebilir (Özellikle Avrupa toplum modeline ilişkin çalışmalarda Mundell dikkate alınan bir düşünürdür).

2.32. James J. Heckman ve Daniel L. McFadden'ın Çalışmaları (2000)

Heckman, çalışma ekonomistlerinin iyi tanıdığı bir iktisatçıdır. Özellikle eğitim programları üzerinden işgücü piyasalarına yönelik yaptığı deneysel araştırmalar alana önemli katkılar sağlamıştır. İşgücü piyasasındaki ayrımcılığa karşı denge modelini önermesi ve aktif işgücü piyasası programlarının etkisizliği üzerine yaptığı çalışmalar dikkate değerdir. Sosyal hareketlilik ve beşeri sermaye politikaları yanında çalışma (iş) hukuku alanında da çalışmaları bulunmaktadır. Aynı zamanda 2016'da Tel Aviv Üniversitesi'nden Yoksullukla Mücadele Dan David ödülü de almıştır.

Sosyal politika alanında belirgin düzeyde çalışmaları olan McFadden, bu alanda çok bilinen iktisatçılardan biri değildir. "Refah Ekonomisinin Temelleri ve Ürün Piyasası Uygulamaları" (Foundations of Welfare Economics and Product Market Applications), "Sigorta Piyasalarında Asgari Kapsam Düzenlemeleri" (Minimum Coverage Regulation in Insurance Markets), "Sağlıklı, Zengin ve Bilge? Sosyo-Ekonomik Durumdan Sağlığa Nedensel Yolların Analizi" (Healthy, Wealthy and Wise? An Analysis of the Causal Pathways from Socio-economic Status to Health" gibi çalışmaları sosyal politika ile kesişmektedir.

2.33. George A. Akerlof, A. Michael Spence ve Joseph E. Stiglitz (2001)

Üç iktisatçı tarafından paylaşılan 2001 ödülleri yoğunlukla sosyal politika alanı ile ilgilidir. Özellikle işgücü piyasaları, ücret, verimlilik ve istihdam konuları öne çıkmaktadır. Akerlof işgücü piyasasında verimli ücret modelleri ve işverenlerin piyasa rezervasyon ücretleri üzerinde ödedikleri verimlilik ücretleri hipotezleri ile çalışma ekonomisi alanında

bilinen iktisatçılardan biridir. İktisadi rasyonaliteden sosyal psikolojiye, tüketim kalıpları tercihinden davranışsal ekonomiye kadar geniş bir alanda bilgi üreten Akerlof'un sosyal politika/çalışma ekonomisi ile ilgili en net çalışması, ABD merkez bankası başkanlığı da yapmış olan J.Yellen ile yazdığı “İşgücü Piyasasının Etkin Ücreti Modelleri” (Efficiency Wage Models of the Labor Market) isimli kitabıdır (Akerlof ve Yellen:1986).

Spence, çalışma ekonomisi alanında en bilinen modern iktisatçıların başında gelir. Özellikle “sinyalizasyon” modeli (mevcut Türkçe Çalışma Ekonomisi yazın alanında pek değinilmemekle birlikte) alanda önemli bir yere sahiptir. Modele göre, çalışanlar kendi becerilerini, aldıkları uzun ve pahalı eğitim dereceleri ile işverenlere bildirirler. İşverenler yüksek yetenekli çalışanların eğitilmişler arasında daha yüksek olduğunu bildiklerinden eğitilmiş çalışanlara daha yüksek ücretler ödemeyi kabul edeceklerdir. Bu nedenle çalışanlar, aldıkları eğitimleri artırarak veya çeşitlendirerek işverenlere kendilerini istihdam etmeleri için bir sinyal verirler. Eğitimler ne kadar kaliteli ise (veya ne kadar pahalıya mal olmuşsa) istihdam şansı artar (Spence, 1973: 355 vd).

Stiglitz çalışma ekonomisi alanında çok iyi tanınan bir diğer makro iktisatçıdır. Etkin ücret teorileri üzerine çalışmaları olan düşünür işsizliğin neden olduğu etkileri farklı boyutlarla araştırmıştır. Özellikle asgari ücretin olmadığı durumlarda iradi işsizliğin etkileri üzerine yaptığı neo-klasik paradigmanın eleştirisi Shapiro ile kurguladığı modelin temelini oluşturmuştur. Shapiro-Stiglitz modeli, İşsizliğin istihdamın bilgi yapısı tarafından kontrol edildiği, sermayenin diğer yapılarının tersine, insan kendi gücünü ve çabasını seçtiği, işçilerin ne kadar güç sarf edeceğini belirlemenin firma için bir maliyet olduğu varsayımları üzerine dayandırılır. Shapiro-Stiglitz modeline göre iktisadi durgunluk dönemlerinde ücretleri azaltmanın işsizlik üzerine beklendiği kadar bir etkisi yoktur. İktisadi durgunluk döneminde ücretler düşürülürse işçiler yeterince çalışmayacak (ücret tembelliği) bu nedenle verimlilik istenen seviyede gerçekleşmeyecektir. Düşük verimlilik düşük karlılığı getirdiğinden firmalar istihdam daralmasına gidecek bu nedenle işsizlik baş gösterecektir. Firmalar işsizlik oranı belirli bir seviyeye gelmemişse ücretleri kısma eğilimine girmeme yönünde karar verecektir. Stiglitz'in Türkçeye de çevrilmiş en tanınmış eserlerinden biri “Eşitsizliğin Bedeli” ve “Küreselleşme-Büyük Hayal Kırıklığı” kitaplarıdır. Küreselleşme ve büyük hayal kırıklığı kitabını destekleyen nitelikte kaleme alınmış “Serbest Düşüş” kitabı da Türkiye’de alanla ilgilenenlerin tanıdığı eserler arasındadır.

2.34. Daniel Kahneman ve Vernon L. Smith'in Çalışmaları (2002)

Kahneman, adalet ve refah üzerine yaptığı çalışmalara rağmen sosyal politika alanında az bilinen iktisatçılardan biridir. Çoğunlukla tercih teorileri üzerine yaptığı çalışmalarının öne çıkması, günümüzde giderek popülerleşen “davranışsal ekonomi” tartışmalarında dikkate değer bir konuma ulaşmasına neden olmuştur. Türkiye’de Çalışma ekonomisi alanında da son dönemde tartışma konusu haline gelen davranışsal ekonomi çalışmalarında giderek fark edilmektedir. Beklentilerin tercih süreçlerindeki önemine ilişkin çok sayıda çalışması bulunmaktadır. Çalışma ekonomisi alanındaki gelişmeler çerçevesinde yaptığımız çalışmalarda bizim dikkatimizi çeken ve takip ettiğimiz kişilerden biri olduğu belirtmemiz gerekir.

Smith sosyal politika alanında fazlaca tanınmış iktisatçılardan biri değildir. Daha çok deneysel iktisat alanındaki çalışmaları ile bilinmektedir. İşgücü arz ve talebi yerine ürün arz ve talebinin dengeleri üzerine yoğunlaşmıştır.

2.35. Robert F. Engle ve Clive W. J. Granger'in Çalışmaları (2003)

Bu dönem ekonomi ödülleri yeniden finansal piyasa yapılanmalarına yönelik çalışmalara evrilmiştir. Engel finansal piyasa fiyatlarının ve faiz hadlerinin öngörülemez hareketliklerini analiz etmek için bir önerdiği yeni bir yöntemle ekonomi ödülüne layık bulunmuştur (otoregresif koşullu değişen varyans (ARCH) modeli).

Benzer yaklaşımı Granger’da da görmek mümkündür. Daha çok ekonometrik modellemeler üzerine çalışan iktisatçının zaman serilerini kullanarak ürettiği analiz yöntemleri ilgililer için belirgin önemi haizdir. Ancak her iki iktisatçının da doğrudan sosyal politika alanına ilişkin çalışmalarına rastlanmamıştır.

2.36. Finn E. Kydland, ve Edward C. Prescott'un Çalışmaları (2004)

Hem Kydland hem de Prescott, iş döngüsü teorisi ile “Ekonomi politikasının zaman tutarlılığı ve iş döngüsünün arkasındaki itici güçler” temasında ödüle layık görülen makro iktisatçılardır. Bununla birlikte her ikisinin de sosyal politika alanına ilişkin çalışmaları bulunmaktadır. Kydland’in Espen Henriksen ile birlikte yaptığı “İçsel Para, Enflasyon ve Refah” (Endogenous Money, Inflation, and Welfare), “İş Döngüsü ve Toplam İşgücü Piyasası dalgalanmaları”(Business Cycles and Aggregate Labor Market Fluctuations), “İş Döngüsü

Teorisinde Saatler ve İstihdam Değişimi” (Hours and Employment Variation in Business Cycle Theory) alana yaklaşan çalışmalar arasında sıralanabilir. Aynı şekilde Prescott’un eserleri tarandığında “Yaşlanan bir nüfusla emekliliğin finansmanı üzerine” (On financing retirement with an aging population- Ellen R. McGrattan ile birlikte), “Emek verimliliği bulmacası” (The labor productivity puzzle- Ellen R. McGrattan ile birlikte), “Toplam emek arzı” (Aggregate labor supply- Johanna Wallenius ile birlikte) gibi çalışmalara rastlanmaktadır.

2.37. Robert J. Aumann ve Thomas C. Schelling’in Çalışmaları (2005)

Aumann, oyun kuramı ile ekonomik iş birliği ve çatışma konularına getirdikleri açıklamadan ötürü ödüle layık görülmüştür. Bu kapsamda önceki dönemlerde popüler olan oyun kuramını tekrarlayarak "sonra" nın uğruna "şimdi" nin altını çimektedir. Çalışmaları arasında sosyal politika ile ilgili yazına rastlanmamıştır.

Schelling, “çatışma stratejisi” kitabı ile tanınan iktisatçılardandır. 1971’de yayınladığı “ayrımcılığın dinamik modelleri” makalesi sosyal politika açısından ilgi çekicidir. Bunun yanında matematiksel olarak analiz ettiği 1951 tarihli “ulusal gelir davranışı” kitabı da alanla ilgili çalışmalarda önemsenmektedir. Ancak Schelling çalışmalarının daha çok endüstri ilişkileri alanında tartışılan “çatışmacı” teoriler kapsamında önemsendiği söylenebilir. Son dönemlerde MIT merkezli çatışma yönetimi yaklaşımı çerçevesinde alana önemli katkılar sağladığı söylenebilir (Schelling, 1960 ve 1980). Çatışma teorisi endüstri ilişkileri alanında Alan Fox katkısıyla “çoğulcu” (plüralist) teoriyle aynı platformda kullanılmaktadır (Chidi ve Okpala,2012:265).

2.38. Edmund S. Phelps’in Çalışmaları (2006)

Phelps, çalışma ekonomisi alanında tanınmış bir iktisatçıdır. Özellikle ücret dinamikleri ve işgücü piyasası dengesi üzerine yaptığı çalışmalar birçok çalışma ekonomisi kitabında yer almaktadır. Philips eğrisi üzerine yaptığı eleştirileri içeren “enflasyon politikası ve işsizlik teorisi” kitabı alanın önemli eserlerinden biri olarak kabul edilmektedir (Phelps,1972). “Ödüllendirici Çalışma” (Rewarding Work: How to Restore Participation and Self-Support to Free Enterprise), ve Amartya Sen’in anısına hazırlanan kitapta yer alan “iyi yaşam ve iyi ekonomi” (the good life and the good economy) makalesi alanla ilgili önemli çalışmalar

arasındadır (Phelps, 2009: 35 vd). Sosyal politika konuları içinde önemli yer tutan ırkçılık ve cinsiyetçilik konusunda da “ırkçılık ve cinsiyetçiliğin istatistik teorisi” isimli bir çalışması bulunmaktadır (Phelps, 1972: 659 vd).

2.39. Leonid Hurwicz, Eric S. Maskin ve Roger B. Myerson’ın Çalışmaları (2007)

Hurwicz, sosyal politika ve çalışma ekonomisi alanında öne çıkmış iktisatçıların biri değildir. Buna karşın toplumsal kurumlar üzerine yaptığı çalışmalarda teşvik edici uyumluluk kavramı organizasyonel ekonomi kapsamında endüstri ilişkileri kapsamında kullanılmıştır (Gibbons ve Roberts, 2013:3 vd). Ayrıca 1995 tarihli Kaos Teorisi tanınmış makaleleri içinde yer alır. Organizasyonel ekonominin yapısına yönelik katkılarından dolayı aynı yıl ödüle layık görülen bir diğer düşür Maskin’in sosyo-politik yaklaşımlı en belirgin çalışması 1999’da yayınlanan Nash dengesi ve Refah Optimasyonu isimli çalışmasıdır. Sosyal seçim ve refahın oluşumu arasındaki ilişki oyun teorisi çerçevesinde ele alınmıştır (Maskin, 1999: 23vd). Myerson da aynı yıl ödüle layık görülen iktisatçılardan biridir. Yazar daha çok oyun teorisi üzerine çalışmalar yürütmüştür. Doğrudan alanla ilgili çalışmaları bulunmamakla birlikte kurumsal mekanizmaların tasarımlarına ilişkin çalışmaların kısmen endüstri ilişkileri alanında sendikal örgütlenme tartışmalarında kullanıldığı görülmektedir.

2.40. Paul Krugman’ın Çalışmaları (2008)

Krugman, Fortune, The Economist, Slate, Harvard Business Review gibi tanınmış dergide ve halen aktif olarak devam ettiği New York Times gazetesinde yazdığı yazılar sayesinde dünya çapında tanınmış iktisatçılardan biri olmuştur. Makro iktisatçı olarak coğrafi farklılıklar çerçevesinde ticari modellemeler üzerine yaptığı çalışmalar nedeniyle ödüle layık görülmüştür. Temel eser olarak doğrudan sosyo-politik veya çalışma ekonomisi alanına yoğunlaşmamasına rağmen güncel ihtiyaçlar çerçevesinde alanla ilgili çeşitli seviyelerde (akademik veya gazete) yazıları bulunmaktadır. Sosyal politika alanına en yakın ve tanınmış çalışmasının Politika Taşeronları ve Önemsizleşen Refah kitabı olduğu söylenebilir. 2002’de yayınlanan kitap Türkiye’de ilgiyle karşılanmıştır.

2.41. Elinor Ostrom ve Oliver E. Williamson'ın Çalışmaları (2009)

Ostrom Nobel ekonomi ödülünü alan ilk kadın olarak tarihe geçmiştir. Özellikle kurumsal yapılar üzerine yaptığı çalışmalarla tanınmaktadır. Ortak havuz kaynaklarından faydalanmanın toplum üzerindeki etkilerine yönelik yaptığı araştırmalar sosyal politikanın teorik yapılanması ile ilgilenen araştırmacıların başvurduğu kaynaklar arasındadır (Ostrom, 2003).

Williamson da aynı yıl ödüle layık görülen iktisatçıdır. Daha çok liberal düşüncenin mikro ve makro bazlı etkileri üzerine çalışmaları olan yazarın Ostrom ile ortak yanının özel ve kamu sektörü arasındaki ilişki zincirlerinde liberal düzlem yanlısı tartışmalar olduğu tespit edilebilir. 1985'de yayınladığı *Kapitalizmin Ekonomik Kurumları* isimli kitabı ödüle layık görülmesine neden olan temel eserleri arasında yer almaktadır (Williamson, 1985). Hem Ostrom hem de Williamson, piyasayasa kamu müdahalesinin olumsuz yönlerini ortaya çıkaran çalışmalar yapmışlardır. Bu nedenle müdahaleci sosyal politika literatüründe pek fazla bilinen yazarlar arasında değillerdir. Üstelik endüstri ilişkileri alanında Williamson önermelerinin doğru olmadığı hatta ABD piyasasında da toplu menfaatlerin tesisinde bireyler (veya firmalar) tarafında oluşturulan özel sipariş yönetim kurumlarının etkin olmadığına yönelik eleştirel makalelere rastlamak mümkündür (Baudry ve Chassagnon, 2016).

2.42. Peter A. Diamond, Dale Mortensen ve Christopher Pissarides'in Çalışmaları (2010)

2010 yılı, Çalışma ekonomisi ve sosyal politika ile ilgili çalışmaların en fazla öne çıktığı dönemi temsil eder. Bu dönemde işgücü piyasaları ve genç işsizlikle ilgili yaptığı çalışmalardan dolayı üç ayrı iktisatçı ödüle layık görülmüştür.

Peter Diamond, çalışma ekonomisi ve sosyal güvenlik alanında çalışmaları olan bir iktisatçıdır. Çalışma ekonomisi literatüründe 'hindistan cevizi modeli' olarak bilinen yaklaşımda insanların toplam faaliyet seviyesine ilişkin beklentilerinin, bu toplam ekonomik faaliyet seviyesini belirlemede önemli bir rol oynadığı vurgulanır. Model adını Diamond'ın hayal ettiği soyut bir kurgudan almaktadır. Sadece hindistancevizi tüketen bireylerin yaşadığı bir ada (kapalı bir ekonomi) öngörülmüştür. Hindistancevizi, palmiye ağaçlarından bir ücret karşılığında toplanarak elde edilir (üretilir). Bu adada var olan belirli bir tabu yüzünden, hindistancevizi toplayan kişi, onu tüketemez ancak hindistancevizini satmak için başkasını

bulmak zorundadır. Bu noktada iki kişi kendi hindistancevizi ticaretini yapabilir. Kilit nokta, bir birey bir palmye ağacı bulduğunda hindistancevizini tabudan dolayı yiyemeyeceği için topladığı(ürettiği) malı talep eden birden fazla kişi varsa tırmanmaya istekli olacaktır. Başka kimse hindistancevizi almıyorsa, o zaman potansiyel ticaret ortakları olmayacak ve hindistancevizi elde etmek ağaca tırmanmaya değmez. Bu nedenle, bireylerin başkalarının yapacaklarına inandıkları şey, genel sonucun belirlenmesinde önemli bir rol oynar. Sonuç olarak, insanların (tamamen rasyonel) beklentileri kendi kendine yeten bir kehanet haline gelir ve hepsi verimsizlikle karakterize edilmezse de ekonomide çoğu durumda dengeler bozulur. Beklentiler dönemlik değişeceği için işgücü piyasasında meydana gelen standardize edilmiş kabul edilebilir doğal işsizlik oranının söylendiğinin aksine verimliliği olumsuz etkileyeceği ileri sürülmektedir. Farklılaştırılmış doğal işsizlik oranlarının piyasayı temizleyici etkisi yeni Keynesyen ekonomistlerin de ilgisini çekmiştir (Diamond, 1982). Diamond ayrıca Sosyal Güvenlik üzerine yaptığı çalışmalarla da dikkat çekmiştir. Kariyerinin büyük çoğunluğunu ABD sosyal güvenlik politikasının analizine ayırmıştır. Ayrıca ABD Sosyal Sigorta Ulusal Akademisi tarafından verilen Robert M. Ball Sosyal Güvenlikte Seçkin Başarı Ödülüne de sahiptir. Hem işgücü piyasalarının uyumu hem de sosyal güvenliğe ilişkin çalışmalarından dolayı Diamond'un alanda dikkatlice takip edilmesinin gerektiğini düşünüyoruz.

Aynı yıl Nobel ekonomi ödülünü paylaşan Mortensen de çalışma ekonomisi alanında önemli isimlerden biridir. Alanla ilgili en önemli çalışmaları arasında genç işsizliğin eşleştirme teorisi yer alır. Nobel ödülü sahibi olmasına neden olan çalışmaları da bu çerçevede gerçekleşmiştir. Eşleştirme, işsizlerle işgücü piyasasının buluşmasına yönelik rasyonel karar ve koşulların tartışılmasına yönelik bir teoridir. Mortensen çalışmalarının çoğu işsizlik, ücret ve işgücü piyasaları araştırmaları üzerinedir. Özellikle aynı işi yapan işçilerin farklı ücret elde etmelerine yönelik çalışmaları alandaki akademisyenler tarafından bilenen literatür arasındadır (Mortensen,2005; Burdett ve Mortensen,1998: 257vd, ve Mortensen,1972).

Mortensen'in Pissarides ile yaptığı çalışmalar da Nobel ekonomi ödülüne layık görülmesinde önemli yere sahiptir. Özellikle yeni iş oluşumu ve işsizlik teorisine yönelik çalışmaları dikkat çekicidir (Mortensen ve Pissarides, 1994:397 vd). Pissarides aynı yıl ödüle layık görülen diğer bir iktisatçıdır. 2005 IZA çalışma ekonomisi ödülünün sahibidir. Ödül almasına neden olan çalışmaları iş arama sürecinin analizi üzerine başlamış ve genişletilmiştir (Pissarides, 1979: 818; Pissarides, 1985:676; Pissarides, Layard ve Hellwig,1986: 499). Ayrıca Denge İşsizlik

Teorisi kitabı da alanla ilgili çalışmalar yürüten akademisyenler tarafından dikkate alınan eserler arasındadır (Pissarides, 2000).

2.43. Christopher Albert Sims ve Thomas Sargent'in Çalışmaları (2011)

Makro ekonomik neden ve sonuçları ortaya koyan ekonometrik çalışmalar ödüllendirildiği dönemdir. Sims doğrudan çalışma ekonomisi ve sosyal politika alanında eserler üretmediği için alanda fazlaca tanınan iktisatçılar arasında değildir. Genellikle makro ekonomik rasyonel karar alma süreçleri hakkında çalışmalar yapmıştır.

Sargent da benzer yaklaşımı içeren çalışmalar yürütmüştür. Genellikle para ve denge üzerine yaptığı çalışmalarla öne çıkmıştır. Bu dönem Nobel ekonomi ödülü alan iktisatçıların sosyal politika alanı ile doğrudan çalışmalarına rastlanmamıştır.

2.44. Alvin E. Roth, Lloyd Shapley Çalışmaları (2012)

Oyun teorisinin yeniden canlandığı dönemdir. Roth ve Shapley piyasa dengesi üzerine kurguladıkları tasarımlarla ödüle layık görülmüşlerdir. Her iki iktisatçı da son dönemde giderek tanınmaya başlanan davranışsal iktisat üzerine çalışmalar sürdürmüştür. Doğrudan sosyal politika alanı ile ilgili çalışmalarına rastlanmamıştır.

2.45. Eugene Fama, Lars Peter Hansen ve Robert J. Shiller'in Çalışmaları (2013)

2013 döneminde finansal iktisat alanında yapılan çalışmalar dikkate değer bulunarak ödüllendirilmiştir. Ödülü paylaşan üç iktisatçının da ortak özellikleri varlık fonları, hisse senetleri ve finansal piyasalar üzerine yoğunlaşmıştır. Makalenin konusu ile ilgili alanda doğrudan yürüttükleri çalışmalara rastlanmamıştır.

2.46. Jean Tirole'ün Çalışmaları (2014)

Fransız iktisatçı Tirole özellikle endüstri ilişkileri alanında çalışan akademisyenler tarafından bilinmektedir. Nobel ekonomi ödülü almasına neden olan çalışmaları genellikle endüstri/sanayi organizasyonları üzerine odaklanmıştır. Tirole yaklaşımı, işgücü piyasalarının işleyişine psikolojik etkilerin de katılması nedeniyle diğerlerinden farklılaşmaktadır. Ancak genel olarak eserleri incelendiğinde odaklandığı alanın işçi sorunları değil işletme yönetim

sorunları olduğu görülmektedir. Bu nedenle büyük firmaların kontrolü için geliştirdiği yöntemler ilgili alanda araştırma yapan akademisyenlerin dikkatini çekebilir.

2.47. Angus Deaton'ın Çalışmaları (2015)

Deaton'ın çalışmaları sosyal politika ile yakından ilişkili olmasına rağmen Türkiye'de az tanınan iktisatçılardan biridir. Hanehakı anketlerinin yeniden yapılandırıcısı olarak bilinir. Toplumsal refahın ve yoksulluğun ölçümü için kullanılan anketlerin temel kurgulayıcısı olarak kabul edilmektedir Hanehakları Anketleri: Gelişme Politikasına Bir Mikro İktisat Yaklaşımı en bilinen eserleri arasındadır (Deaton, 1997). Özellikle küresel yoksulluk ölçümleri, sağlık ekonomisi, iktisadi kalkınma ve eşitsizlik alanında yaptığı çalışmalarla öne çıkmıştır (Deaton, 2011; Deaton, 2013¹).

2.48. Oliver Hart ve Bengt Holmström'ün Çalışmaları (2016)

Hart ve Holmström, sözleşme teorisine yaptığı katkılardan dolayı ödüle layık görülmüştür. Ana temaları en uygun sözleşmenin yapılarak her iki tarafın da karlı çıkmasına neden olan sürecin kurgulanmasıdır. Böylece birçok alanda etkin politikalar oluşturulabilir ve kaynaklar efektif olarak kullanılabilir. Ancak her iki yazarın da genel olarak eserleri incelendiğinde eksik rekabet piyasalarındaki denge üzerinde çalışmalarının öne çıktığı görülmektedir. Özellikle kurumsal kontrol sisteminin piyasalar üzerine yaptığı etkiler, şeffaf olmayan uygulamaların olumsuz sonuçları gibi çıkarımlar günümüz ekonomi literatüründe de öne çıkan çalışmalara destek olmaktadır Schmidt, 2017: 507). Endüstri ilişkileri alanında çalışmalar yürüten akademisyenlerin söz konusu iktisatçıların eserlerini incelemeleri ve en uygun toplu sözleşme modellemesi için kullanmalarını tavsiye ederiz.

2.49. Richard Thaler'ın Çalışmaları (2017)

Thaler, son yıllarda belirgin biçimde öne çıkan davranışsal iktisat alanına yaptığı katkılardan dolayı ödül almıştır. Davranışsal iktisat alanı henüz çalışma ekonomisi, sosyal politika veya endüstri ilişkileri alanına yoğun olarak uyarlanmamasına karşın son dönemde konu hakkında

¹ Deaton'ın ekonomi ödülü almasına neden olan çalışma teması, Tüketim, Yoksulluk ve Refah olarak özetlenebilir (temanın ayrıntısı için bkz. <https://www.nobelprize.org/uploads/2018/06/advanced-economicsciences2015.pdf>)

önemli çalışmaların başladığı söylenebilir. Özellikle davranışsal çalışma ekonomisi kavramı Türkiye’de yeni yeni dile getirilirken uluslararası alanda son on yıldır tartışma konusudur (Dohmen, 2014:71 vd). Türkiye’de en tanınmış eseri (Türkçeye de çevrilmiş olması nedeniyle) Sunstein ile birlikte kaleme aldıkları Dürtme kitabıdır. Kitap, çok boyutlu tüketim davranışlarımızdaki yönlendirme süreçlerinin etkisini konu edinmektedir. Seçimlerimizdeki yönlendirme süreçlerinin davranışsal ekonomi ile ilişkisinin kurulduğu eser alanla ilgili çalışma yapan tüm araştırmacılara önemle tavsiye edilir (Thaler ve Sunstein, 2017).

2.50. William Nordhaus ve Paul Romer’in Çalışmaları (2018)

Ekonomik gelişme ve sürdürülebilirlik üzerine çalışmaların yeniden kıymetlenmesi ile 2018 ekonomi bilim ödülü bu yönde çalışmalar yapan iki iktisatçı tarafından paylaşılmıştır. Nordhaus iklim değişiklikleri ve ekonomik sürdürülebilirlik çalışmaları ile öne çıkarken, Romer bilgi ekonomisinin tekelleşmesi ile ilgili sürdürülebilirlik çalışmaları ile dikkat çekmiştir. Son yıllarda her tür alanda kullanılmaya başlayan tematik konular sürdürülebilir sosyal politika teması üzerine çalışan akademisyenlerin ilgisini çekmektedir².

Sonuç

Elli yıldır verilen Nobel taltifli ekonomi bilim ödüllerinin incelenmesi sonucunda çalışmaların önce iktisadi ve toplumsal yapıyı kavrama, sonra analiz etme ardından da yönlendirme çerçevesinde ilerlediği görülmüştür. Sosyal politika alanı olarak sınırlandırılan kapsam çerçevesinde yapılan çalışmaların genellikle iktisadi kriz ve savaş dönemleri sonrasında öne çıktığı anlaşılmaktadır. Ekonomi ödülleri, dönemsel küresel politik konularla yakından ilişkilidir. Sosyal politika alanında en fazla öne çıkan temalar yoksullukla mücadele, işsizlik ve işgücü piyasalarının düzenlenmesidir. Hemen tüm ödüller liberal görüşün desteklediği çalışmalara verilmiştir. Ödüllerin çoğunluğunun belirli bir grubu temsil eden kişilerce paylaşıldığı kolayca anlaşılmaktadır. Son yıllarda davranışsal ekonominin etkisinin arttığı görülmektedir. Sosyal politika ve ilişkili alana yönelik özel bir inceleme yapılan bu çalışmada Türkiye’de ilgili alanda üretilen eserlerde birçok önemli iktisatçının fark edilmediği anlaşılmıştır. Konu hakkındaki eksikliğin ilgili iktisatçıların eserlerinin Türkçeye çevrilmemiş

² Romer çalışmalarını bir arada görmek için hazırlanmış güzel bir arşiv çalışması için bkz. <https://paulromer.net/archives/>.

olması veya kütüphanelerimizin alanla ilgili yabancı literatürün yetersiz olmasından kaynaklandığı tespiti yapılabilir. Özellikle yüksek lisans ve doktora öğrencilerinden ödüllü iktisatçıların eserlerini bilmelerini talep etmenin Türkiye’de Sosyal Politika ve ilişkili alanda yürütülen akademik çalışmaların kalitesini artıracakı düşünölmektedir.

Kaynakça

- Akerlof, G.A., ve Yellen J. (1986). *Efficiency Wage Models of the Labor Market*, Orlando, Fla.: Academic Press.
- Akkuş, G.E.(2018), “Phillips Eğrisi: Enflasyon-İşsizlik Değiş-Tokuşu Teorik Bir İnceleme”, *İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Mecmuası*, 62 (2), 99-151.
- Allais, M.(1988), “An Outline Of My Main Contributions to Economic Science”, *Economic Science*, 233-252.
- Altıntaş, M., Demirel, B., Güvercin, D., Aksoy, E., Sevim, C.,Günaydın, İ., (2008), “Ekonomi Biliminde Dönüşümün Nobel Ekonomi Ödüllerine Yansımaları”, *Ekonomik Yaklaşım Dergisi*, 19(66), 119-153.
- Atar, A., Şahin, H. ve Çavuşoğlu T. (2018), “Nobel Ekonomi Ödülleri ve Ekonomi Bilimiyle Etkileşimi” *Ekonomi, İşletme ve Yönetim Dergisi*, 2(2), 176-197.
- Baudry, B. ve Chassagnon, V. (2016), “The regulation of collective labour relationships : An assessment of the Oliver Williamson's private ordering-public ordering divide”, HAL Id: halshs-01371848, <https://halshs.archives-ouvertes.fr/halshs-01371848>, E.T.: 30.06.2019.
- Becker, Garry S. (1971), *The Economics of Discrimination*, Economic Research Studies
- Becker, Garry S. (1975), *Human Capital: A Theoretical and Empirical Analysis, with Special Reference to Education*, NBER, New York
- Becker, Garry S. (1993), *A Treatise on the Family*, Harvard University Press Cambridge, Massachusetts London, England
- Bilen, M. ve Yumuşak, İ.G.(2008), “Gary S. Becker’in İktisat Bilimine Ve Beşeri Sermaye Teorisine Katkıları”, *The Journal of Knowledge Economy & Knowledge Management*, Volume III Spring.
- Burdett, K. ve Mortensen D. (1998), 'Wage differentials, employer size, and unemployment.' *International Economic Review*, 39, 257–73.
- Büyükakın, T.(2008), “Phillips Eğrisi: Yarım Yüzyıldır Bitmeyen Tartışma”, *İ.Ü. Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, No:39, Ekim, 133-159.
- Büyükakın, T., Bülbül, Y., Çakır, N., 2010. “Nobel’in İzinde İktisat Kuramının Gelişimi”, *İstanbul Ekonomik ve Sosyal Tarih Yayınları*, 38-756.
- Chidi, C. O. ve Okpala O. P.(2012), “Theoretical Approaches to Employment and Industrial Relations: A Comparison of Subsisting Orthodoxies”, Open access peer-reviewed chapter, Erişim: www.intechopen.com
- Chipman, J.S(1982), “Samuelson and Welfare Economics”, *Samuelson and Neoclassical Economics*, Recent Economic Thought book series (RETH, volume 1). https://link.springer.com/chapter/10.1007/978-94-009-7377-0_11 , E.T. 15.07.2019.
- Coase, R. (1982), “How Should Economists Choose? G. Warren Nutter Lecture in Political Economy”, *Washington D.C.: The American Enterprise Institute for Public Policy Research*

- Coase, R.H.(1960), “The Problem of Social Cost”, *The Journal of Law & Economics*, Vol.3, October. Erişim:<https://econ.ucsb.edu/~tedb/Courses/UCSBpf/readings/coase.pdf>
- Deaton, A. (1997), *The Analysis of Household Surveys: A Microeconomic Approach to Development Policy*, Baltimore: Johns Hopkins University Press for the World Bank.
- Deaton, A. (2013), *Health, inequality and economic development*, Cambridge University Press.
- Deaton, A. (2013), *The Great Escape: Health, Wealth, and the Origins of Inequality*, Princeton University Press.
- Debreu, G.(1952), “A Social Equilibrium Existence Theorem”, *Cowles Commission for Research in Economics*, Communicated By J. Von Neumann, August 1, 886-893, <https://www.pnas.org/content/pnas/38/10/886.full.pdf>, E.T. 17.6.2019.
- Diamond, P.A.(1982), “Aggregate Demand Management in Search Equilibrium”, *Journal of Political Economy*, 90(5).
- Dimand, R. W. (2003), “On Limiting the Domain of Inequality: The Legacy of James Tobin”, *Eastern Economic Journal*, 29(4), February, 559-564, https://www.researchgate.net/publication/5220801_On_Limiting_the_Domain_of_Inequality_The_Legacy_of_James_Tobin, E.T. 18.06.2019.
- Dohmen, T.(2014), “Behavioural Labour Economics: Advances and Future Directions”, *Labour Economics (IZA)*, Vol: 30, 71-85, <http://ftp.iza.org/dp8263.pdf>, E.T. 02.07.2019.
- Haavelmo, T. (1989), “Econometrics and the Welfare State”, *The American Economic Review*, 87(6), Nobel Lectures and 1997 Survey of Members December, (13-15).
- Haveman, R.H.(1977), Tinbergen's Income Distribution: Analysis and Policies: A Reviewed Work: Income Distribution: Analyses and Policies by Jan Tinbergen, *The Journal of Human Resources*, 12(1) (Winter), (103-114), https://www.jstor.org/stable/145601?seq=1#metadata_info_tab_contents, E.T. 04.06.2019.
- Hurwicz, Leonid (1995). "What is the Coase Theorem?" *Japan and the World Economy*, 7(1), 49–74.
- Jappelli, T.(2005), “The life-cycle hypothesis, fiscal policy and social security” *PSL Quarterly Review*, Vol 58, (233-234).
- Kuznets, S (1955), “Economic Growth and Income Inequality”, *The American Economic Review*, 45(1), (1-28).
- Leube, K. R. ve Moore T. G. (1986) (Ed), *The Essence of Stigler*, Hoover Institution Press, Stanford University, California.
- Marangonia G. ve Rossignoli, D. (2016), “Richard Stone's Contributions to Input-Output Analysis”, *Papers in Political Economy*, 219-239.
- Maskin, E.(1999), Nash Equilibrium and Welfare Optimality, *Review of Economic Studies*, 66, 23-38.
- Mirrlees, J.A.(1995), “Private risk and public action: The economics of the welfare state” *European Economic Review*, 39, 383-397.

- Mortensen D. (1972), "A theory of wage and employment Dynamics" *In Microeconomic Foundations of Employment and Inflation Theory*, E. Phelps et al., eds., Norton.
- Mortensen D. ve Pissarides C. (1994), "Job creation and job destruction in the theory of unemployment", *Review of Economic Studies*, 61, 397–415.
- Mortensen, D. (2005), *Wage Dispersion: Why Are Similar Workers Paid Differently?*, MIT Press.
- Ostrom, E. (2003), *Governing the Commons: The Evolution of Institutions for Collective Action*, Political Economy of Institutions and Decisions, Cambridge University Press. https://wtf.tw/ref/ostrom_1990.pdf, E.T. 04.05.2019.
- Özdemir, M.Ç. ve M. Zanbak (2019), "The Effects of Investment Incentives on The Regional Labour Force Market in Turkey", *The Dynamics of Growth in Emerging Economies, The Case of Turkey* "Routledge Studies in the Modern World Economy Series, January 16, 75-97, <https://www.crcpress.com/The-Dynamics-of-Growth-in-Emerging-Economies-The-Case-of-Turkey/Wigley-Cagatay/p/book/9781138349261#googlePreviewContainer>, E.T. 16.05.2019.
- Özdemir, M.Ç.(2017), "Yoksulluğun Ölçüm Yöntemleri", *Gelir Dağılımı ve Yoksulluk*, Seçkin Yay., Ankara
- Özdemir, S. (2010), "W. Arthur Lewis'in Ekonomi Bilimine Katkısı Üzerine", *Çalışma ve Toplum*, 2010/3, 71-92.
- Phelps, E. S. (1972), "The Statistical Theory of Racism and Sexism", *American Economic Review*, Vol. 62, 659–661.
- Phelps, E. S. (1972), *Inflation Policy and Unemployment Theory*, W. W. Norton, New York.
- Phelps, E. S. (2009), "The good life and the good economy: the humanist perspective of Aristotle, the pragmatists and the vitalists, and the economic justice of John Rawls", in Kanbur, Ravi; Basu, Kaushik (eds.), *Arguments for a better world: essays in honor of Amartya Sen*, Volume I: Ethics, welfare, and measurement, Oxford New York: Oxford University Press, 35–49.
- Pissarides, C. A. (1979). "Job Matchings with State Employment Agencies and Random Search", *Economic Journal*, 89(356), 818–833.
- Pissarides, C. A. (1985). "Short-Run Equilibrium Dynamics of Unemployment, Vacancies, and Real Wages", *American Economic Review*, 75 (4), 676–690.
- Pissarides, C.A.(2000), *Equilibrium Unemployment Theory* (Second ed.). Cambridge, MA: MIT Press.
- Pissarides, C.A., Layard, R. ve Hellwig, M. (1986). "Unemployment and Vacancies in Britain", *Economic Policy*, 1(3), 499–559.
- Robert Gibbons, John Roberts (ed), (2013), *The Handbook of Organizational Economics*, Princeton University Press, New Jersey.
- Roos, J.P. (1973), *Welfare Theory and Social Policy: A Study in Policy Science*, Societas Scientiarum Fennica, Helsinki
- Schelling T.C. (1960), *The Strategy of Conflict* (1980), Harvard University Press.

- Schmidt, K. M. (2017), "Contributions of Oliver Hart and Bengt Holmstrom to Contract Theory", *Scandinavian Journal of Economics*, 119(3), 489–511.
- Sen, A.(1999), *Commodities and Capabilities*, Oxford India Paperbacks.
- Sen, Amartya (1999). "The Possibility of Social Choice", *American Economic Review*, 89 (3), 349–378
- Spence, M. (1973), "Job Market Signaling", *Quarterly Journal of Economics*, 87(3), 355–374.
- Stigler, G. J. (1946), "The Economics of Minimum Wage Legislation," *The American Economic Review*, 36(3), 358–365.
- Thaler, R.H ve Sunstein, C.R. (2017), *Dürtme: Sağlık, Zenginlik ve Mutlulukla İlgili Kararları Uygulamak*, 4. Baskı, İstanbul: Pegasus Yayınları.
- Tuncay, F., (2015), *1969-1980 Yılları Arasında Nobel İktisat Ödülü Alan İktisatçılar*, Sosyal Bilimler Enstitüsü İktisat Anabilim Dalı (Yüksek Lisans Tezi).
- Williamson O.E. (1985), *The Economic Institutions of Capitalism: Firms, Markets, Relational Contracting*, Free Press, A Division of Macmillan, Inc. New York.

ÇOCUK CİNSEL İSTİSMARINI ÖNLEMeye YÖNELİK GELİŞTİRİLEN OKUL TEMELLİ PROGRAMLAR VE ETKİLİLİKLERİ*

Esra IŞIK**

Haktan DEMİRCİOĞLU***

Öz

Çocuk cinsel istismarı, her toplumda görülebilme olasılığına sahip olan evrensel bir problemdir ve çocukların cinsel istismardan korunabilmesi için her bir devlet çocuğun gelişimsel haklarını koruma adına eğitsel bağlamda bir takım tedbirleri almakla mükelleftir. Çocuklar üzerinde olumsuz etkileri olan ve hatta bazen ölümle sonuçlanan cinsel istismarın önlenmesi için çocukların konu hakkında bilinçlendirilmesi oldukça önemlidir. Bu açıdan ele alındığında cinsel istismardan korumak amacıyla çocuklar için geliştirilmiş modüler ya da paket programlar oldukça ayrı bir değere sahiptir. Bu nedenle söz konusu çalışmada, çocuk cinsel istismarını önlemeye yönelik geliştirilen okul temelli programlar ve bu programların etkililiklerinin incelenmesi amaçlanmıştır. Bu derleme çalışmada, çocuk cinsel istismarını önlemeye yönelik geliştirilen okul temelli programlar ve etkililikleri ile ilgili alan yazın gözden geçirilmiş; erişilen programlara ve programların etkililiklerine yer verilmiştir. Alan yazın taraması sonucunda ulaşılan bilgi ve bulgular üzerinden, savunmasız ve bilinçsiz olduğu için mağdur olarak seçilen ve çoğu aile tarafından bilgilendirilmeyen çocukların cinsel istismar hakkında bilinçlendirilmeleri için önleyici okul temelli programlarının oldukça önemli olduğu ortaya konmuştur. Bu bağlamda her bir ülkenin kendi kültürel değerlerine ve dokusuna uygun çocuk cinsel istismarını önlemeye yönelik okul temelli programlar geliştirmeleri, uygulamaları ve uygulama sonucunda ulaşılan etki düzeyini değerlendirmesinin sürdürülebilir, izlenebilir ve güncellenebilir politikalar tasarlayabilmek için gerekli olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Çocuk cinsel istismarı, önleme, koruma, okul temelli önleyici programlar

Jel Kodları: J12, I18, I38.

* Bu çalışma 22-24 Ekim 2018 tarihleri arasında Hacettepe Üniversitesi'nde gerçekleştirilen "Uluslararası IV. Çocuk Gelişimi Kongresi"nde sözlü bildiri olarak sunulmuştur.

** Araştırma Görevlisi. Hacettepe Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Fakültesi, Çocuk Gelişimi Bölümü. Ankara-Türkiye. esra38isik@gmail.com

*** Doç. Dr. Hacettepe Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Fakültesi, Çocuk Gelişimi Bölümü. Ankara-Türkiye hdemircioglu@hacettepe.edu.tr

Makale gönderim tarihi: 02.07.2019

Makale kabul tarihi: 19.08.2019

Developed School Based Programs and Effectiveness to Prevent on Child Sexual Abuse

Abstract

Child sexual abuse is a universal problem in every society with the possibility of being seen and to protect children from sexual abuse, each state is obliged to take some measures in the educational context in order to protect developmental rights of children. It is very important raising awareness of children about the issue in order to prevent sexual abuse which has negative effects on children, sometimes even resulting in death. Taken from this perspective, modular or package programs which was developed in order to protect children from child sexual abuse has quite a separate value. Therefore, in the study it was aimed to examine developed school based these programs and their effectiveness to prevent on child sexual abuse. In this review study, the literature has been scanned related to examine developed school based programs and (their) effectiveness to prevent on child sexual abuse; was included the programs and the effectiveness of the programs which are achieved. Based on the information and findings obtained from the as a result of literature review, preventative school-based programs are revealed to be quite important to be trained about child sexual abuse on children who are selected as victims because they are vulnerable and unconscious and not informed by most families. In this context, it was concluded that each country should develop, implement school-based programmes to prevent child sexual abuse which are favorable in accordance with their cultural values and texture, evaluate and the level of impact which is achieved as a result of the evaluation of these programmes and that is necessary to design sustainable, traceable and updateable policies.

Keywords: Child sexual abuse, prevention, protection, school-based prevention programmes.
Jel Codes: J12, I18, I38.

Giriş

Travmatik yaşantılar; bir çocuğun başkalarına güvenme kabiliyetini, kişisel güvenlik duygusunu ve yaşamdaki değişikliklerle baş etme becerilerini olumsuz etkileyen olaylardır. Yaşanan diğer travmatik olaylar gibi çocukluk döneminde istismara maruz kalmak hem çocuklarda hem de ebeveynlerde fiziksel ve zihinsel bağlamda yaşam boyu sürebilecek olumsuz etkilere neden olabilmektedir (Stedt, 2018).

Çocuk cinsel istismarı oldukça büyük bir evrensel problemdir (Walsh, Zwi, Woolfenden ve Shlonsky, 2015). Çocuğun cinsel haz ve tatmin için kullanıldığı herhangi bir durum olarak tanımlanan çocuk cinsel istismarı (Stedt, 2018), yaşanan istismarın türüne göre fiziksel temas içeren ya da içermeyen olarak iki başlık altında sınıflandırılmaktadır. Temaslı eylemlerde dokunma, okşama, mastürbasyon, sürtünme, ağız-genital teması ya da penis, parmak ya da diğer objeler ile vajinal ya da anal penetrasyon gibi eylemler yer alırken; temassız eylemlerde cinsel içerikli konuşma, röntgencilik, teşhircilik, çocuğu pornografik bir malzeme olarak kullanmak veya çocuğu pornografiye maruz bırakmak yer almaktadır (Finkelhor, 2008; Putnam 2003).

Çocuklara yönelik cinsel istismar vakaları sıklıkla dile getirilen en ciddi suçlardan biridir. Bununla birlikte, nüfus içerisinde görülme sıklığı ile ilgili doğru ve eksiksiz raporlar çoğu ülkede henüz mevcut değildir (Finkelhor, Hammer ve Sedlak, 2008). Bu bağlamda cinsel istismar vakalarının özellikle aile içi cinsel istismar olarak tanımlanan ensest olaylarının çok fazla bildirilmemesinin ne yazık ki cinsel istismarın görülme sıklığı ile ilgili gerçek verilere ulaşılamamasında etkili olduğu söylenilebilir. Türkiye’de görülen çocuk cinsel istismarı sıklığını belirtmede de net sayılar olmamakla birlikte çeşitli kurum ve kuruluşlar tarafından yayınlanan raporlarda olayın ciddiyetinin boyutu gözler önüne serilmektedir. Nitekim Şiddeti Önleme ve Rehabilitasyon Derneği (İMDAT) ve Acıbadem Mehmet Ali Aydınlar Üniversitesi Suç ve Şiddetle Mücadele Uygulama ve Araştırma Merkezi (ASUMA) tarafından hazırlanan ‘2018 Türkiye’de Çocuk İstismarı Raporu -2-’ye göre, cinsel suç mağduru olan çocukların yüzdesi 2014’ten 2016’ya %33 artmıştır. Raporda ayrıca Adli Sicil ve İstatistik Genel Müdürlüğü’nden edinilen veriler doğrultusunda çocuk cinsel istismar hükümlülerinin yüzdesinin 2006 yılında % 42,5 iken, 2016’da bu oranın % 58,8’e yükseldiği belirtilmiştir (akt., Polat, 2018).

İngiltere ve Galler için Suç Araştırması (Crime Survey for England and Wales-CSEW) tarafından yapılan ve 16 yaşından önce çocuk cinsel istismarına uğrayan bireylerin raporlandığı çalışmaya yaşları 16 ila 59 arasında değişen 20,582 yetişkin katılmıştır. Bu rapora göre; çalışmaya katılan 16-59 yaş arası yetişkinlerin %7'sinin bir tür cinsel istismar yaşadığı, katılımcılar arasında cinsel birleşme olmadan gerçekleştirilen istismara yönelik seks oranının daha yaygın olduğu (kadınların% 10'u ve erkeklerin %3'ü) ve nüfus genelinde kadınların %3'ünün erkeklerin ise %1'inin cinsel istismar mağduru olduğu belirtilmiştir. Raporda çalışmaya katılanların bildirimlerine göre; katılımcıların %5'i 4 yaşına kadar, %73'ü 13 yaşından önce ve %21'i ise 16 yaşından sonra da cinsel birleşmenin olduğu cinsel istismara maruz kalmışlardır. Bir diğer güncel kaynak olan AB Temel Haklar Ajansı (EU Fundamental Rights Agency-FRA) anketine ise sadece kadınlardan oluşan ve 1.500'ü İngiltere'den olan 42,002 yetişkin katılmıştır. Çalışmada katılımcıların 15 yaşından önce cinsel istismar mağduru olduğu ve istismar failinin 18 yaşından büyük bir yetişkin olduğu durumlar değerlendirilmiş ve akran istismarı çalışma kapsamına dâhil edilmemiştir. Çalışma sonucuna göre; bir bütün olarak Avrupa Birliği ülkelerinde cinsel istismar yaygınlık oranı % 12 olarak belirtilmiştir. En yüksek oran %20 ile Fransa ve Hollanda'da iken, bu oranı %18 ile İngiltere izlemektedir. İrlanda'da yapılan ve 3118 katılımcıdan oluşan cinsel istismar ve şiddet (Sexual Abuse and Violence in Ireland-SAVI) başlıklı bir diğer çalışmada ise; cinsel istismar faileri katılımcılar tarafından yabancılar, arkadaş/tanidik, otorite figürü, komşu ve aile üyesi olarak sınıflandırılmıştır. Bu çalışma kapsamında erkek katılımcıların en çok istismar edilme oranını %25 ile yabancı biri tarafından istismar edilme oluştururken, bu oranı %24 ile cinsel istismar failinin aile üyesi olduğunu belirten kadın katılımcılar izlemektedir (Kelly ve Karsna, 2017). Çocuklar üzerinde uzun süren ve yıkıcı etkilere neden olan istismarın önlenmesi kapsamında yapılacak olan önleme çalışmaları oldukça önemlidir. Çocuk istismarına yönelik koruma önlemleri birincil, ikincil ve üçüncül olarak farklı düzeylerde ele alınmaktadır. Birincil düzey önleme çalışmaları çocuk ihmal ve istismarının altında yatan toplumsal nedenlere yönelik tüm çabaları kapsar (Geeraert, Van den Noortgate, Grietens ve Onghena, 2004). Bu çabalar toplumu konu hakkında bilgilendirmek, bilinçlendirmek, çocukların gelişimleri için en uygun ortamı sağlamak ve çocukları istismara yönelik bilgilendirilerek maruz kalma olasılıklarına karşın donanımlı hale gelmelerini sağlamaya yönelik yapılan çalışmalardır. İkincil düzey önleyici çalışmalar toplumda risk altında olduğu belirlenen grupların belirlenerek bu kişilere yönelik ek hizmetlerin sunulması ve çocuğun toplumda korunması için gerekli olan yasal

düzenleme çalışmalarını içerir. Üçüncül düzey önleme çalışmaları ise çocuk istismarına maruz kalan aileler gibi birebir gruplara yönelik yapılan çalışmaları içerir. Bu çalışmalar, istismarın çocuklar üzerindeki olumsuz etkilerini azaltmaya, istismarın tekrar etmesi durumunda ortaya çıkabilecek olumsuz durumların önlenmesine, kısaca istismarın çocuk, aile ve toplum için olumsuz sonuçlarını en aza indirmeye çalışan tüm çabalarıdır (Çeçen, 2007; Geeraert vd., 2004; Koçak ve Büyükgönenç, 2011).

Çocuklara yönelik cinsel istismarı önleme programları yıllardır uygulanmaktadır (National Sexual Violence Resource Center, 2011). En yaygın kullanılan birincil önleme stratejisi okul temelli eğitim programları olmuştur (Walsh, Zwi, Woolfenden ve Shlonsky, 2015). Geleneksel olarak bu programlar; çocukları cinsel istismar konusunda bilgilendiren, çocuklara istismarı geri çevirme/püskürtme ve bildirme becerileri kazandıran bir risk azaltma yaklaşımı olarak kullanılmıştır. Çocuklarla riskler hakkında konuşmak risklerin azaltılması açısından önemlidir ancak riskleri azaltmak cinsel istismara tamamen son vermez. Birincil önleme yaklaşımı istismarın meydana gelmesine neden olan mevcut şartları değiştirmektir ki bu da istismar gerçekleşmeden önce çocuk cinsel istismarını durdurmak için gereklidir (National Sexual Violence Resource Center, 2011).

Temel işlevleri eğitmek olan okullar çocuklara cinsel istismarı ve istismardan korunma yöntemlerini öğretmek için mantıklı bir seçenektir (Wurtele, 2009). Okullar, çocukların ve ailelerin çoğunluğuna erişebilme imkânından dolayı cinsel istismarı önleme mesajlarını iletmek için oldukça uygun kurumlardır. Bu kurumlarda verilen okul temelli eğitim ve önleme programları, potansiyel olarak kurban pozisyonunda olanlara kaçınma becerilerinin kazandırılmasının yanı sıra, fail potansiyelini taşıyan kişilere caydırıcı mesajlar ve potansiyel olarak istismara görgü tanığı olabilecekler için yardım becerileri sağlayabilme gibi çeşitli önleme hedeflerini ele almada etkilidir (Finkelhor, 2009).

Okul temelli cinsel istismarı önleme programları, çocuk ve ergenlerde hedef olarak önlemeye odaklanmaktadır. Bu programlar cinsel istismarı önlemek için öğrencilere bilgi sağlayarak, cinsel istismarı tanıma ve potansiyel istismar durumlarından kaçınmak için gerekli becerileri öğretmek istismar girişimlerini önlemeye çalışırlar (Walsh vd., 2015).

Literatüre bakıldığında çocukların cinsel istismar veya kendini koruma becerileri konusunda çok az bilgiye sahip oldukları ve çoğunun cinsel dokunmayı kabul edilebilir dokunma olarak düşünebileceği belirtilmektedir (Wurtele ve Owens, 1997). Çocuk cinsel istismarı önleme programlarının nihai hedefi çocukların istismara maruz kalmasını önlemektir (Walsh vd.,

2015). Walsh vd., (2015) tarafından yapılan, Amerika Birleşik Devletleri, Kanada, Çin, Almanya, İspanya, Tayvan ve Türkiye'de ilköğretim (ortaöğretim) ve ortaokul (yüksek) /orta dereceli okullarda toplam 5802 katılımcı ile yürütülen 24 çalışmayı içeren meta analiz çalışmasında programın türüne bakılmaksızın okul temelli programlara katılan çocukların koruyucu davranışlarının ve bilgilerinin geliştiği görülmektedir.

Yaş Gruplarına Göre Okul Temelli Programlar

Birçok çalışma yaşın cinsel eğitim programlarından bilgi edinmeyi nasıl etkilediğini araştırmıştır. Yapılan araştırmaların çoğu, her yaşta çocuk için çocuk cinsel istismarı eğitim programlarından faydalanabildiğini göstermektedir (Kenny vd., 2008). Çoğu program 6-13 yaş arasındaki çocuklara uygulanmış olsa da, her yaşta çocuk için önleme programları geliştirilmiştir (Currier ve Wurtele, 1996; Roberts ve Miltenberger, 1999; Wurtele vd., 1991, 1992b, 1992d; Wurtele ve Owens, (1997) akt., Kenny vd., 2008). Ancak küçük yaşta çocuklara verilecek olan eğitim konusunda literatürde görüş farklılıkları mevcuttur.

Pica (1999), gelişimsel açıdan bakıldığında iki ile sekiz yaş arası çocukların siyah ve beyaz, iyi ya da kötü şeklinde bir düşünce tarzına sahip olduklarından iyi bir insanın (örn: akrabalarının) onlara 'kötü' (istismar) bir şey yapabileceğini anlayamayabileceklerini savunmaktadır (akt., Kenny vd., 2008). Buna karşın üç yaşından daha küçük çocukların birçok programdan faydalanabileceğini ve öğrenebileceğini savunanlar da bulunmaktadır (Deblinger, Stauffer ve Steer, 2001). Kenny ve arkadaşlarına (2008) göre, kendini koruma becerileri çocuklara gelişimsel olarak cinsel organlarının isimlerini öğrenebilecek yaşta ya da üç yaş gibi erken bir yaşta öğretilmelidir. Nitekim Kenny ve arkadaşları (2008) tarafından yapılan araştırmada; üç yaşındaki çocuklara kendilerini koruma becerilerinin etkili bir şekilde öğretilmediği, eğitimde ebeveyn ve aile katılımının önemli olduğu ve tekrarlanan bilgilerin çocukların bilgiyi kazanmalarına yardımcı olduğu gibi önemli bulgulara ulaşılmıştır.

Wurtele, Kvaternick ve Franklin (1992), küçük yaşta çocuklara verilecek güvenlik becerileri programının çocuklara cinsel organların doğru (terminolojik) isimlerini öğrettiğini belirtmiştir. Bu dönemde verilecek olan eğitim sonraki dönemlerde verilecek cinsel eğitim için gerekli olan temeli sağlayabilmede önemli bir basamaktır. Çocukların cinsel organlarının/genital bölgelerinin doğru (terminolojik) isimlerini öğrenmeleri uygunsuz dokunma deneyimlerini etkili bir şekilde iletebilmelerinde ve istismarın ifşa edilmesinde

oldukça önemlidir (Boyle ve Lutzker, 2005; Kenny vd., 2008). Doğru terminoloji kullanmadan açıklama yapan bir çocuğun istismarla ilgili bir olayı başka birisine anlaşılır bir şekilde anlatması zor olabilir ve anlaşılmayan çocuklar açıklamalarına olumlu, destekleyici bir cevap alamayabilirler (Deblinger vd., 2001; Kenny vd., 2008). Mevcut literatür genellikle okul öncesi dönem çocuklarına yönelik çocuk cinsel istismarı önleme programlarını, diğerlerinin uygunsuz dokunma isteklerini tespit etme ve eğer uygunsuz bir dokunmaya maruz kalacağı bir ortamda bulunursa ne yapacağı, ne söyleyeceği, kime söyleyeceği ve ne anlatacağı konusunda bilgilerini artırdığı gerekçesiyle desteklemektedir (Pitts, 2015). Birçok çalışma ise büyük çocukların öğrenmede küçük çocuklara kıyasla daha büyük kazanımlar gösterdiğini bulmuştur. Tutty (2000), yaptığı çalışmada beş ile yedi yaş aralığındaki küçük çocukların programdan sekiz ile on üç yaş aralığında olan daha büyük çocuklar kadar faydalanmadıklarını, hem kontrol hem de önleme grubundaki daha büyük çocukların son test ölçümlerinde daha iyi performans gösterdiğini ortaya koymuştur.

Okul Temelli Programların Önemi

Kendini koruma becerilerini öğrenme evde ebeveyn ile başlar ve okul öncesinden liseye kadar ilerler. Ancak, çocuk cinsel istismarının endişe verici oranlarına rağmen, tüm ebeveynler çocuklarıyla istismar ve istismarın potansiyel tehlikeleri hakkında konuşmaz. Çocuklarını korumada tüm önlemleri almaya hazır olan ebeveynlerin çocuklarına trafik kurallarını ve yangın güvenliğini öğretmeleri kadar kişisel güvenlik konusunda da eğitim vermeleri aynı derecede önemlidir. Çocuklarla konuşulacak cinsellik, sağlıklı cinsellik eğitimi şeklinde olmalı ve bu bağlamda verilecek eğitim çocuğun gelişimsel ve bilişsel düzeyine uyarlanarak, güvende olmaya ilişkin diğer konuşmalara dâhil edilerek verilmelidir (Kenny vd., 2008).

Çocuklarda ve ergenlerde cinsel istismarın oluşumunu azaltmaya yönelik eğitim programları ilk olarak 1970'lerde Amerika Birleşik Devletleri'nde kadınların tecavüz önleme toplulukları tarafından geliştirilmiştir (Berrick 1991'den akt., Pitts, 2015). Tarih boyunca cinsel istismarı önleme programlarının amacı; cinsel istismarı tanımlama, yaygınlığı ve kimlerin istismar faileri olabileceğini çocuklara öğretmek olmuş, bununla beraber benzeri konularda çocukların farkındalıklarını artırmayı hedeflemiştir (Daro ve Donnelly, 2002). Okul sisteminde öncelikli olarak grup temelli ebeveyn ve çocuk eğitimi dâhil olmak üzere öğretmenler tarafından öğretilen ve giderek artan sayıda çocuk istismarını önleme ve eğitim programı bulunmaktadır.

Okullarda verilecek olan önleme programları hem ebeveynleri hem de öğretmenleri eğiterek sürece dâhil etmelidir. Ebeveynler tarafından öğretilen programların birçok faydalı yönü olmasına karşın, eğitim sorumluluğu sadece ebeveynlere bırakılırsa, bazı potansiyel problemler gün yüzüne çıkabilir (Kenny vd., 2008). Nitekim Wurtele vd., (1992), yaptıkları çalışmada örneklemelerindeki ebeveynlerin %90'ının çocuklarını yabancılar hakkında uyardıklarını; ancak çok azının tanıdık yetişkinler, akrabalar ya da kardeşlerin cinsel istismarın faili olabileceğinden bahsettiklerini belirtmişlerdir.

Birçok ülkede çocuk cinsel istismarının önlenmesi için geniş çaplı okul temelli eğitim programları uygulanmaktadır. Bu programların çoğu güven kurallarının öğretilmesi, vücut farkındalığı ve aidiyeti, vücudun özel bölgeleri, dokunuşların ve sınırların türlerini ayırt etme ve istismarı kime söyleyecekleri gibi ortak bileşenlere sahiptir. Kullanılan programlar 1980'lerden beri okullarda öğretilmelerine rağmen, etkililikleri sürekli bir inceleme gerektirmektedir (Walsh vd., 2015).

Önleme Programları ve Etkililikleri

Çocuklar için tasarlanan önleme programları çocuk cinsel istismarını önlemek ve toplumda bir çaba geliştirmek için kullanılan çok yönlü stratejinin önemli bir parçasıdır. Geleneksel çocuk cinsel istismarını önleme programları, bilgi, destek ve güçlendirme sağladığı için oldukça değerlidir (Hazzard, 1993). En etkili olduğu bilinen okul temelli önleme programları hakkında bilgi vermeyi kolaylaştırmak amacıyla birçok kanıt temelli programlar arasından, birden çok hakemli dergi makalelerinde kapsamlı olarak değerlendirilen programlar vurgulanmıştır (National Sexual Violence Resource Center, 2011).

Vücut Güvenliği Eğitimi Programı (The Body Safety Training (BST) Programme): 3-7 yaş aralığındaki küçük çocuklar için geliştirilen bu program, çocuklara özel bölgeleri tanıtmak, güvenli olmayan dokunmaya karşı güvende kalma ve çocuk cinsel istismarını bildirme becerilerini öğretmeyi hedeflemiştir. Önleme programları arasında en yaygın kullanılan bu program 10 ders saatinden oluşmaktadır. Programın öğretilmesinde model olma, prova/tekrarlama, pekiştirme, geri bildirim teknikleri kullanılmakta ve program öğretmenler veya ebeveynler tarafından kullanılabilir (Kenny vd., 2008; National Sexual Violence Resource Center, 2011).

Programın kullanıldığı çeşitli araştırmalarda verilen eğitimin çocuklar üzerindeki olumlu etkilerine yer verilmiştir. Programa katılan çocuklarda çocuk cinsel istismarı hakkında bilgi artışı, cinsel istismarın çocuğun suçu olmadığı konusunda artan farkındalık (Sarno ve Wurtele, 1997; Wurtele ve Owens, 1997), kendini korumaya yönelik bilgi ve becerilerde ve istismar hakkında birilerine söyleme becerisinde artış (Wurtele ve Owens, 1997) gözlenmiştir. Çocuklar üzerinde olumsuz bir etkisi olmayan programın (Sarno ve Wurtele, 1997) uygulanmasından bir yıl sonra yapılan değerlendirmede öğretilen bilgi ve becerilerin hala mevcut olduğu da Hensley ve Soled (1993) tarafından yapılan çalışmada ortaya konmuştur (akt., National Sexual Violence Resource Center, 2011).

Dokunma Hakkında Konuşma (Talking About Touching): Çocukların kendilerini güvende tutacak kurallara ait bilgilerini ve kurallara bağlılıklarını artırmak, girişkenlik, güvensiz dokunmaya karşı güvende kalma, dokunma hakkında güvenlik kurallarını öğretmeyi amaçlayan bu program 4-8 yaş aralığındaki çocuklara hitap etmektedir. Toplamda 15 ders saati süren programın her bir oturumu 15 ile 30 dakika arasında değişmektedir. Diğer programlar gibi temelde çocuk cinsel istismarını önlemeyi hedefleyen bu program bireysel güvenlik basamakları vurgulanarak, fotoğraflı ders kartları kullanılarak, ebeveynlere ev mektupları gönderilerek, güvenlik basamaklarını gösteren bir poster ile videolar, şarkılar ve hikâye kitabı gibi materyal kullanılarak öğretmenler tarafından uygulanan bir programdır (Kenny vd., 2008; National Sexual Violence Resource Center, 2011).

Programa katılan çocukların cinsel istismar hakkındaki bilgi düzeyinde (Jacobs, Hashima ve Kenning, 1995; Madak ve Berg, 1992), kendini korumaya yönelik bilgi ve becerileri ile güvenli ve güvenli olmayan durumlar arasındaki farkı daha iyi ifade edebilme becerilerinde artış görülmüş ve programın çocuklar üzerinde herhangi bir olumsuz etkisine rastlanmamıştır. Çocuklar programa katılımlarının bir yıl ardından yeniden değerlendirildiğinde bilgi ve becerilerin hala mevcut olduğu görülmüştür (Jacobs vd., 1995). Ebeveynlerin ve öğretmenlerin çoğu programı beğenmişlerdir (Madak ve Berg, 1992).

Kime Söylersin? (Who Do You Tell?): Program, çocuk cinsel istismarının tanımı, terminolojik özel bölgelerin isimleri, girişkenlik, istismarın anlatılabileceği güvenilir yetişkinleri öğrenme, kendini koruma becerileri gibi öğretim hedefleri içermektedir. Söz konusu okul temelli önleme programı, 6-12 yaş arasındaki çocuklara, 60 dakikalık iki oturum halinde uygulanmaktadır. Rol oynama tekniğinin önemsendiği programın akışında hikâyeler,

şarkılar, resimler ve videolar kullanılmaktadır (National Sexual Violence Resource Center, 2011).

Programın etkililiğini değerlendirmek için yapılan çalışmalarda; çocukların cinsel istismar hakkındaki bilgi düzeyleri ile güvenli ve güvenli olmayan dokunuşlar arasındaki farkı daha iyi ifade anlayabilme becerilerinde artış olduğu rapor edilmiştir (Tutty, 2000). Çocukların ebeveynleriyle program hakkında konuşmaları, cinsellik konusunda sorular sormaları programın diğer olumlu etkilerindedir. Bu yaklaşım ebeveyn ve çocuk arasında gelecekte oluşacak diyaloglar için bir kapı aralanmasını sağlar. Program sonrasında yapılan takip ve destek oturumları ile bilginin güçlendirilmesine yardımcı olunmuş ve program ebeveynlerin çoğu tarafından beğenilmiştir. Programın sadece birkaç çocuk üzerinde kaygılanma ve ebeveyn taleplerine daha sık 'hayır' deme gibi hafif düzeyde olumsuz etkileri görülmüştür (Tutty, 1997).

İyi Hissetme, Kötü Hissetme (Feeling Yes, Feeling No): Uygunsuz dokunulmaya karşı tepki vermeyi öğrenmek, dokunulursa yardım istemek, cinsel istismardan kendilerini korumak, cinsel organların isimlerini öğrenmek ve kendine güvenmeyi öğrenmeyi hedefleyen bu program, 6-12 yaş arasındaki çocuklara hitap etmekte ve 15-18 saat sınıfta öğretim şeklinde gerçekleştirilmektedir. Videolar, grup tartışması, rol oynama gibi tekniklerin kullanıldığı bu programda (National Sexual Violence Resource Center, 2011), ayrıca bilgi verici/öğretici yaklaşımların ve rol oynama senaryolarının kullanıldığı üç video kaseti kullanılmaktadır. Kanada Ulusal Film Kurulu tarafından (1985) üretilen bu üç video kasetlerinin ilkinde özsaygıyı oluşturan temel becerilere odaklanılırken, ikinci ve üçüncü kasetlerde duyguların anlaşılmasını güçlendiren, çocukların yabancılarla ve güvenilen yetişkinlerle ilgili tehlike oluşturabilecek potansiyel durumları değerlendirmelerine yardımcı olacak beceriler öğretilir. Program ayrıca ebeveynler ve profesyoneller için kullanılan bir aile programını da içermektedir (Kenny vd., 2008).

Çoğu ebeveyn ve öğretmen tarafından beğenilen programın (Hazzard, Webb, Kleemeier, Angert ve Pohl, 1991), çocuklar üzerinde olumsuz bir etkisi bulunmadığı, programa katılan çocukların program sonrasında daha güvenli ve daha az endişeli hissettikleri belirtilmiştir (Hazzard, 1993; Hazzard vd., 1991). Yapılan çalışmalarda programa katılan çocukların istismar hakkındaki bilgilerinde (Hazzard vd., 1991) güvenli ve güvenli olmayan durumlar arasındaki farkı daha iyi ifade edebilme becerilerinde artış görülmüştür (Hazzard, 1993;

Hazzard vd., 1991). Programdan bir yıl sonrasında yapılan değerlendirme çalışmasında bilgilerin kalıcı olduğu ve değerlendirme ile pekiştirildiği ifade edilmiştir (Hazzard vd., 1991). **İyi Dokunuş, Kötü Dokunuş (Good Touch, Bad Touch):** Cinsel istismarı tanımlama, iyi, kötü ve cinsel içerikli farklı türdeki dokunuşlar arasında ayırım yapabilme becerisini kazandırma, kimlerin istismarcı olabileceği, vücudunun sadece ona ait olduğu, istismara ‘Hayır’ deme, sırları ayırt edebilme (iyi sır ve kötü sır), güvenilir yetişkinleri tanımlama ve onlara istismarı nasıl söyleyecekleri gibi konuları ele alan önleme programıdır. Bu önleme becerilerinin yanı sıra bireylerin eşsiz ve özel olduğu, duyguların özel ve önemli olduğu da program kapsamında verilen diğer kazanımlardır. İlâveten ‘Bedenimi kiminle paylaşmak istediğime kendim karar verebilirim’; ‘Bana yanlış bir şey olduğunda fark edebilirim’; ‘Hayır’ demeyi öğrenmek ve uzaklaşmak/kaçmak’; ‘Birisine ne olduğunu anlatmayı öğrenmek ve eğer istismara maruz kaldıysa bunu fark edebilmek’ ve ‘Asla benim hatam olmadığını biliyorum’ olmak üzere beş vücut güvenliği kuralı da bu program çerçevesinde 4-12 yaş arasındaki çocuklara kazandırılan bilgilerdendir. Programda video, hikâye kartları ve kitap, çalışma sayfaları, boyama kitapları gibi malzemelerle rol oynama ve tartışma teknikleri kullanılmaktadır (Kenny vd., 2008; Walsh vd., 2015) Program sonucunda çocukların cinsel istismar hakkındaki bilgi ve beceri düzeylerinde anlamlı bir artış olduğu yapılan çalışmalarda rapor edilmiştir (Crowley 1989; Harvey 1988) akt., Walsh vd., 2015; Çeçen-Eroğul ve Kaf Hasırcı, 2013).

Programların Olumlu Sonuçları

Yapılan çalışmalar cinsel istismarı önleme programlarının çocuk cinsel istismarı hakkında bilginin artması (Hazzard vd., 1991; Jacobs vd., 1995; Madak ve Berg, 1992; Sarno ve Wurtele, 1997; Tutty, 2000; Wurtele ve Owens, 1997), kendini koruma bilgi ve becerilerinde ve bu becerilerin kullanımında artış (Hazzard vd., 1991; Hazzard, 1993; Sarno ve Wurtele, 1997; Tutty, 2000; Wurtele ve Owens, 1997), kendi ile ilgili olumlu duygularda artış, olumsuz duygularda azalma (Topping ve Barron, 2009) ve istismarın meydana gelmeden açığa çıkmasının, gelecekteki istismarları engellemesine olanak sağlama (Gibson ve Leitenberg, 2000) gibi tutarlılık gösteren birçok faydası olduğunu göstermiştir. Programların uygulamaları sonucunda istenen bir çıktı olan istismar olaylarında azalma görülmüş (Gibson ve Leitenberg,

2000) ve cinsel istismarı önlemeye yönelik geliştirilen programların birçoğunun etkili olduğu kanıtlanmıştır (Zollner, Fuchs ve Fegert, 2014).

Literatürde yapılan çok sayıda meta analiz çalışması da programların etkililiğini değerlendirmeye yöneliktir. Topping ve Barron'un (2009), okul temelli cinsel istismarı önlemeye yönelik, 1990-2002 yılları arasındaki programları ve etkililikleri değerlendirdikleri meta analiz çalışmasında, önleme programlarının çocukların cinsel istismar konusundaki farkındalıklarını artırmalarının yanı sıra kendi kendini koruyabilme becerilerinde de etkili olduğunu ortaya koymuştur. Pitts (2015), okul öncesi döneme ait çocuk cinsel istismarı önleme programlarının etkililiklerini değerlendirdiği meta analizde, bu programların uygunsuz dokunmaları tanıma ve tespit etme/ayırt etme becerilerini artırdığı, uygun olmayan bir dokunuşla karşılaşılırsa ne söyleyecekleri, kime söyleyecekleri ve nereye bildirecekleri konusundaki davranışsal becerilerini artırdıkları belirlenmiştir. Okul öncesi önleme programları ebeveynler ve okul öncesi öğretmenleri tarafından faydalı programlar olarak kabul edilmekte ve okul öncesi çocuklar için olumsuz etkileri olmadığı (örneğin korku ve endişenin artması gibi) yapılan çalışmalarda görülmektedir (Pitts, 2015).

Okul temelli eğitim programları cinsel istismarın önlenmesi ile yakından ilişkili olan diğer girişimler içerisinde başarılı bir birincil önleme stratejisi olduğunu kanıtlamıştır. Bu programlar kullanılan diğer önleme stratejilerine göre daha kapsamlı bir şekilde değerlendirilmiştir ve değerlendirme sonuçları ümit vericidir (Finkelhor, 2009).

Programlara Yönelik Endişeler, Eleştiriler, Olumsuz Sonuçları ve Kısıtlılıkları

Özellikle ebeveynlerin çocuklara yönelik önleme programlarıyla ilgili en büyük kaygılardan biri, çocukların korku ya da kâbus gibi olumsuz etkilerinin olup olmadığıdır. Okul öncesi dönem çocuklarının kendini koruma kavramlarını anlayamayacağı, bu tür eğitimlerin anksiyete ve dışsallaştırma gibi problemleri artıracığı, ilerleyen dönemlerde çocuklarının cinsel gelişimleri üzerinde olumsuz etkileri olacağına dair bir takım ebeveyn endişelerini içermektedir (Tutty, 1997). Ancak, bu iddiaları destekleyecek hiçbir ampirik kanıt bulunmamaktadır (Kenny vd., 2008). Berrick (1991), çocukların siyah ve beyaz, 'iyi dokunuş' ve 'kötü dokunuş' gibi örnekler arasındaki farkı zaten bildiğini ancak içinde buldukları gelişimsel döneme ait ahlak gelişimlerinin 'gri' dokunuşları ayırt edecek düzeyde olmadığını belirtmiştir (Pitts, 2015). Tutty'nin (1997), 200'ün üzerinde çocukla yaptığı çalışmada sadece

dört çocuğun ebeveyni çocuklarının endişelenmeye başladığını /kaygılandıklarını belirtmiştir. Çocukların kaygılarında artış olduğunu bildiren ebeveynlerin bile programdan memnun oldukları ve program öncesi ve sonrasında yapılan ön test-son test anksiyete ölçümlerinde anlamlı bir artış bulunmaması dikkat çekicidir ki bu da bu programların yararlarının olası olumsuz sonuçlarından daha ağır bastığını göstermektedir (Kenny vd., 2008). Yapılan araştırmaların çoğunluğu okul öncesi çocuklar için çocuklara yönelik cinsel istismar önleme programlarını desteklemektedir. Ancak etkinin boyutunu belirlemek için daha fazla araştırmaya ihtiyaç vardır. Çalışmaların çoğunda küçük örneklem gruplarının kullanılması ve bu grupların çoğunluğunun Amerika Bileşik Devletleri'nden alınmış olması çalışmaların genellenebilirliğini etkilemektedir. Araştırmacılar kültüre özgü mevcut programların yetersizliğine de dikkat çekmektedirler. Bu programların maliyetlerini belirlemeye yönelik yapılan çalışmalar da oldukça azdır. Ayrıca değerlendirme çalışmalarında elde edilen sonuçların çoğunluğu çocuk ya da ebeveynlerin çocuk cinsel istismarı ve önleme bilgisi ile ilgilidir. Raporlarda, resmi çocuk cinsel istismarı sayıları ya da istismar oranlarında düşüş olup olmadığı nadiren değerlendirilmektedir. Dolayısıyla, çocuk cinsel istismarı ve önlenmesi hakkındaki bilginin, istismarın daha yüksek oranda bildirilmesine ya da daha düşük oranda istismara dönüşüp dönüşmediğine ilişkin bulgular literatürde belirgin değildir (Pitts, 2015).

Türkiye’de Uygulanan Okul Temelli Programlar

Türkiye’de cinsel istismarı önlemeye yönelik çeşitli kurum ve kuruluşlar tarafından çalışmalar yapılmakla birlikte, istismarı önlemeye yönelik geliştirilmiş standart bir önleme programı bulunmamaktadır. Bu bağlamda Çeçen-Eroğul ve Kaf Hasırcı (2013), tarafından ilköğretim dördüncü sınıf öğrencilerine yönelik cinsel istismarı önleme beceri eğitimi programı geliştirilmiş ve programın etkililiği değerlendirilmiştir. Programın uygulanmasından sekiz hafta sonrasında yapılan izleme çalışmasında bilgilerin kalıcı olduğuna yer verilmiştir. Program, yeni programların hazırlanmasına önderlik etmesi açısından önemli bir çalışma olarak değerlendirilmiştir.

Işık ve Demircioğlu (2018) tarafından yapılan çalışmada, Türkiye’de çocuk istismarına yönelik gerçekleştirilen önleyici müdahale çalışmalarında bulunan kurumlara ve çalışmalarına yer verilmiştir. Bu bağlamda çocuk cinsel istismarına yönelik yapılan çalışmalar arasında Milli

Eğitim Bakanlığı bünyesinde görevli rehber öğretmenlerin Çocuk Koruma Kanunu kapsamında hakkında danışmanlık tedbiri verilmiş çocuğa yönelik sunulacak hizmetlerin kapasitesini güçlendirmek amacıyla hazırlanan ve Demircioğlu (2015) tarafından gözden geçirilen Danışmanlık Tedbiri Uygulamaları El Kitabı'nın dördüncü modülünde 'cinsel istismar' sekiz oturum şeklinde ele alınmıştır. Oturumlarda ailelerin çocuklarını cinsel istismardan korumak için neler yapabilecekleri, ebeveynleri bu konuda bilgilendirme, çocuklarıyla cinsel istismar hakkında konuşabilmeleri, cinsel istismar mağduru çocuğa yardım için anne babayı yapabilecekleri hakkında bilgilendirme, cinsel istismara karşı önlem alma gibi konulara yer verilmiştir. Milli Eğitim Bakanlığı tarafından yapılan bir diğer çalışma ise okullarda rehberlik hizmetleri kapsamında koruyucu ve önleyici çalışmalar başlığı altında Rehberlik ve Psikolojik Danışma Hizmetleri Kılavuzu'nun kullanılması ve kılavuzda cinsel istismara uğrayan öğrencilere yönelik hizmetlere yer verilmesi şeklindedir (MEB, 2015). Benzer şekilde Sağlık Bakanlığı bünyesinde bulunan Halk Sağlığı Müdürlüklerince sağlık çalışanlarına birincil önleme düzeyi kapsamında "Cinsel İstismar Farkındalık Eğitimi" gibi başlıklar altında eğitim programları verilmektedir. Bunların dışında istismara yönelik çalışmalar yapan Çocuk İzlem Merkezlerinde de (ÇİM), istismar başlığı altında çeşitli çalışmalar yürütülmektedir.

Yapılan bu çalışmalara ilaveten çocuk ihmal ve istismarını önlemeye yönelik çeşitli kurum ve kuruluşlar tarafından çeşitli önleyici ve koruyucu çalışmalar yürütülmektedir. Nitekim Işık ve Demircioğlu (2018) tarafından Milli Eğitim Bakanlığı (MEB) bünyesindeki ilgili çalışmalar derlenmiş, bu çalışmaların; çocuğa yönelik şiddetin önlenmesi çalışmaları (çocuğa yönelik şiddetin önlenmesi rehber öğretmen el kitabı, eğitim ortamlarında şiddetin önlenmesi ve azaltılması strateji ve eylem planı), danışmanlık tedbiri uygulamaları el kitabı, okullarda rehberlik ve psikolojik danışma servisleri, okullarda rehberlik ve psikolojik danışma hizmetleri kılavuzu, okulöncesi eğitim kurumları rehberlik ve denetim rehberi, psikososyal müdahale hizmetleri (müdahale ekipleri, uygulama kılavuzları ve yayınlar), çocuk dostu okul ihmal istismar mağduru çocuklar kitabı olarak sıralandığı görülmüştür. Benzer şekilde Sağlık Bakanlığı bünyesinde (Sağlık Bakanlığı kapsamında İl Halk Sağlığı Müdürlükleri, Sağlık Bakanlığı'na bağlı diğer birimler, Çocuk İzlem Merkezleri) yürütülen ihmal ve istismarı önleyici ve koruyucu müdahale hizmetleri bulunmaktadır. Ayrıca Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı da yaptığı çalışmalarla ihmal ve istismarın önlenmesine yönelik çalışmalar yapan bir diğer bakanlıktır. İlaveten çeşitli sivil toplum kuruluşları (Anne Çocuk Eğitim Vakfı

(AÇEV), Çocuk Koruma Merkezlerini Destekleme Derneği (ÇOKMED), Çocuk İstismarını ve İhmalini Önleme Derneği) tarafından da çalışmalar yürütülmektedir. Ancak yapılan bu çalışmalardan hiçbiri ihmal ve istismarı önlemeye yönelik geliştirilmiş standart okul temelli bir önleme programını içermemektedir.

Biyokolojik Kuram Kapsamında Cinsel İstismar ve Önlenmesi

Çocuk cinsel istismarını etkileyen birçok faktörün bir sonucu olarak, başarılı bir önleme girişiminin pek çok bileşeni vardır. Önleme eğitmenleri ve savunucuları, çocuklara yönelik cinsel istismar önleme programlarını planlarken, hazırlarken, uygularken ve değerlendirirken Bronfenbrenner'in biyokolojik modelinden yararlanabilirler. Bronfenbrenner tarafından önerilen sistemler ve bu sistemler kapsamında cinsel istismarı önleme aşamalarına aşağıda yer verilmiştir (Dworkin ve Martyniuk, 2011).

Mikrosistem bireye en yakın alan olan ev, okul ve oyun alanları gibi bireye yakın çevreler ve bu ortamlarda bireyin yakın çevreleriyle kurduğu yüz yüze etkileşimleri içerir (Dworkin ve Martyniuk, 2011; Tudge ve Rosa, 2013). Ailenin duygusal durumu, aile içi yaşam kuralları ve ailedeki bireylerin psikolojik durumu ve inançları çocuğu yakından ve derin bir şekilde etkileyecektir (Garbarino, 1992 akt; Kuşçu, 2018). Çocuk cinsel istismarının olmasına neden olan mikrosistem boyutları aile stresi, gizlilik ya da sosyal destek eksikliğini içerir. Bunun yerine, norm olarak saygılı ve sağlıklı iletişimlere olan aile, arkadaşlar ve akranlar çocuk cinsel istismarının önlenmesine katkıda bulunan mikrosisteme örnek verilebilir. Bir fail ve mağdur arasındaki etkileşimler mikrosistemin bir parçası olarak sınıflandırılabilir (Dworkin ve Martyniuk, 2011).

Mezosistem, bireyin aktif olarak katıldığı, iki ya da daha fazla mikrosistem arasındaki etkileşimi içermektedir (Kuşçu, 2018; Tudge ve Rosa, 2013). Bu sistem, bir kişinin yakın çevresi ile arasındaki bağlantıları, ortamları ve bu ortamların çocuğu desteklemek için birlikte çalışmasını içerir. Çocuğun problemleri okulu tarafından ailesi ile konuşulmazsa, bu mezosistem çocuk cinsel istismarını etkileyen bir unsur olabilir. Bunun yerine, eğer okul çocuğun hayatındaki risk faktörlerini tanımlar ve bunlara tepki gösterirse, bu mezosistem çocuk cinsel istismarının önlenmesine katkıda bulunabilen bir unsur olarak değerlendirilebilir (Dworkin ve Martyniuk, 2011).

Ekzosistem, bireyin doğrudan içinde bulunmadığı dolayısıyla aktif olarak katılmadığı ancak yine de etkilendiği ortamı ele alır (Tudge ve Rosa, 2013). Ekzosistem, bireyin içinde bulunduğu toplum ve mahallenin yanı sıra kurumların da içinde bulunduğu sosyal bir bağlamdır. Birey bu kurumlarla doğrudan etkileşim içinde olsun ya da olmasın, bu kurumların hala birey üzerinde etkileri vardır. Örneğin ebeveynin iş yerinde meydana gelen olayların evdeki ilişkiler ya da ortam üzerinde etkili olduğu varsayılabilir (Dworkin ve Martyniuk, 2011, Tudge ve Rosa, 2013). Benzer şekilde bir topluluğa ya da halka ait krize müdahale merkezleri yoksa bir aile çocuğunun istismar edilmesi durumunda yardım aramak için daha az istekli olabilir. Bunun yerine, eğer bir krize müdahale merkezi, çevre müdahalesi konusunda topluma dayalı sunumlar sağlıyorsa, bu, ekosistemin çocuk cinsel istismarının engellemesinin bir yolu olarak görülebilir (Dworkin ve Martyniuk, 2011).

Makrosistem, toplumu oluşturan bireylerin yaşam tarzlarını, tutumlarını, inançlarını, ekonomik durumlarını ve kültürel değerleri kapsamaktadır (Bronfenbrenner, 1979). Kısaca bireyin içinde bulunduğu daha büyük çevrenin sosyal normlarını, değerlerini ve koşullarını içerir. Bir toplum baskıcıysa, ekonomik eşitsizlik veya gizlilik değerleri içeriyorsa, çocuk cinsel istismarı meydana gelebilir. Birçok kişi ve toplum için bu faktörler, bir kişinin cinsel istismardan korunmasına yardımcı olabilecek güç ve bağlılığı ortadan kaldırma eğilimindedir. Bunun yerine, makrosistem eşitlik ve toplumun tüm üyeleri için saygıya dayanıyorsa, bu, çocukların sömürülmesini ve istismarını önlemek için hizmet etmenin bir unsuru olarak belirtilebilir (Dworkin ve Martyniuk, 2011).

Kronosistem, bütün sistemleri kapsayan en kapsamlı ve en son sistemdir. Bireyin içinde bulunduğu çevrede meydana gelen değişimleri ve bu değişimlerden çocuğun ne denli etkilendiğini ele alır (Bronfenbrenner, 1979). Kronosistem genel bağlamda bakıldığında bir bireyle ilgili zaman unsurunu ele alır. Hayatın zamanla değişimi ve gelişimi her çocuğu etkiler (Dworkin ve Martyniuk, 2011). Çünkü yaşanan çevre durağan değildir. Çocuğun büyüdüğü çevrede meydana gelen değişiklikler çocuk ve çocuğun gelişim süreci üzerinde önemli bir etkiye sahiptir. Dolayısıyla çocuğun, içerisinde bulunduğu çevrenin koşulları göz önünde bulundurularak değerlendirilmesi gerekmektedir (Kuşcu, 2018). Kronosistemde birey, sistemler tarafından şekillendirilen kişidir ve genetik, ırk, cinsiyet ve zihinsel sağlık gibi özellikler bireyi ve bireyin etkileşimini şekillendirir. Bireyi değiştiren bu sistemler sürekli olarak etkileşmekte ve değişmektedir (Dworkin ve Martyniuk, 2011). Bireyin tüm bu etkileşimlerden ve değişimlerden etkilenmemesi imkânsızdır.

Öneriler

Çocuk cinsel istismarına henüz maruz kalmamış çocukların yanı sıra maruz kalanlar için de kendini koruma becerilerini öğretmek gereklidir. En iyi sonuçlara ulaşmak için kendini koruma programlarının ebeveyn katılımı, uygulama fırsatları, potansiyel istismar durumlarının tanımlanması, yaşa uygun cinsel eğitim ve vücut koruma becerileri gibi kavramları içermesi gerekir. Geliştirilen birçok program okul temelli olduğundan, öğretmenler ve okul personelinin cinsel istismar konusunda eğitilmeleri gerekmektedir (Kenny vd., 2008).

Çocukların çoğunluğu günlerinin büyük bir bölümünü okul ortamında geçirdiğinden, okul tabanlı programlar çok sayıda çocuğa kolay bir şekilde ulaşabilir. Okullar genellikle çocukların istismarı söyleyebilecekleri güvenilir okul personelinin olduğu, uygun eğitim ve becerilerle çocuk cinsel istismarı hakkında bilgi edindikleri güvenilir yerlerdir. Ancak, çok küçük çocuklar ve evde eğitim gören çocuklar okul tabanlı programlara erişemeyebilirler. Bu nedenlerden dolayı, çocuk odaklı programlar gündüz bakım evleri, kütüphaneler ve toplum merkezleri gibi diğer kuruluşlarda da yürütülebilir. Çocuk cinsel istismarının önlenmesinde çocuk refahını sağlamak bireylerin sorumluluğundadır. Çocuklar için tasarlanan önleme programları çocukları cinsel istismardan korumak için toplumun geliştirdiği ortak çabalardan sadece biridir. Önleme yükü toplumun üyeleri kurumları ve sosyal yapılar arasında dağıtılmalıdır. Çocukların davranışlarından ziyade yetişkinlerin ve toplumların davranışlarının değiştirilmesi, çocuk cinsel istismarının önlemek için daha ideal bir yoldur (National Sexual Violence Resource Center, 2011).

Türkiye’de büyük bir eğitimsel boşluk olarak yer alan istismarı önleme çalışmalarına yönelik kültüre özgü programların geliştirilmesinin; başta çocuklar olmak üzere geliştirilen bu tür programlara ebeveynlerin, öğretmenlerin ve okul personelinin de dâhil edilmesinin oldukça gerekli olduğu düşünülmektedir.

Kaynakça

Boyle C, Lutzker J. (2005). "Teaching young children to discriminate abusive from nonabusive situations using multiple exemplars in a modified discrete trial teaching format", *Journal of Fam Viol*, 20 (2): 55–69.

Bronfenbrenner, U. (1979). *The Ecology of Human Development: Experiments by Nature and Design*, Harvard University Press, Retrieved from https://khoerulanwarbk.files.wordpress.com/2015/08/urie_bronfenbrenner_the_ecology_of_human_developbokos-z1.pdf

Çeçen, A. R. (2007). "Çocuk Cinsel İstismarı: Sıklığı, Etkileri ve Okul Temelli Önleme Yolları [Child Sexual Abuse: Prevalence, Effects and School Based Prevention]", *Uluslararası İnsan Bilimleri Dergisi [Journal of Human Sciences]*, 4 (1), 1–17.

Çeçen-Eroğul, A. R., & Kaf Hasırcı, Ö. (2013). "İlköğretim Birinci Kademe Öğrencilerine Yönelik Geliştirilen Cinsel İstismarı Önleme Psiko-eğitim Programının Etkililiğinin Sınanması [The Effectiveness of Psycho-educational School-based Child Sexual Abuse Prevention Training Program on Turkish Elementary Students]", *Kuram ve Uygulamada Eğitim Bilimleri [Educational Sciences: Theory & Practice]*, 13 (2), 719–729.

Daro D, Donnelly AC. 2002. *Child abuse prevention: Accomplishments and challenges*, In The APSAC Handbook on Child Maltreatment, second edition, Myers JEB, Berliner L, BriereJ, Hendrix CT, Jenny C, Reid TA (eds). Sage Publications, Inc: Thousand Oaks, CA; 431–448.

Deblinger, E., Stauffer, L. B., & Steer, R. A. (2001). "Comparative efficacies of supportive and cognitive behavioral group therapies for children who were sexually abused and their nonoffending mothers", *Child Maltreatment*, 6(4), 332–343, Retrieved from <https://journals.sagepub.com/doi/pdf/10.1177/1077559501006004006>

Demircioğlu, H. (2015). *Danışmanlık Tedbiri Uygulamaları El Kitabı*, MEB Özel Eğitim ve Rehberlik Hizmetleri Genel Müdürlüğü.

Dworkin, E., & Martyniuk, H. (2011), *Child Sexual Abuse Prevention*, Retrieved from www.nsvrc.org

Finkelhor, D. (2008). *Childhood Victimization: Violence, Crime, and Abuse in the Lives of Young People*, New York: Oxford University Press.

Finkelhor, D. (2009). "The Prevention of Childhood Sexual Abuse", *The Future of Child*, 19 (2), 169.

Finkelhor, D., Hammer, H., & Sedlak, A. J. (2008). *Sexually Assaulted Children: National Estimates and Characteristics*.

Geeraert, L., Van den Noortgate, W., Grietens, H., & Onghena, P. (2004). "The Effects of Early Prevention Programs for Families with Young Children at Risk for Physical Child Abuse and Negl: A Meta-Analysis", *Child Maltreat*, 9 (3), 277–291. <https://doi.org/10.1177/1077559504264265>

Gibson, L. E., & Leitenberg, H. (2000). "Child Sexual Abuse Prevention Programs: Do They Decrease The Occurrence Of Child Sexual Abuse?", *Child Abuse & Negl*, 24 (9), 1115–1125.

Hazzard, A. (1993). "Psychoeducational groups to teach children sexual abuse prevention skills", *Journal of Child and Adolesc Group Therapy*, 3 (1), 13–23. <https://doi.org/10.1007/BF00973640>

Hazzard, A., Webb, C., Kleemeier, C., Angert, L., & Pohl, J. (1991). "Child sexual abuse prevention: Evaluation and one-year follow-up", *Child Abuse & Negl*, 15 (1–2), 123–138. [https://doi.org/10.1016/0145-2134\(91\)90097-W](https://doi.org/10.1016/0145-2134(91)90097-W)

- Işık, E., & Demircioğlu, H. (2018). *Preventive and Protective Intervention Studies Performed in Turkey and Other Countries for Child Abuse*, In E. Alexandrova, N. Lukpanovna Shapekova, B. Ak, F. Özcanaslan, & R. Efe (Eds.), *Health Sciences Research in the Globalizing World*, Sofia: St. Kliment Ohridski University Press, pp. 548–560.
- Jacobs, J. E., Hashima, P. Y., & Kenning, M. (1995), “Children’s perceptions of the risk of sexual abuse”, *Child Abuse & Negl*, 19 (12), 1443–1456. [https://doi.org/10.1016/0145-2134\(95\)00092-5](https://doi.org/10.1016/0145-2134(95)00092-5).
- Kelly, L., & Karsna, K. (2017). *Measuring the scale and changing nature of child sexual abuse and child sexual exploitation Scoping report*, Retrieved from [https://www.csacentre.org.uk/csa-centre-prod/assets/File/CSA Scale and Nature full report 2018.pdf](https://www.csacentre.org.uk/csa-centre-prod/assets/File/CSA_Scale_and_Nature_full_report_2018.pdf)
- Kenny, M. C., Capri, V., R., R., Thakkar-Kolar, Ryan, E. E., & Runyon, M. K. (2008). “Child sexual abuse: from prevention to self-protection”, *Child Abuse Rev*, 17 (1), 36–54. <https://doi.org/10.1002/car.1012>
- Koçak, C., & Büyükgöncü, L. (2011). “Toplumdaki Bireylerin Çocuk İstismarı ve İhmaline Yönelik Bilgi ve Görüşleri [Knowledge and View of Individuals on Child Abuse and Neglect]”, *Hittit Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 4 (1), 89–104.
- Kuşcu, Ö. (2018). *Ekolojik Sistemler Kuramı*, In Ö. Doğan (Ed.), Ankara: Hedef Yayıncılık, Gelişim Kuramları (pp. 198–207).
- Madak, P. R., & Berg, D. H. (1992). *The Prevention of Sexual Abuse: An Evaluation of “Talking About Touching”*; *Canadian Journal of Counselling / Revue Canadienne de Counseling*, 26, 29. Retrieved from <https://files.eric.ed.gov/fulltext/EJ449631.pdf>
- MEB. (2015). *Okullarda Rehberlik ve Psikolojik Danışma Hizmetleri Kılavuzu*, Ankara.
- National Sexual Violence Resource Center. (2011). *Child Sexual Abuse Prevention: Programs For Children*. Retrieved from www.nsvrc.org.
- Pitts, C. (2015). *Child sexual abuse prevention programs for pre-schoolers: A synthesis of current evidence*, Sydney. Retrieved from www.childabuseroyalcommission.gov.au/research.
- Polat, O. (2018). *Türkiye’de Çocuk İstismarı Raporu -2 Basın Özeti*, İstanbul.
- Putnam, F. W. (2003). “Ten-year research update review: Child sexual abuse”, *Journal of the American Academy of Child & Adolesc Psychiatry*, 42 (3), 269-278.
- Sarno, J. A., & Wurtele, S. K. (1997). “Effects of a Personal Safety Program on Preschoolers’ Knowledge, Skills, and Perceptions of Child Sexual Abuse”, *Child Maltreatment*, 2 (1), 35–45. <https://doi.org/10.1177/1077559597002001004>
- Stedt, E. V. (2018). *2018 Prevention Resource Guide: Keeping Children Safe And Families Strong In Supportive Communities*, Washington, U.S. Retrieved from https://www.childwelfare.gov/pubPDFs/guide_2018.pdf
- Topping, K. J., & Barron, I. G. (2009). “School-Based Child Sexual Abuse Prevention Programs: A Review of Effectiveness”, *Review of Educational Research*, 79 (1), 431–463. <https://doi.org/10.3102/0034654308325582>
- Tudge, J., & Rosa, E. M. (2013). “Urie Bronfenbrenner’s Theory of Human Development: Its Evolution From Ecology to Bioecology”, *Journal of Family Theory & Review*, 5, 243–258. <https://doi.org/10.1111/jftr.12022>

Tutty, L. M. (1997). "Child sexual abuse prevention programs: Evaluating who do you tell", *Child Abuse & Negl*, 21 (9), 869–881. [https://doi.org/10.1016/S0145-2134\(97\)00048-3](https://doi.org/10.1016/S0145-2134(97)00048-3)

Tutty, L. M. (2000). "What Children Learn from Sexual Abuse Prevention Programs: Difficult Concepts and Developmental Issues", *Research on Social Work Practice*, 10 (3), 275–300. <https://doi.org/10.1177/104973150001000301>

Walsh, K., Zwi, K., Woolfenden, S., & Shlonsky, A. (2015). "School-based education programmes for the prevention of child sexual abuse", *Cochrane Database of Systematic Reviews*, (4), 1–123. <https://doi.org/10.1002/14651858.CD004380.pub3>

Wurtele, S., Kvaternick, M., & Franklin, C. F. (1992). "Sexual abuse prevention for preschoolers: A survey of parents' behaviours, attitudes, and beliefs", *Journal of Child Sex Abus*, 1 (1), 113–128.

Wurtele, S. K., & Owens, J. S. (1997). "Teaching Personal Safety Skills To Young Children: An Investigation Of Age And Gender Across Five Studies", *Child Abuse & Neglect*, 21 (8), 805–814. Retrieved from <https://www.google.com.tr/search?q=abc&oq=abc&aqs=chrome..69i57.5737j0j7&sourceid=chrome&ie=UTF-8>

Wurtele, S. K. (2009). "Preventing Sexual Abuse of Children in the Twenty-First Century: Preparing for Challenges and Opportunities", *Journal of Child Sex Abus*, 18 (1), 1–18. <https://doi.org/10.1080/10538710802584650>

Zollner, H., Fuchs, K. A., & Fegert, J. M. (2014). "Prevention of sexual abuse: improved information is crucial", *Child and Adolesc Psychiatr and Ment Health*, 8 (5), 1–9. <https://doi.org/10.1186/1753-2000-8-5>.

BABACAN LİDERLİK İLE ÇALIŞMAYA TUTKUNLUK ARASINDAKİ İLİŞKİDE KOLEKTİF ŞÜKRANIN ARACI ETKİSİ*

Mustafa BEKMEZCİ**

Bora YILDIZ***

Öz

Bu çalışmada çalışanların babacan liderlik algısının çalışmaya tutkunluk üzerindeki etkisi ve bu etkide kolektif şükranın aracı etkisi araştırılmıştır. Çalışmanın teorik altyapısı *Lider-Üye Etkileşimi Teorisi* ve *İyi-Oluş Teorisine* dayandırılmıştır. Çalışmanın özgünlüğü açısından değerlendirildiğinde her ne kadar yazında çalışmaya tutkunluk ve babacan liderlikle ilgili çalışmalar olsa da kolektif şükranın bu ilişkideki aracı etkisini test eden bir çalışmaya rastlanılmamıştır. Araştırmanın örneklemini kolayda örnekleme yöntemi ile ulaşılan 418 hizmet sektörü çalışanı oluşturmaktadır. Araştırma kapsamında toplanan veriler SPSS programı kullanılarak analiz edilmiştir. Bulgular babacan liderliğin hem çalışmaya tutkunluğunun hem de kolektif şükranın istatistiksel olarak pozitif öncülü olduğunu göstermektedir. Ayrıca, kolektif şükran çalışmaya tutkunluğunun istatistikî olarak pozitif ve anlamlı bir öncülüdür. Son olarak babacan liderliğin çalışmaya tutkunluk üzerindeki etkisinde kolektif şükran kısmi aracı etkiye sahiptir. Araştırma sonucunda yöneticiler ve uygulayıcılar için öneriler sunulmuştur.

Anahtar Kelimeler: Babacan liderlik, kolektif şükran, çalışmaya tutkunluk

Jel Kodları: M14

* Bu çalışma İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İşletme Tezli Yüksek Lisans programındaki Mustafa BEKMEZCİ tarafından yürütülen “Çalışanların Babacan Liderlik Algılarının Pozitif ve Negatif Sonuçları Üzerindeki Etkisinde Durumsal Faktörlerin Rolü” isimli Yüksek Lisans Tezinden üretilmiş olup, 9-11 Kasım 2018 tarihleri arasında Kapadokya/Nevşehir’de yapılan 2. Uluslararası EMI Girişimcilik ve Sosyal Bilimler Kongresinde yayınlanmış olan bildirinin genişletilmiş farklı bir versiyonudur.

** Araştırma Görevlisi, İstanbul Kültür Üniversitesi, İstanbul/Türkiye, m.bekmezci@iku.edu.tr

*** Doç. Dr., İstanbul Üniversitesi, İstanbul/Türkiye, borayildiz@istanbul.edu.tr

Makale gönderim tarihi: 07.08.2019

Makale kabul tarihi: 21.08.2019

The Mediating Effect of Collective Gratitude on the Relationship Between Paternalistic Leadership and Work Engagement

Abstract

In this study, grounded on Leader-Member Exchange Theory and Well-Being Theory, the effect of employees' paternalistic leadership perception on the work engagement, and the mediating effect of collective gratitude on this relationship were investigated. Although there are studies that investigated the relationship between work engagement and paternalistic leadership in the literature, no study has been found to test the mediator role of collective gratitude in this relationship. Survey technic was used to collect data from the 418 service sector employees. Data were analysed using SPSS software. Findings show that paternalistic leadership is a statistically significant and positive predictor of work engagement and collective gratitude. Also, collective gratitude is a statistically significant and positive predictor of work engagement. Finally, collective gratitude partial mediates the effects of paternalistic leadership on work engagement. Following in-depth results, managerial and practical implications, some recommendations and limitations were presented.

Keywords: Paternalistic leadership, collective gratitude, work engagement

Jel Codes: M14

Giriş

Liderin etkinliği konusu uzun süredir araştırmacıları meşgul etmektedir. Hangi liderlik türünün etkin olacağını belirlemek için farklı liderlik teorileri ortaya atılmıştır. İlk olarak etkin bir liderin, liderin kendinde bulundurduğu özelliklerden kaynaklandığını söyleyen özellikler teorisi tartışılmış, ardından liderliğin davranışa bağlı olduğunu iddia eden davranışsal liderlik teorileri araştırılmış ve sonrasında etkin bir liderliğin belirlenmesinde içinde bulunulan durumun önemli bir faktör olduğunu söyleyen durumsallık teorileri gündeme gelmiştir. Liderliğin bu seyri içerisinde, liderliğe kültürel bir açıdan bakma fikrinin ihmal edildiği söylenebilir. Ancak, 1976 yılında Silin'in yaptığı çalışmalarla birlikte, doğuya özgü birtakım lider özelliklerinin olduğu ortaya çıkmıştır. Bu çalışmadan esinlenerek yapılan başka çalışmalarla birlikte, babacan liderlik doğmuştur.

Liderlik görüşlerindeki değişimde olduğu gibi, insan faktörüne olan bakış açısında da değişim yaşanmış, insanı diğer üretim faktörleriyle bir tutan yaklaşımlar yerini insanı farklı duygu ve davranışları olan bir varlık olarak gören yaklaşımlar zemin kazanmıştır. Bunun neticesi olarak da insan sermayesine verilen önem artmıştır. Bu öneminin artmasıyla birlikte örgütler yetenekli ve başarılı çalışanların işten ayrılmasını önlemek istemektedir ve bunu sağlayacak dinamiklerin oluşturulmasına yönelik çalışmalar uzun süredir akademisyenlerin ve uygulayıcıların ilgisini çekmektedir. Bu ilgiyle birlikte, pozitif psikoloji üzerine yapılan çalışmalar artmıştır. Pozitif psikoloji bireylere, gruplara ve örgütlere güçlü yanlarını kullanarak gelişme sağlamalarını amaçlayan ve nispeten yeni sayılabilecek bir kavramdır (Gable ve Haidt, 2005). Pozitif psikoloji hayatta karşılaşılan olumsuz durumları düzeltmekten ziyade, olumlu durumların etkisini artırmayı amaçlar (Seligman ve Csikszentmihalyi, 2000). Çalışanların işlerine olan tutumları ve davranışlarının örgütlerdeki liderlik davranışlarından ve çalışanların liderlerine yönelik algılarından etkilendiği göz önüne alındığında, çalışmaya tutkunluk ve kolektif şükran gibi pozitif psikoloji kavramlarının liderlik ile birlikte ele alınmasının önemli olacağı düşünülmektedir.

İlk kez Kahn (1990) tarafından tanımlanan çalışmaya tutkunluk kavramı üzerine, milenyumun başından itibaren artan bir ilgi var olmuş ve bu kavramla ilgili pek çok çalışma yürütülmüştür. Bu ilginin sebebi, örgütlerin çalışmaya tutkun çalışanlara ihtiyaç duymasıdır (Leiter ve Bakker, 2010) çünkü tutkunluk duyan çalışanlar örgütlere rekabet avantajı sağlamaktadır (Council, 2004). Tutkun çalışanların örgütlere olumlu sonuçlar katmasının yanı sıra,

çalışmaya tutkunluk aynı zamanda örgütler için bir maliyet kalemi olan işten ayrılmaları da azaltmaktadır (Bhatnagar, 2012). Benzer şekilde, Kolektif şükran örgütler açısından, çalışanlardaki iş tatmini artırmak (Waters, 2012), işten ayrılmaları (Chan, 2011) azaltmak gibi birtakım olumlu sonuçlara sahiptir ve bu sebeple de şükran olgusunun örgüt kültürünün bir parçası olması istenen bir durumdur.

Ancak her ne kadar yukarıdaki araştırma motivasyonu araştırma kapsamında ele alınan teorik bakış açıları ile tahmin edilmeye çalışılsa da ilginçtir ki yazında bu değişkenler arasındaki ilişkiyi inceleyen bir çalışmaya rastlanılmamıştır. Dahası kolektif şükran ile ilgili çalışmaların sınırlılığı çalışmanın özgün yanını daha da güçlendirmektedir. Tüm bu anlatılanlar ışığında, bu çalışmada babacan liderliğin kolektif şükranı ve çalışmaya tutkunluğu nasıl etkilediği, başka bir ifadeyle kolektif şükranın babacan liderlik-çalışmaya tutkunluk ilişkisindeki aracı rolü incelenecektir.

Araştırma kapsamında öncelikle kavramsal çerçeve başlığı altında araştırmada kullanılan değişkenler tanımlanmış, akabinde kolektif şükranın aracı rolü önceki çalışmaların bulguları ve ilgili teoriler bağlamında tartışılmış ve son olarak yöntem, bulgular ve sonuçlar başlığı ile araştırma sonlandırılmıştır.

1. Kavramsal Çerçeve

Bu bölümde, sırasıyla babacan liderlik, kolektif şükran ve çalışmaya tutkunlukla ilgili mevcut alan yazında var olan bilgiler sunulacaktır. Akabinde gerek önceki çalışmaların bulguları gerekse lider-üye etkileşimi teorisi ve iyi oluş teorisi bağlamında geliştirilen hipotezler sunulacaktır.

1.1. Babacan Liderlik

Liderlik üzerine yapılan çalışmaları ile kıyaslandığında, kültürün liderin etkinliğine etkisinin nispeten ihmal edildiği söylenebilir. Ancak belli bir süredir, kültür ve lider ilişkisini inceleyen ve farklı kültürlerde, farklı liderlik tiplerinin etkin olacağını ifade eden çalışmalar bulunmaktadır (Hofstede, 1993; Ronen ve Shenkar, 1985). Nitekim babacan liderlik de, kültürü odak noktasına alan bir liderlik türü olarak doğmuştur. Doğunun kültürünün, batıya nazaran farklı olmasından yola çıkarak, doğuya özgü bir liderlik türü olmasını savunan ve bu liderlik türünü belirlemek için 1 yıl süreyle gözlem yapan Silin, merkezileşmiş otorite, kontrol

taktikleri uygulamak, astlarla sosyal mesafeyi sürdürmek, didaktik davranmak gibi birtakım liderlik özellikleri belirlemiştir (Silin, 1976). Ardından Redding (1990) ve Westwood (1997) da, farklı doğu ülkelerinde çalışmalar yapmış ve benzer sonuçlar bulmuştur ve bu liderlik türü babacan liderlik olarak adlandırılmıştır (Farh ve Cheng, 2000).

Babacan liderliğin yaygın olarak kabul görmüş iki tanımı vardır. İlk tanıma göre babacan liderlik, güçlü bir disiplin ve otoriteyi sürdürmekle birlikte, babacan bir iyiliğe ve doğruluğa sahip olan bir liderlik türü olarak ifade edilmiştir. (Farh ve Cheng, 2000). İkinci tanıma göre babacan liderlik, liderin iş ve iş dışı hayatında astına özen gösterdiği, onu koruyup yönlendirdiği ve bunlara karşılık olarak astın kendisine itaat etmesini ve saygı duymasını beklediği, hiyerarşiye sahip bir ilişki üzerine kurulu bir liderlik türü olarak ifade edilmektedir (Aycan, 2006). Bu iki tanımında birbirinden farklı alt boyutları vardır. Farh ve Cheng (2000) üç boyut olduğunu ifade etmiştir; otoriter, iyiliksever ve ahlaki liderlik. Bunlardan ilki olan otoriter liderlikte, lider astları üzerinde mutlak bir otorite ve kesin bir kontrole sahiptir ve astlarından da sorgulamaksızın bir itaat ve boyun eğme bekler (Cheng, Chou, Wu, Huang, ve Farh, 2004; Farh ve Cheng, 2000). Lider kurallar koyar, sorumlulukları belirler, gerektirdiğinde ceza ve ödül verir ve ast da tüm bunlara uyum sağlar. İyiliksever liderlikteyse lider astlarının ve ailelerinin refahı için her bir asta karşı özel ve kucaklayıcı bir ilgi gösterir. Son olarak ahlaki liderlikte, lider bencil olmayan, erdemli ve öz disiplinli davranışlar gösterir (Cheng vd., 2014). Buna ek olarak, Aycan (2006) babacan liderliği beş farklı boyutta ele almıştır. Bunlar; aile atmosferini iş yerinde de kurmak, astlarla birebir ve yakın ilişkiler geliştirmek, iş dışındaki yerlerde de ilişkiyi sürdürmek, itaat beklemek ve otoriteyi korumak. Kökenlerini paternalizmden alan babacan liderlik her ne kadar batıda eleştirilse de doğu kültüründe kendisine geniş ölçüde yer bulmuştur. Babacan liderlik üst-ast arasındaki ilişkinin hiyerarşik, birbirine bağımlı ve duygusal olduğu, kolektivist ve geniş güç mesafesine sahip toplumlarda yaygın ve istenen bir liderlik türüdür (Aycan, 2008). Önceki araştırmaların bulguları incelendiğinde babacan liderliğin işe yaratıcı katılımı arttırmak (Kurt, 2015), örgütsel vatandaşlık davranışlarına olumlu katkılar sağlamak (Mete ve Serin, 2015), çalışanların örgütlerine duygusal bağlılık duymasına ve örgüte olan bağlılıklarının sürdürülmesine neden olmak (Erben ve Güneşer, 2008), iş tatminini arttırmak (Pellegrini ve Scandura, 2006) gibi olumlu; zorbalık ve zarar verici davranışlar gibi etik olmayan iş yeri davranışlarına yol açmak (Soylu, 2011) gibi olumsuz sonuçları bulunmaktadır.

Türk kültürü açısından babacan liderlik incelendiğine, bu liderlik türünün Türk kültürüne uygun olduğunu gösteren çalışmalar bulunmaktadır. Aycan vd. (2000)'nin 10 ayrı ülke üzerinde yaptığı çalışmada Türk kültürün yüksek babacan liderlik değerlerine sahip olduğu görülmüştür. Ayrıca Türk kültüründe en baskın örgütsel değer kolektivizmdir ve Türk örgütlerinin kültürü kolektivist yapısını artırdıkça, liderlerin sergilediği babacan liderlik davranışlarının artacağı da beklenmektedir (Pasa, Kabasakal, ve Bodur, 2001) Türkiye bağlamında değerlendirildiğinde, çalışanların özel sorunlarıyla ilgilenmek etkin liderlik türünün önemli bir parçasını oluşturmaktadır (Pasa vd., 2001). Bu konuda yapılan bir başka çalışmada da babacan liderliğin Türk toplumunda uygulama alanının fazlasıyla geniş olduğu ifade edilmektedir (Kabasakal ve Bodur, 2007).

1.2. Kolektif Şükran

Yönetim ve organizasyon alanına dair yapılan çalışmaların temelinde insanın olduğu söylenebilir. Bu nedenle, insan psikolojisini anlamak bu alandaki araştırmacılar için önem arz etmektedir. Esenlik, yetinme, hoşnutluk, ümit, iyimserlik ve gönenç gibi konulara eğilim gösteren pozitif psikolojinin doğması (Seligman ve Csikszentmihalyi, 2000) ve ardından bu alandan yola çıkarak pozitif örgütsel davranış alanında yapılan çalışmaların artmasıyla birlikte (Luthans, 2002), şükran kavramı öne çıkmaya başlamıştır. Bu sebeple, her ne kadar şükran kavramı yıllardır insanların zihin ve his dünyalarında var olsa da akademik merakın pozitif psikoloji alanının yükselişe geçmesiyle birlikte başladığı söylenebilir.

Kişiye karşı yapılan bir iyilik karşısında, kişinin karşı tarafa karşı kendini borçlu hissetmesi olarak ifade edilebilecek olan şükran ifadesi, esasen kişiye karşı olabileceği gibi, Tanrı, doğa, yağmur vb. gibi kişi üstü varlıklara karşı da olabilir (Emmons ve McCullough, 2003). Fehr, Fulmer, Awtrey, ve Miller (2017) yaptıkları çalışmada şükranı üç boyutlu olarak ele almayı önermişlerdir. Bu üç boyut; epizodik, kalıcı ve kolektif şükran şeklindedir. Bu bağlamda kolektif şükran, bireyler tarafından hissedilen ve kalıcı olan şükranın, tüm çalışanlar tarafından yüksek düzeyde paylaşılması (Fehr vd., 2017) şeklinde tanımlanmıştır. Henüz örgüt düzeyinde meydana gelen şükran duygusu üzerine detaylı çalışmalar yapılmamış olsa da, şükran duygusuna sahip kişilerde meydana gelen olumlu değişimlerin, kişilerden müteşekkil bir yapı olan örgütler için olumlu sonuçlar getireceği beklenmektedir. Bu bağlamda, birçok çalışma şükranın yararları üzerine yoğunlaşmıştır. Bulgular, minnettar (şükran duygusuna sahip)

insanların, daha iyi çalıştığını, daha mutlu olduğunu ve daha yüksek bir moda sahip olduğunu göstermektedir (Watkins, Woodward, Stone, ve Kolts, 2003). Ayrıca şükran duygusuna sahip çalışanların daha güvenilir olduğu (Dunn ve Schweitzer, 2005) ve başkalarından aldıkları desteğin de daha yüksek olduğu söylenebilir (Wood, Maltby, Gillett, Linley, ve Joseph, 2008). Geçmiş araştırmaların bulguları yukarıdaki açıklamalar ile tutarlılık göstermektedir. Fehr vd. (2017) çalışanların birbirine yardım etmelerinin, yardıma teşekkür ile karşılık vermenin, yöneticilerin çalışanların becerilerini bilmesinin ve bunları geliştirecek faaliyetlerde bulunmasının ve örgüt bazında takdir etkinliklerinin düzenlenmesinin kolektif şükranla öncül olacağını belirtmiştir. Ayrıca şükranın haset, öfke, aç gözlülük gibi günümüzün rekabetçi iş çevresinde görülen olumsuz duygu, zehirli işyeri tutumu ve hislerini azaltmaya yardımcı olacağı düşünülmektedir (Müceldili vd., 2015). Şükran ile yaşam doyumu arasındaki olumlu ilişkinin yanı sıra (Robustelli ve Whisman, 2018), bunların dışında, kişilik ile şükran arasındaki ilişki incelendiğinde, şükran duygusu yüksek olan çalışanların daha dışadönük, uzlaşmacı, açık fikirli, dürüst ve daha az sinirli olduğu görülmüştür (Wood vd., 2008).

1.3. Çalışmaya Tutkunluk

Çalışmaya tutkunluk konusunda hem ulusal yazında hem de uluslararası yazında kavramsal bir kargaşa bulunduğu söylenebilir. Uluslararası yazında, employee engagement (Saks, 2006) ve work engagement (Schaufeli ve Salanova, 2007) olarak adlandırılmakta, ulusal yazında ise işe cezbolma (Doğan, 2002), çalışmaya tutkunluk (Turgut, 2010), işe gönülden adanma (Bal, 2010), işle bütünleşme (Ardıç ve Polatci, 2009) ve işe angaje olma (Özkalp ve Meydan, 2014) gibi pek çok farklı adla kullanılmaktadır. Bu çalışmada çalışmaya tutkunluk şeklinde kullanılması tercih edilmiştir. Çalışmaya tutkunluk ile ilgili kavramsal bir anlaşmazlık olduğu gibi tanım noktasında da bir fikir birliği olmadığı ve tanımlamak için farklı yaklaşımlar getirildiği söylenebilir. İhtiyaçlar tatmini yaklaşımına göre insanların yaptıkları işlere kendilerini fiziksel, bilişsel, duygusal ve zihnen adanmasıdır (Kahn, 1990) şeklinde tanımlanırken, tükeniş karşıtı yaklaşıma göre, yüksek düzeyde zevk ve etkileşim ile karakterize edilen, kalıcı pozitif duygusal bir durum (Maslach, Schaufeli, ve Leiter, 2001) olarak tanımlanmaktadır. Bu yaklaşım açısından tükenmişlik, tutkunluğun dejenere olmuş halini yansıtmaktadır (Maslach vd., 2001). Bir başka ifadeyle, tükenmişlik çalışmaya tutkun olan çalışanların, bu tutkunluklarını yitirmesi anlamına gelmektedir. Dahası tutkunluk

kavramı Maslach Tükenmişlik Envanteri (Maslach Burnout Inventory) üzerinden ölçülmüştür (Maslach, 1997). Tutkunluk, tükenmişliğin şu üç boyutunun bir karşılığı olarak görülmüştür; yorgunluk-enerji, sinizm-dahil olma, etkisizlik-etkililik. Daha da net olarak ifade etmek gerekirse, tükenmişliğin yorgunluk boyutunun tutkunluğun enerji boyutuna döndüğü, sinizm boyutunun dahil olma boyutuna döndüğü ve etkisizlik boyutunun da etkililik boyutuna döndüğü ifade edilmiştir (Maslach vd., 2001).

Çalışmaya tutkunluk ile ilgili iki önemli nokta vardır. Bunlardan ilki, örgütsel insan sermayesi gittikçe önemli bir hale gelmektedir çünkü az insanla çok iş yapılması gerekmektedir. Buradan yola çıkarak insan unsurunun geçmişte olduğundan çok daha önemli olduğu söylenebilir. İkinci olarak, günümüz örgütleri, psikolojik olarak işlerine karşı yatırım yapmaya hem istekli olan hem de buna muktedir olan çalışanlara ihtiyaç duymaktadır. Çalışmaya tutkunluk da zaten tam olarak bu şekilde tarif edilmektedir (Schaufeli, 2013).

Önceki araştırmalar incelendiğinde, çalışmaya tutkunluğun öncülleri ve sonuçları üzerine pek çok araştırma yapıldığı söylenebilir. Saks (2006), işin özelliklerinin, ödül elde etmenin, iş yerinde tanınmanın, çalışanlar örgüt ve üst mevkilerden destek aldıklarını hissetmelerinin çalışmaya tutkunluğa yol açacağını belirtmiştir. Ayrıca, dışadönüklüğün (Langelaan, Bakker, Van Doornen, ve Schaufeli, 2006), öz yeterlilik, öz saygı ve iyimserliğin (Xanthopoulou, Bakker, Demerouti, ve Schaufeli, 2007) de çalışmaya tutkunluğun öncülleri olabileceği söylenebilir. Bu öncüllerin yanı sıra, çalışmaya tutkunluğun, örgütsel bağlılıkta artış (Bailey vd., 2017) tüketici değerlendirmelerinde artış, kârlılıkta artış, üretkenlikte artış, işten ayrılmalarda düşüş, hırsızlıkta azalma, işe devamsızlıkta azalma (Gallup, 2014) gibi sonuçlarının olduğu söylenebilir.

1.4. Babacan Liderlik, Kolektif Şükran ve Çalışmaya Tutkunluk Arasındaki İlişki

Babacan liderlik ile çalışmaya tutkunluk arasındaki ilişkiye bakıldığında; liderlik, çalışmaya tutkunluğun üç öncülünden biridir (Christian, Garza, ve Slaughter, 2011). Ayrıca liderin astına bireyselleştirilmiş bir özen göstermesi sonucu çalışanlarda bağlılık ve çalışmaya tutkunluk oluşmaktadır (Ghadi, Fernando, ve Caputi, 2013). Babacan liderin çalışanlara bireyselleştirilmiş bir özen göstermesinden dolayı, babacan liderlik ile çalışmaya tutkunluk arasındaki pozitif ilişki anlamlıdır. Ayrıca, hem babacan liderlik-kolektif şükran hem de

babacan liderlik-çalışmaya tutkunluk arasındaki ilişki lider-üye etkileşimi teorisi ile de açıklanabilir. Bu teoriye göre, lider astlarını, onlarla ikili bir ilişki geliştirmek suretiyle etkilemektedir ve liderin kurduğu bu ilişkiye astın verdiği tepki de ilişkinin yönünü ve kuvvetini belirlemektedir (Liden ve Maslyn, 1998). Dolayısıyla babacan lider ile çalışan arasındaki oluşan ilişkinin kalitesine binaen çalışanın olumlu duygularından biri olan şükran duygusunun artacağı öngörülmektedir. Bekmezci ve Yıldız (2019) tarafından yapılan benzer bir çalışmada, çalışanların babacan liderlik algılarının psikolojik sahipliği pozitif yönde etkilediği bulunmuştur. Buna göre geliştirilen birinci araştırma hipotezi şöyledir;

H₁: Babacan liderlik çalışmaya tutkunluğu pozitif yönde etkilemektedir.

Rekabetin yoğunlaştığı ve insan sermayesinin gittikçe daha fazla önem kazandığı bir dünyada, çalışmaya tutkun, örgütüne karşı şükran gibi olumlu hisler besleyen çalışanların olması şirketlere sağlayacağı rekabet avantajı açısından önemlidir (Yıldız, 2017). Kolektif şükran örgütler açısından, çalışanlardaki iş tatmini artırmak (Waters, 2012), işten ayrılmaları (Chan, 2011) azaltmak gibi birtakım olumlu sonuçlara sahiptir ve bu sebeple de şükran olgusunun örgüt kültürünün bir parçası olması istenen bir durumdur. Babacan liderlik ile kolektif şükran arasındaki ilişkiye bakıldığında, Cheng vd. (2014) yaptığı çalışmada, babacan liderliğin iyilikseverlik boyutu karşılığında, çalışanların şükran göstereceğini ifade etmektedir. Bu durumu destekler nitelikte, kolektif şükranın öncüllerine bakıldığında, çalışanların gelişimine olanak sağlayan yöneticilerin çalışanlarda şükran duygusunun oluşmasına yardımcı olduğu görülmektedir (Fehr vd., 2017). Babacan liderin iyiliksever boyutuna göre, lider çalışanlara özel bir ilgi göstermekte ve onların gelişimine katkı sağlamayı amaçlamaktadır (Cheng vd., 2014). Bu söylenenler ışığında, babacan liderliğin kolektif şükranı pozitif bir şekilde etkileyeceği öngörülmektedir. Buna göre geliştirilen ikinci araştırma hipotezi şöyledir;

H₂: Babacan liderlik kolektif şükranı pozitif yönde etkilemektedir.

Kolektif şükran ile çalışmaya tutkunluk arasındaki ilişki incelendiğinde, şükran ve tutkunluk arasındaki ortak nokta, her ikisinin de pozitif psikoloji ile ilgili olmasıdır. Çalışmaya tutkunluğun öncüllerine bakıldığında, yöneticiler tarafından destek aldığını gören çalışanların çalışmaya dair tutkunluklarının artacağı görülmektedir (Saks, 2006). Aynı zamanda, şükranın öncülleri incelendiğinde yöneticiler tarafından destek görmenin, şükranı sebep olması da beklenmektedir (Fehr vd., 2017). Bu ilişki iyi-oluş teorisi ile de açıklanabilir. Seligman (2012) tarafından geliştirilen ve İyi Oluş Teorisi olarak da bilinen PERMA modeline göre, pozitif duyguların kişinin iyi oluşuna katkı sağlayacağı, daha geniş ifadeyle olumlu duyguların

olumlu sonuçlar doğuracağı söylenmektedir. Bu anlatılanlar ışığında, kolektif şükran ile çalışmaya tutkunluk arasındaki ilişki, şükran gibi olumlu bir duygunun, çalışmaya tutkunluk gibi olumlu bir tutuma yol açacağını söyleyen iyi oluş teorisi ile de örtüşmektedir. Bu bağlamda geliştirilen üçüncü hipotezi şöyledir;

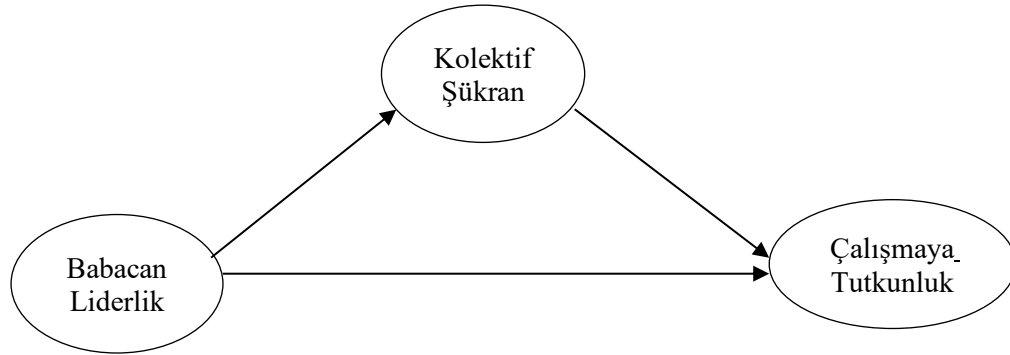
H₃: Kolektif şükran çalışmaya tutkunluğu pozitif yönde etkilemektedir.

Yukarıdaki açıklamalardan yola çıkarak babacan liderlik ile kolektif şükranın, kolektif şükranın ile çalışmaya tutkunluk ve son olarak babacan liderlik ile çalışmaya tutkunluk arasında olumlu ilişkiler olduğu söylenebilir. Gerek geçmiş araştırmalar gerekse lider üye etkileşim teorisi ve iyi oluş teorilerine dayanarak babacan liderlik algısına sahip çalışanların hem liderlerine hem de liderin içinde bulunmuş olduğu örgütlerine yönelik olumlu duygulardan biri olan şükran duygusu geliştirecekleri (Cheng vd., 2014; Fehr vd., 2017) dolayısıyla da bu duygunun çalışmaya tutkunluğa sebep olacağı öngörülmektedir (Saks, 2006). Bu bağlamda geliştirilen dördüncü araştırma hipotezi şöyledir;

H₄: Babacan liderlik ile çalışmaya tutkunluk arasındaki ilişkide kolektif şükranın aracı etkisi vardır.

Bu söylenenler ışığında, araştırmanın teorik modeli ve hipotezler Şekil 1’de sunulmuştur.

Şekil 1: Araştırmanın Modeli

2. Yöntem

Bu çalışma Türkiye'nin farklı illerinde faaliyet gösteren 418 hizmet sektörü çalışanı üzerinde, kolayda örnekleme yöntemi kullanılarak anket yoluyla toplanan verilerle tamamlanmıştır. Çalışmaya katılanların büyük bir bölümü (%67,7) özel sektör çalışanıdır.

Bu çalışmada üç farklı ölçek kullanılmıştır. Bunlardan ilki babacan liderlik ölçeğidir. Bu ölçek, Pellegrini ve Scandura (2006) tarafından geliştirilmiştir. Orijinal ölçekte 13 soru olmasına karşın, faktör analizi neticesinde ortaya çıkan sonuçla birlikte, ölçekte yer alan üç soru çıkarılmıştır. Bu sorular; 6. “Yöneticim çalışanların onayına sunmadan onlar adına kararlar alır.” 8. “Yöneticim çalışanları ile olan ilişkisinde mutluluk, sinir ya da üzüntü gibi reaksiyonlarımı gizlemez.” ve 13. “Yöneticim çalışanları için en iyinin ne olduğunu sadece kendisinin bildiğine inanır.” şeklindedir. Bir diğer değişken olan kolektif şükran içinse Akgün vd., (2016) tarafından geliştirilen ölçek kullanılmıştır. Bu ölçek orijinalde 12 soru ve tek boyuttan ibarettir. Toplanan verilerle yapılan faktör analizi neticesinde, maddeler uygun bir dağılım göstermiş ve herhangi bir sorunun çıkarılmasına gerek kalmamıştır. Son olarak çalışmaya tutkunluk içinse Schaufeli ve Bakker (2003)’ın geliştirdiği ve Özkalp ve Meydan (2014)’in Türkçeye uyarladığı ölçek kullanılmıştır. Ankette katılımcılardan işe dair görüşlerini kendileri açısından değerlendirilmesi istenmiştir, dolayısıyla ölçek, çalışan ile işi arasındaki ilişkiye odaklanmıştır. Orijinal ölçeğin 9 sorulu olmasına karşın yapılan faktör analizi neticesinde yetersiz faktör yükü nedeniyle 8. “İşe gömülmüş durumdayım.” ve 9. “Çalışırken kendimden geçiyorum.” sorular ölçekten çıkarılmıştır. Bu haliyle ölçek 7 sorudan oluşmaktadır.

3. Bulgular

Bulgular için tanımlayıcı istatistiklerle birlikte, dağılım problemi incelenmiştir. Dağılım problemlerinin ölçümü için Kline (2015) ölçütleri baz alınmış ve herhangi bir dağılım probleminin olmadığı bulunmuştur. Bunun ardından faktör analizi yapılarak, maddelerin dağılımları incelenmiştir. Faktör analizi sonuçlarına göre, KMO=.953, Barlett’in küresellik testi ($p < .001$) ve son olarak faktör yüklerinin .54 ile .75 arasında olduğu bulunmuştur. Bu analizlerle birlikte, açıklanan varyanslar şu şekildedir; babacan liderlik %20,28, kolektif şükran %27,54 ve çalışmaya tutkunluk %17,24 olmak üzere toplam açıklanan varyans %65,08’dir.

Tablo 1. Açıklayıcı Faktör Analizi

Değişkenler	Faktör Yükleri	Madde Toplam Korelasyon	Güvenirlilik (Cronbach's Alpha)	Açıklanan Varyans
Babacan Liderlik			.91	%20.28
BL4	.783	.698		
BL2	.750	.746		
BL5	.747	.686		
BL1	.707	.603		
BL3	.660	.553		
BL7	.639	.539		
BL11	.624	.628		
BL12	.620	.685		
BL9	.618	.530		
BL10	.555	.609		
Kolektif Şükran			.96	%27.55
KS9	.782	.759		
KS10	.781	.758		
KS4	.781	.749		
KS7	.771	.744		
KS11	.767	.778		
KS6	.757	.780		
KS12	.749	.763		
KS2	.748	.765		
KS8	.738	.674		
KS3	.733	.781		
KS5	.728	.745		
KS1	.669	.768		
Çalışmaya Tutkunluk			.91	%17.24
ÇT 4	.804	.664		
ÇT 5	.790	.641		
ÇT	.786	.600		
ÇT 2	.769	.625		
ÇT 3	.745	.630		
ÇT 6	.684	.481		
ÇT7	.667	.547		

Açıklanan Varyans			%65.08
KMO örneklem uygunluk ölçüsü=.953 Barlett'in küresellik testi (anamlılık düzeyi)= .000 Approx. χ^2 (2701): 9948.407 Rotasyon metodu: Varimax Rotasyona 5 iterasyonda ulaşılmıştır			

BL: Babacan Liderlik, KS: Kolektif Şükran, ÇT: Çalışmaya Tutkunluk

Herhangi bir güvenilirlik probleminin olup olmadığının tespiti için Cronbach'ın (1951) değeri referans alınmış ve tüm ölçeklerin güvenilirliğinin 0.70'in üstünde olmasından dolayı, tüm ölçekler güvenilir kabul edilmiştir. Güvenirlik probleminin olmaması üzere, değişkenlerin birbiriyle olan birlikte değişim ilişkisini inceleyebilmek için, Pearson korelasyon analizi yürütülmüş ve ortaya çıkan sonuçlar tablo 2'de gösterilmiştir.

Tablo 2. Korelasyon Analizi

Değişkenler	Ort.	S.S.	BL	ÇT	KS
BL	3.2584	.9531	1		
ÇT	3.5868	.9584	.561**	1	
KS	3.2841	1.0798	.707**	.602**	1

Not: **: Korelasyon 0.01 düzeyinde anlamlı. *: Korelasyon 0.05 düzeyinde anlamlı. BL: Babacan liderlik, ÇT: Çalışmaya Tutkunluk KŞ: Kolektif şükran

Tablo 2'den gösterildiği gibi, babacan liderliğin çalışmaya tutkunluk ($r=.561$, $p<0.01$) ve kolektif şükran ($r=.707$, $p<0.01$); kolektif şükranın da çalışmaya tutkunluk ($r=.602$, $p<0.01$) ile arasında istatistiksel açıdan anlamlı ve pozitif bir ilişki vardır.

Birlikte değişim ilişkisinin ardından, modelde belirtilen aracı değişkenleri test etmek için Baron ve Kenny (1986)'nin 3 aşamalı yaklaşımı uygulanmıştır. Buna göre, takip edilmesi gereken süreç şöyledir; ilk olarak bağımsız değişkenin aracı değişken üzerinde istatistikî olarak anlamlı bir etkisi olmalı, daha sonrasındaysa aracı değişkenin bağımlı değişken üzerinde istatistikî olarak anlamlı bir etkisi olmalı, son olarak bağımsız değişkenin bağımlı değişken üzerindeki etkisi aracı değişken modele dâhil edildiğinde ya önemli bir ölçüde azalmakla birlikte hâlâ istatistikî olarak anlamlı etkisini sürdürmeli (kısmî aracı etki) ya da bu etki tamamen ortadan kalkmalıdır (tam aracı etki).

Tablo 3. Babacan Liderliğin Kolektif Şükran Üzerindeki Etkisi

Değişken	β	Std. Hata	t	P
(Sabit)	.675	.133	5.063	.000***
Babacan Liderlik	.707	.039	20.371	.000***
R ² = .498; F= 414.973; P<.001				
a. *p<0.05; **p<0.01*** p<.001				
b. Bağımlı Değişken: Kolektif Şükran				
c. Bağımsız Değişken: Babacan Liderlik				

İlk adımın neticesinde, babacan liderliğin (bağımsız değişken) aracı değişken (kolektif şükran) üzerindeki etkisi istatistiksel olarak pozitif ve anlamlıdır ($\beta=.707$; $t= 20.371$; $p<.001$). Bu sonuca göre birinci adım tamamlanmıştır (H2: Desteklendi).

Tablo 4. Kolektif Şükranın Çalışmaya Tutkunluk Üzerindeki Etkisi

Değişken	β	Std. Hata	t	P
(Sabit)	1.833	.120	15.263	.000***
Kolektif Şükran	.602	.035	15.377	.000***
R ² = .361; F= 236.458; P<.001				
a. *p<0.05; **p<0.01*** p<.001				
b. Bağımlı Değişken: Çalışmaya Tutkunluk				
c. Bağımsız Değişken: Kolektif Şükran				

İkinci adıma gelindiğinde, aracı değişkenin (kolektif şükran) bağımlı değişken (psikolojik sahiplik) üzerindeki etkisi istatistiksel olarak pozitif ve anlamlıdır ($\beta=.602$; $t= 15.377$; $p<.001$). Bu sonuca göre birinci adım tamamlanmıştır (H3: Desteklendi).

Tablo 5. Babacan Liderliğin Çalışmaya Tutkunluk Üzerindeki Etkisinde Kolektif Şükranın Aracı Etkisi

Değişkenler	Model 1	Model 2	Model 3
Cinsiyet	.102	.027	-.001
Eğitim Durumu	-.046	.044	.092*
Medeni Durum	-.040	.053	.046
Çalışan Sayısı	-.076	-.079	-.070
Kıdem	-.087	-.013	.016
Babacan Liderlik		.550***	.277***
Kolektif Şükran			.414***
R ²	.022	.303	.383
F	2.821	29.644	36.145
ΔR^2		.278	.081

*p<0.05; **p<0.01*** p<.001

Son adıma gelindiğinde, babacan liderliğin çalışmaya tutkunluk üzerinde anlamlı bir etkisi vardır ve bu etkiye kolektif şükran (aracı değişken) dâhil edildiğinde bu anlamlı etki önemli bir oranda azalmakla ($\beta=.277$; $t= 3.862$; $p<.001$) (H1: Desteklendi) birlikte hâlâ istatistiki olarak anlamlı olmayı sürdürmektedir. Bunun yanı sıra çalışmaya tutkunluk üzerinde kolektif şükranın istatistiksel olarak anlamlı bir etkisi bulunmaktadır. ($\beta=.414$; $t= 7.209$; $p<.001$). Bu sonuçlara göre, babacan liderliğin çalışmaya tutkunluk üzerindeki etkisinde kolektif şükran kısmi aracı etkiye sahiptir (H4: Desteklendi). Ayrıca, SOBEL (Sobel, 1982) testi uygulanmış ve dolaylı olan bu etkinin anlamlı olduğu sonucuna varılmıştır ($z=7,1427$; $p<0,001$).

Sonuç ve Tartışma

Babacan liderlik çalışmaya tutkunluğu nasıl etkilemektedir? Bu etkide kolektif şükranının rolü nedir? Araştırma sorularını cevaplamak için geliştirilen hipotezlerin tamamı desteklenmiştir. Buna göre babacan liderlik çalışmaya tutkunluğu ve kolektif şükranı olumlu yönde etkilemektedir. Diğer yandan kolektif şükran çalışmaya tutkunluğu pozitif yönde etkilemektedir. Son olarak araştırma bulguları babacan liderliğin çalışmaya tutkunluk üzerindeki etkisinde kolektif şükranın kısmi aracı etkiye sahip olduğunu göstermiştir. Buradan yola çıkarak, çalışanlarda oluşacak babacan liderlik algısının çalışmaya tutkunluk üzerindeki olumlu etkisinin kısmi olarak kolektif şükran üzerinden gerçekleştiği söylenebilir.

Araştırma bulguları önceki araştırmaların sonuçları ile karşılaştırıldığında şükranın çalışanlar arasındaki birliktelik hissini artırarak birlikte çalışmayı ve çalışanların birbirleri ile olan ilişkisini kuvvetlendirdiği bilinmektedir (Buote, 2014). Benzer şekilde içinde bulunulan örgüt tarafından destek görmek (Rich vd., 2010) ve iş arkadaşları ile güçlü bağlara sahip olmak (May vd., 2004) çalışmaya tutkunluğa sebep olmaktadır. Bu açıdan bakıldığında, çalışanlarda oluşacak şükran hissini, onların işlerine olan tutkunluğunu arttırması anlamlıdır bu bulgu iyi oluş teorisi ilde de desteklenmektedir. Bulgular babacan liderliğin çalışmaya tutkunluğu pozitif yönde etkilediği göstermektedir ancak bu etki, kısmi olarak kolektif şükran üzerinden gerçekleşmektedir. Bunun sebebi olarak, babacan liderlik lider-ast ilişkisine etki ederken, kolektif şükran ast-ast arasındaki ilişkiye de tesir etmesi gösterilebilir. Babacan liderin oluşturmak istediği aile yapısı, ev atmosferi bu sayede güçlenmektedir. Bu durumu destekler nitelikte, Christian ve Slaughter (2007) yaptıkları çalışmada, liderliğin çalışmaya tutkunluğun oluşumunda, tek başına yeterli olmayacağını, zayıf kalacağını söylemektedir. Babacan

liderliğin kısmi olarak kolektif şükran üzerinden çalışmaya tutkunluğu etkilemesi bir anlamda araştırma bulgularının lider üye etkileşimi teorisi ile de desteklendiğini göstermektedir. Başka bir ifadeye çalıştığı ortamda babacan liderlik algısına sahip çalışanlar liderleri ile iyi ve kaliteli ilişkiler geliştirmekte, bu durum gerek liderlerine gerekse örgütlerine yönelik bir şükran duygusu geliştirmelerine neden olmakta, dolayısıyla da çalışanların işlerine yönelik bir tutkunluk geliştirmelerine neden olabilmektedir.

Araştırma bulgularına pozitif psikoloji perspektifinden bakıldığında (Seligman ve Csikszentmihalyi, 2014; Fredrickson, 2001; Seligman vd., 2005; Sheldon ve King, 2001; Yıldız, 2019) ve çalışanların her şeyden önce insan olma özellikleri göz önüne alındığında çalışanlarla iyi ilişkiler kuran liderlerin çalışanların gönüllerinin kazanılmasında önemli rol oynadığı söylenebilir. Başka bir ifadeyle çalışanların içerisinde kullanılma hazır pozitif bir potansiyelin varlığının farkında olmak ve bu potansiyeli ortaya çıkaracak liderlik ve yaklaşımlarda bulunmak önemlidir. Çalışanların kendilerinin olumlu yönlerine vurgu yapan bu tavır ve davranışlara aynı yönde yanıt verecekleri dolayısıyla bu ortamın farkında olup şükran duyacakları ve işlerine gönülden bağlanıp tutkuyla yapacakları söylenebilir. Yıldız'ın (2019) pozitif psikolojik sermayenin örgütsel vatandaşlık davranışları üzerindeki etkisini inceleyen çalışması bu düşünceyi destekler niteliktedir. Buna göre örgütsel vatandaşlık davranışlarının da gönüllü bir doğaya sahip olduğu göz önüne alındığında (Organ, 1988) pozitif psikolojinin önemi daha çok ortaya çıkmaktadır.

Bu bulgular ışığında, babacan liderin örgütlerde etkin bir liderlik türü olduğu söylenebilir. Bu açıdan, örgütlerde liderlik yapacak kişilerin babacan liderlik vasıflarını taşıyor olmasının, örgütün atmosferine, çalışanların işlerine olan bağlılık ve tutkunluğuna olumlu etkilerde bulunacağı ve bu etkinin de örgüt düzeyinde bir şükran duygusunun paylaşılmasıyla birlikte artacağı söylenebilir. Bu nedenle, terfilerde babacan liderlik vasfı taşıyan yöneticilerin ön plana çıkarılması önerilmektedir. Ayrıca örgüt içerisinde, şükran artırıcı birtakım faaliyetlerinin yapılmasının da örgütte oluşması beklenen olumlu durumlarda katkı sağlayacağından dolayı, bu tarz faaliyetlerin icra edilmesi de öneriler arasındadır.

Her araştırmada olduğu gibi, bu çalışmada da alan yazına önemli katkılar olduğu gibi, belli başlı kısıtlar bulunmaktadır. İlk olarak çalışmanın daha belirgin bir hizmet kolunda –örneğin, eğitim, bankacılık, sağlık vb. yapılması gelecek araştırmacılara önerilmektedir. Bunun yanı sıra, modele başka değişkenlerin dâhil edilmesi ve hatta babacan liderliğin başka bir liderlik türü ile karşılaştırılmasına olanak sağlanması açısından bir başka liderlik türüyle birlikte

incelenmesi bir diğer öneridir. Son olarak, bu çalışma kesitsel bir çalışmadır ve dolayısıyla belli bir anın fotoğrafı niteliğindedir. Dolayısıyla değişkenler arasındaki nedensel ilişkilerin boylamsal olarak incelenmesi sonraki araştırmalara önerilmektedir.

Kaynakça

- Akgün, A. E., Erdil, O., Keskin, H., & Muceldilli, B. (2016). The relationship among gratitude, hope, connections, and innovativeness. *The Service Industries Journal*, 36(3-4), 102-123.
- Aycan, Z. (2006). Paternalism *Indigenous and cultural psychology* (pp. 445-466): Springer.
- Aycan, Z., Kanungo, R., Mendonca, M., Yu, K., Deller, J., Stahl, G., & Kurshid, A. (2000). Impact of culture on human resource management practices: A 10-country comparison. *Applied Psychology*, 49(1), 192-221.
- Aycan, Z., (2008). Cross-cultural approaches to leadership. *Handbook of cross-cultural management research*, 219-238.
- Ardıç, K., & Polatci, S., (2009). Tükenmişlik sendromu ve madalyonun öbür yüzü: işle bütünleşme. *Erciyes Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi* (32), 21-46.
- Bailey, C., Madden, A., Alfes, K., & Fletcher, L., (2017) . The meaning, antecedents and outcomes of employee engagement: A narrative synthesis. *International Journal of Management Reviews*, 19(1), 31-53.
- Bal, E., (2010). İnsan Kaynakları Alanında Yeni Bir Kavram:“İşe Gönülden Adanma (Engagement)” ve Türkiye’de Durum, *12. Lojistik Yönetimi Zirvesi*, 2010.
- Baron, R. M., & Kenny, D. A. (1986). The moderator–mediator variable distinction in social psychological research: Conceptual, strategic, and statistical considerations. *Journal of personality and social psychology*, 51(6), 1173.
- Bekmezci M., Yıldız B. (2018). How Paternalistic Leadership Affects Wok Engagement? Mediator Role of Collective Gratitude, *2nd International EMI Entrepreneurship and Social Sciences Congress*, Nevşehir, Türkiye, 9-11 Kasım 2018, c.2, s.83.
- Bekmezci, M., & Yıldız, B. (2019). Babacan liderlik psikolojik sahipliği nasıl etkilemektedir? kolektif şükranın aracı rolü. *İstanbul Ticaret Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 35 (1), 309-324.
- Bhatnagar, J., (2012). Management of innovation: Role of psychological empowerment, work engagement and turnover intention in the Indian context. *The International Journal of Human Resource Management*, 23(5), 928-951.
- Buote, V. (2014). Gratitude At Work: Its Impact On Job Satisfaction & Sense Of Community. *Plasticity Labs*.
- Chan, D. W., (2011). Burnout and life satisfaction: Does gratitude intervention make a difference among Chinese school teachers in Hong Kong? *Educational Psychology*, 31(7), 809-823.
- Chen, X.-P., Eberly, M. B., Chiang, T.-J., Farh, J.-L., & Cheng, B.-S. (2014). Affective trust in Chinese leaders: Linking paternalistic leadership to employee performance. *Journal of management*, 40(3), 796-819.
- Cheng, B. S., Boer, D., Chou, L. F., Huang, M. P., Yoneyama, S., Shim, D., . . . Tsai, C. Y. (2014). Paternalistic Leadership in Four East Asian Societies: Generalizability and Cultural Differences of the Triad Model. *Journal of Cross-Cultural Psychology*, 45(1), 82-90.
- Cheng, B. S., Chou, L. F., Wu, T. Y., Huang, M. P., & Farh, J. L. (2004). Paternalistic leadership and subordinate responses: Establishing a leadership model in Chinese organizations. *Asian Journal of Social Psychology*, 7(1), 89-117.

- Christian, M. S., Garza, A. S., & Slaughter, J. E. (2011). Work engagement: A quantitative review and test of its relations with task and contextual performance. *Personnel Psychology, 64*(1), 89-136.
- Christian, M. S., & Slaughter, J. E. (2007). Work Engagement: A Meta-Analytic Review And Directions For Research In An Emerging Area. *Paper presented at the Academy of Management Proceedings.*
- Council, C. L., (2004) Driving performance and retention through employee engagement (Vol. 14): Washington, DC: Corporate Executive Board.
- Cronbach, L. J. (1951). Coefficient alpha and the internal structure of tests. *Psychometrika, 16*(3), 297-334.
- Doğan, E., (2002). Çalışanın İşine Cezbolması: Dönüştürücü Liderlik Tarzının, Lidere Olan Güvenin, Güçlenmenin ve Duygunun Etkileri. Yayımlanmış Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Dunn, J. R., & Schweitzer, M. E. (2005). Feeling and believing: the influence of emotion on trust. *Journal of personality and social psychology, 88*(5), 736.
- Emmons, R., & McCullough, M. (2003). Counting blessings versus burdens: an experimental investigation of gratitude and subjective well-being in daily life. *Journal of personality and social psychology, 84*(2), 377.
- Erben, G. S., & Güneşer, A. B., (2008). The relationship between paternalistic leadership and organizational commitment: Investigating the role of climate regarding ethics. *Journal of Business Ethics, 82*(4), 955-968.
- Farh, J.-L., & Cheng, B.-S. (2000). A cultural analysis of paternalistic leadership in Chinese organizations *Management and organizations in the Chinese context* (pp. 84-127): Springer.
- Fehr, R., Fulmer, A., Awtrey, E., & Miller, J. A. (2017). The grateful workplace: A multilevel model of gratitude in organizations. *Academy of management Review, 42*(2), 361-381.
- Fredrickson, B. L. (2001). The role of positive emotions in positive psychology: The broaden-and-build theory of positive emotions. *American psychologist, 56*(3), 218-226.
- Gable, S. L., & Haidt, J., (2005). What (and why) is positive psychology? *Review of general psychology, 9*(2), 103-110.
- Gallup., (2014). Five Ways to Improve Employee Engagement Now. Retrieved from <http://news.gallup.com/businessjournal/166667/five-ways-improve-employee-engagement.aspx>
- Ghadi, M. Y., Fernando, M., & Caputi, P. (2013). Transformational leadership and work engagement The mediating effect of meaning in work. *Leadership & Organization Development Journal, 34*(6), 532-550.
- Hofstede, G. (1993). Cultural constraints in management theories. *The Academy of Management Executive, 7*(1), 81-94.
- Kabasakal, H., & Bodur, M. (2007). Leadership and culture in Turkey: A multifaceted phenomenon. *Culture and leadership across the world: The GLOBE book of in-depth studies of, 25*, 835-874.
- Kahn, W. A. (1990). Psychological conditions of personal engagement and disengagement at work. *Academy of management journal, 33*(4), 692-724.
- Kline, R. B., (2015). Principles and practice of structural equation modeling: Guilford publications.

- Kurt, İ., (2015). Paternalist Liderlik İle Çalışanların İşlerine Yaratıcı Katılım Algıları Arasındaki İlişkiyi Araştırmaya Yönelik Bir Çalışma. *Sosyal ve Beşeri Bilimler Dergisi*, 5(1), 321-330.
- Langelaan, S., Bakker, A. B., Van Doornen, L. J., & Schaufeli, W. B., (2006). Burnout and work engagement: Do individual differences make a difference? *Personality and individual differences*, 40(3), 521-532.
- Leiter, M. P., & Bakker, A. B., (2010). Work engagement: A handbook of essential theory and research: *Psychology press*.
- Liden, R. C., & Maslyn, J. M. (1998). Multidimensionality of leader-member exchange: An empirical assessment through scale development. *Journal of management*, 24(1), 43-72.
- Luthans, F. (2002). The need for and meaning of positive organizational behavior. *Journal of organizational behavior*, 695-706.
- Leiter, M. P., & Maslach, C. (1997). The truth about burnout: How organizations cause personal stress and what to do about it. *Wiley*.
- Maslach, C., Schaufeli, W. B., & Leiter, M. P. (2001). Job burnout. *Annual review of psychology*, 52(1), 397-422.
- May, D. R., Gilson, R. L., & Harter, L. M. (2004). The psychological conditions of meaningfulness, safety and availability and the engagement of the human spirit at work. *Journal of occupational and organizational psychology*, 77(1), 11-37.
- Mete, Y. A., & Serin, H., (2015) . Okul Yöneticilerinin Babacan Liderlik Davranışı İle Öğretmenlerin Örgütsel Vatandaşlık Ve Örgütsel Sinizm Davranışları Arasındaki İlişki. *Hasan Âli Yücel Eğitim Fakültesi Dergisi*, 12(2), 147-159.
- Mücellidili, B., Erdil, O., Akgün, A. E., & Keskin, H., (2015). Collective gratitude: positive organizational scholarship perspective. *International Business Research*, 8(8), 92-102.
- Organ, D. W. (1988). Organizational citizenship behavior: The good soldier syndrome. *Lexington Books/DC Heath and Com*.
- Özkalp, E., & Meydan, B. (2014). Schaufeli ve Bakker tarafından geliştirilmiş olan işe angaje olma ölçeğinin türkçe'de güvenilirlik ve geçerliliğinin analizi. 2. *Örgütsel davranış kongresi bildiri kitabı*, 869-882.
- Pasa, S., Kabasakal, H., & Bodur, M. (2001). Society, organisations, and leadership in Turkey. *Applied Psychology*, 50(4), 559-589.
- Pellegrini, E., & Scandura, T. (2006). Leader-member exchange (LMX), paternalism, and delegation in the Turkish business culture: An empirical investigation. *Journal of international business studies*, 37(2), 264-279.
- Redding, G. (1990). *The spirit of Chinese capitalism* (Vol. 22): Walter de Gruyter.
- Rich, B. L., Lepine, J. A., & Crawford, E. R. (2010). Job engagement: Antecedents and effects on job performance. *Academy of management journal*, 53(3), 617-635.
- Robustelli, B. L., & Whisman, M. A., (2018). Gratitude and Life Satisfaction in the United States and Japan. *Journal of Happiness studies*, 19(1), 41-55.
- Ronen, S., & Shenkar, O. (1985). Clustering countries on attitudinal dimensions: A review and synthesis. *Academy of management Review*, 435-454.

- Saks, A. M. (2006). Antecedents and consequences of employee engagement. *Journal of managerial psychology, 21*(7), 600-619.
- Schaufeli, W. B. (2013). What is engagement?. In *Employee engagement in theory and practice* (pp. 29-49). Routledge.
- Schaufeli, W. B., & Bakker, A. B. (2003). Utrecht work engagement scale: Preliminary manual. *Occupational Health Psychology Unit, Utrecht University, Utrecht, 26*.
- Schaufeli, W. and Salanova, M. (2007). Work engagement: Managing social and ethical issues in organizations, pp.135-177.
- Seligman, M. E. (2012). Flourish: A visionary new understanding of happiness and well-being: Simon and Schuster.
- Seligman, M. E., & Csikszentmihalyi, M. (2000). Positive psychology: An introduction (Vol. 55): American Psychological Association.
- Seligman, M. E., Steen, T. A., Park, N., & Peterson, C. (2005). Positive psychology progress: empirical validation of interventions. *American psychologist, 60*(5), 410-421.
- Seligman, M. E., & Csikszentmihalyi, M. (2014). Positive psychology: An introduction. In *Flow and the foundations of positive psychology* (pp. 279-298). Springer, Dordrecht.
- Sheldon, K. M., & King, L. (2001). Why positive psychology is necessary. *American psychologist, 56*(3), 216.
- Silin, R. H. (1976). Leadership and values: Harvard University Press.
- Sobel, M. E. (1982). Asymptotic confidence intervals for indirect effects in structural equation models. *Sociological methodology, 13*, 290-312.
- Soylu, S., (2011). Creating a family or loyalty-based framework: The effects of paternalistic leadership on workplace bullying. *Journal of Business Ethics, 99*(2), 217-231.
- Turgut, T., (2010). Çalışmaya tutkunluk. G. İslamoğlu (der.), Kurumlarda İyilik de Var. Nobel, Ankara, 57-89.
- Waters, L., (2012). Predicting job satisfaction: Contributions of individual gratitude and institutionalized gratitude. *Psychology, 3*(12), 1174.
- Watkins, P. C., Woodward, K., Stone, T., & Kolts, R. L. (2003). Gratitude and happiness: Development of a measure of gratitude, and relationships with subjective well-being. *Social Behavior and Personality: an international journal, 31*(5), 431-451.
- Westwood, R. (1997). Harmony and patriarchy: The cultural basis for 'paternalistic headship' among the overseas Chinese. *Organization studies, 18*(3), 445-480.
- Wood, A. M., Maltby, J., Gillett, R., Linley, P. A., & Joseph, S. (2008). The role of gratitude in the development of social support, stress, and depression: Two longitudinal studies. *Journal of Research in Personality, 42*(4), 854-871.
- Xanthopoulou, D., Bakker, A. B., Demerouti, E., & Schaufeli, W. B., (2007). The role of personal resources in the job demands-resources model. *International journal of stress management, 14*(2), 121-141.
- Yıldız B., (2017). 21. Yüzyıl İşgücü Adanmışlığı İçin Uygulamalar: Değişen İş Yerinde Yetenek Yönetiminin Zorlukları (Practices for Engaging the 21st Century Workforce: Challenges of Talent

Management in a Changing Workplace), Özlem Kunday, Ed., Nobel Yayın Dağıtım, Ankara, ss.93-113.

Yildiz, H. (2019). The Interactive Effect of Positive Psychological Capital and Organizational Trust on Organizational Citizenship Behavior. *SAGE Open*. 1-15.

SOSYAL POLİTİKA BAKIŞ AÇISI İLE SÜRDÜRÜLEBİLİR TOPLUM SAĞLIĞI İÇİN EBEVEYNLERİN AŞI KARARLARI

Cemile ÇETİN*

Özlem ANUK**

Öz

Sağlıklı bir toplum için sağlıklı bireyler gereklidir. Hamilelik sonrasında ve doğum sürecinin ilk aşaması olan çocuğun dünyaya gelmesi ile gerçekleşen ilk sağlık uygulaması aşıdır. Aşı ve aşılama ile ilgili olarak son yıllarda değişen kararlar ile uygulamalar vardır. Ebeveyn kararları aşı karşıtlığının kabulü noktasında çalışmanın ana konusunu oluşturmaktadır.

Sosyal politikalar bakış açısında çocuk dezavantajlı gruplar içinde yer almaktadır. Çocuk ile ilgili kararlar ebeveynler tarafından verilmektedir. Bu noktada, son yıllarda pek çok konuda olduğu gibi aşı konusunda da ebeveyn kararlarında etkili olan unsur sosyal medya araçları ve yayınları olmaktadır. Çocukların aşı olmaları ile ilgili ebeveyn kararları aşı karşıtlığı olarak yönlendirilmektedir.

Çalışmada, toplumsal geleceğin sağlıklı olarak korunmasında aşı ve aşılama yolu ile ulaşılan bağışıklama uygulaması ele alınmaktadır. Konu öncelikle ailelerin çocukları üzerindeki karar hakları olarak değerlendirilmiştir. Hem devletin koruyucu politikaları hem de mevcut çelişkili durumlar incelenmiş ve çözüm önerileri oluşturulmuştur.

Anahtar Kelimeler: Aşılama, Aşı Tereddüdü, Aşı Karşıtlığı, Çocuk Hakları

JEL Kodları: J13,J01, J38, O38.

* Dr. Öğretim Üyesi Cemile Çetin, Dokuz Eylül Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Çalışma Ekonomisi ve Endüstri İlişkileri Bölümü, İzmir-Türkiye, cemilegurcay@gmail.com / cemile.gurcay@deu.edu.tr

** Öğr. Gör. Özlem Anuk, İzmir Kavram Meslek Yüksekokulu, Yönetim ve Organizasyon Bölümü, İnsan Kaynakları Programı, İzmir-Türkiye, ozlem.anuk@kavram.edu.tr

Makale gönderim tarihi: 09.07.2019

Makale kabul tarihi: 16.08.2019

Vaccination Decisions of Sustainable Community Health From a Social Policy Perspective

Abstract

Healthy individuals are necessary for a healthy society. The first health practice that occurs after the pregnancy and the birth of the child, the first stage of the birth process, is the vaccine. There are changing decisions and practices regarding vaccination and vaccination in recent years. Parental decisions are the main subject of the study on the acceptance of anti-vaccination.

From the perspective of social policies, children are included in disadvantaged groups. Decisions regarding the child are made by the parents. At this point, social media tools and publications are the factors that influence parental decisions about vaccination as in many other subjects in recent years. Parental decisions regarding the vaccination of children are directed as anti-vaccination.

In the study, in protecting the social future as healthy vaccination and immunization through vaccination. The issue was primarily considered as the decision-making rights of the families over their children. Both the protective policies of the state and the current contradictory situations were examined and solutions were proposed.

Key Words: Vaccination, Vaccination Hesitation, Anti-Vaccination, Children's Rights

JEL Codes: J13,J01, J38, O38

Giriş

Kişisel sağlık fiziksel, düşünsel ve ruhsal tam iyilik hali ile gerçekleşebilmektedir. Gerek içsel ve doğal düzenleyiciler ile sistemler gerekse dışsal ve tıbbi düzenleyiciler kişisel sağlık ile ilgili süreklilik ve sürdürülebilirliğe önemli ölçüde katkı sağlamaktadır. Önlem almanın ve önlemenin tedavi etmekten hem zamansal hem de parasal olarak daha uygun ve doğru olması bu bakış açısının sonucudur. Nitekim, dışsal ve tıbbi düzenleyici olarak bebeklikten itibaren insan hayatında kilit ve kritik öneme sahip olan aşı, kişilerin bağışıklık sistemini güçlendirerek bulaşıcı hastalıklar başta olmak üzere geleceğe yönelik hastalıkların engellenmesi ya da zararının azaltılmasını sağlamaktadır.

Aşı, gerçekleşmesi mümkün bir dizi hastalığın önüne geçilebilmekte böylece aşılana ve aşılana olmayan kişiler arasında temas dayalı hastalık geçişi olasılığının azaltılmasına yardımcı olmaktadır. Bu sayede, hastalık ve hastalanmaya karşı kişiden hareketle toplumsal bağışıklık artmakta ve aşılama sonucu gerçekleşecek hastalıkların yayılma hızı da anlamlı oranlarda azalabilmektedir. Nitekim, aşı ve aşılama bir devlet politikası olarak değerlendirildiğinde, son dönemlerde aşı karışıklığının artması ile aşılama eğilimi de artmış ve artmaya devam etmektedir. Bu noktada, ulusal ve uluslararası veriler incelendiğinde, zıtlık içeren bir görünüm söz konusudur. Ulusal verilerde aşılama oranının artmasına karşılık uluslararası verilerde çocuk aşılama oranlarında sürekli bir artış olduğu görülmektedir.

Aşı karışıklığı ya da aşı reddi olarak ortaya çıkan gelişmelerle, kendi iradesi ile karar verme yetisine sahip olmayan çocukları ailelerinin kararı ile aşılama yönündeki süreçlerin öznesi olmaktadır. Bu durum bir yandan hastalık ve hastalanma ile karşı karşıya kalma riskini artırmakta diğer yandan toplumsal bağışıklık ve geleceği konusunda önemli bir soruna işaret etmektedir. Sağlıklı toplumlar için sağlıklı bireylere olan ihtiyaç her geçen gün daha öncelikli ve önemli hale gelmektedir.

1. Aşı ve Aşılama İlişkin Tutumlar

1.1. Aşı ve Aşılama Olgusu

Dünya Sağlık Örgütü (WHO) bağışıklamayı “bir insanın, tipik olarak bir aşının uygulanmasıyla bulaşıcı bir hastalığa karşı bağışıklık kazandığı veya dirençli hale getirildiği işlemdir” olarak tanımlamaktadır. Bu kapsamda aşılar, kişiyi olası enfeksiyon veya hastalıklara karşı korumak için vücudun kendi bağışıklık sistemini uyarmaktadır.

Bağışıklama, hayati tehlike oluşturan bulaşıcı hastalıkların kontrolü ve ortadan kaldırılması için kanıtlanmış bir araçtır ve ortalama her yıl 2 ila 3 milyon ölümü önlediği tahmin edilmektedir (<https://www.who.int/topics/immunization/en/>). Aşı, hem bağışıklık sistemini uyararak hastalıklara karşı koruma sağlayan biyolojik bir koruma (TBB,2018: 13) hem de virüs ya da bakteriler ya da bunlara ait antialerjik parçalar aktarılarak bağışıklık sağlanabilme aracıdır (Bekis-Bozkurt,2018:71). Aynı zamanda, aşı zayıflatılmış veya ölü bir biçimde vücuda patojen organizmaların verilmesi olarak da tanımlanabilmektedir(Gülcü ve Arslan, 2017: 34).

Aşı sözcüğü, poksvirüs ailesinin virülansı düşük bir üyesi olan ve çiçek hastalığına karşı insanların bağışık güçlendirmede kullanılan “vaccinia” virüsünden türetilmiştir. Klasik aşilar, canlı ve inaktive aşilar olmak üzere iki guruba ayrılmaktadır. Canlı aşilar, hastalık oluşturma yeteneği azaltılmış organizmalarla hazırlanan iyileşmeleri için T hücre yanıtına gerek duyan zarflı virüs enfeksiyonlarından korunmada yararlı iken inaktive aşilar enfeksiyon oluşturma riskleri olmayan, koruyucu antikor yanıtı oluşturmak için yüksek miktarda antijen içeren aşılardır (Murray ve arkadaşları, 2016:100).

Aşılama ise, sağlık sonuçlarını iyileştirdiği bilinen en başarılı ve uygun maliyetli müdahalelerden biridir (Eskola vd., 2015:4215). Aşılamanın kökeni kavramsal olarak eski zamanlara dayanmaktadır. Çiftçi Benjamin Jesty ve Edward Jenner 1700’lü yıllarda sütçü kadınların inek çiçeği hastalığına yakalanmalarının onları çiçek hastalığına karşı koruduğuna ilişkin gözlemleri sonucunda kadınların çiçek hastalığından korunduğuna karar vermiş ve inek memesindeki lezyonlardan aldıkları numune ile Benjamin Jesty ailesini aşılamiştir (Plotkin ve Plotkin,2011: 889). Edward Jenner lezyondan aldığı numunenin bağışıklanması hedeflenen kişiye inoküle edildiği bu yöntem “vaksinasyon” (aşılama) ismini vermiştir (Brunham ve Coombs, 1998:310-312). Aşılama bu dönemlerde kolay kabul edilmiş bir yöntem olarak değerlendirilmemek gerekmektedir. Nitekim, bazı kesimler için hastalıklar, Tanrının günahları cezalandırma iradesi olarak yorumlanmış ve aşılama Tanrı iradesine karşı çıkmak olarak değerlendirilmiştir. Buna karşın bazı kesimler için ise, farklı hastalıklara neden olabilecek zehir içeren madde olarak değerlendirilmiş ve zorunlu hale getirilmiştir (Wolfe,2002:249).

Ülkemizde birinci basamak sağlık kuruluşlarında yürütülen bir hizmet olan aşı hizmeti çocukluk döneminde 13 hastalığa karşı gerçekleştirilmektedir (TBB, 2018: 9-10). Dünya Sağlık Örgütü’nün belirlediği politikalar çerçevesinde “Genişletilmiş Bağışıklama Programı” 1981 yılından itibaren uygulanmaktadır (Gülcü ve Arslan, 2017;34). Bu kapsamda, bir

çocuğun tam aşı olması için bir doz BCG (verem aşısı), üç doz DBT (difteri, boğmaca, tetanoz), üç doz Polio(çocuk felci) ve bir doz kızamık aşısı olması gerekmektedir (Tezcan ve Yiğit, 2004: 133).

1.2. Aşılarla İlişkin Tutumlar ve Kabulünü Etkileyen Faktörler

Aşılama olgusu ortaya çıktığı dönemlerden itibaren aşılamaya ilişkin birçok kişi olumlu ve olumsuz tutum geliştirmiştir. Bazı kesimler için zorunlu bir hastalıktan korunma yolu iken bazı kesimler içinse yeni ve bilinmeyen hastalıkların ortaya çıkmasına neden olacak etkileri olan tıbbi bir yöntem olarak değerlendirilmektedir. Aşılama ile karşılaşılan ilk dönemlerde aşının Tanrı iradesine karşı duruş olması düşüncesi ile daha sonraki dönemlerde içeriği ile ilgili endişeler kendini göstermiştir. Aşılarla ilişkin tereddütler aşılamının güvenliğiyle ilgili bir endişe veya şüphe olarak değerlendirilmektedir. Bu durum, tereddütlü tutumların yalnızca aşılamayı reddedenlerle veya başkalarını aşılamayı reddetmeye teşvik edenlerle sınırlı olmadığı anlamına gelmektedir. Nitekim, bir çok kişinin aşılarla ilişkin tutumları sağlık çalışanları kadar sosyal medya tarafından da şekillenmekte (Yaqub ve arkadaşları, 2014:1) ve Dünya Sağlık Örgütü tarafından bağlamsal etkiler, birey ve grup etkileri ile aşı ve aşılamaya ait etkiler başlıklarında 3 grupta tanımlanmaktadır (WHO,2013).

Baglamsal Etkiler : Tarihi, sosyo-kültürel, çevresel ve sağlık nedeniyle ortaya çıkan etkiler ile sistemsel, kurumsal, ekonomik veya politik faktörlerden oluşmaktadır. Bunlar;

*İletişim ve Medya Araçları

*Toplum Üzerinde Etkili Kişiler ve Aşı Karşıtı/Destekleyicisi Lobiler

*Tarihi Etkiler

*Din/ Kültür / Cinsiyet / Sosyo-Ekonomik Özellikler

*Siyaset / Politikalar

*Coğrafi Engeller

*İlaç Endüstrisi

dir.

Birey ve Grup Etkileri : Aşının kişisel algılanmasından ya da sosyal çevre ve akranlardan kaynaklanan etkiler. Bunlar;

- *Geçmiş Aşı Uygulamaları Tecrübeleri
- *Sağlık ve Önleyici Uygulamalara İlişkin İnanç ve Tutumlar
- *Bilgi/Farkındalık
- *Sağlık Sistemi, Sağlayıcılara Güven ve Kişisel Deneyimler
- *Risk/Yarar (Algılanan / Sezgisel)
- *Sosyal Norm olarak Aşılama

dır.

Aşı ve Aşılamaya ait Etkiler : Aşı ve aşılama ile doğrudan bağlantılı özel konulardan oluşmaktadır. Bunlar;

- *Riskler/Yararları (Bilimsel Kanıtlara Dayalı)
- *Yeni aşı veya Yeni Formülasyonların Tanıtımı
- *Uygulama Şekli
- *Aşı Programlarının Düzenlenmesi/Ulaştırma Şekli
- *Güvenilirlik ve / veya Aşı Kaynaklarına Ulaşım
- *Aşılama Takvimi
- *Maliyetler
- *Sağlık Profesyonellerinin Rollerini

dir.

Aşılar karşı tutumlardaki etkiler ile alt kırılımları incelendiğinde, aşı tereddütü ile ilgili endişelerin yaygınlığını ve içeriğini ölçmenin zorluğu daha net ve açık biçimde anlaşılabilir. Aşı kararları, hem doğrudan hem de dolaylı olarak bunu etkileyen birçok faktörden oluşan karmaşık bir süreçtir. Bazı faktörler, belirli bağlamlarda diğerlerinden daha önemli olabilir, hatta deneyim ve koşullar, bir faktörün ağırlığını değiştirebilir. Nitekim, kişilerin aşı ve aşılama hakkında karar verirken kişinin güveni, algıladığı ihtiyacı ve aşıya erişimi arasında nasıl bir denge kurduğunu anlamak oldukça güçtür (Feemster,2013:1753). Mitra ve arkadaşlarının belirttiğine göre, CDC 2015 raporunda, dünyada 2014 yılındaki kızamık vakalarının %90'ı aşılanmayan veya aşılama durumu bilinmeyen kişilerde görülmüştür. Bu durumun nedeni olarak, önlenebilir hastalık tehlikelerine karşı aşılar var olduğu düşünülen ve ölümcül potansiyele sahip hastalıkların aşı olacak yada aşılama kararı verecek kişiler tarafından daha endişe verici olarak kabul ediliyor olması konusundaki inanç gösterilmektedir (2016:269).

Favina ve arkadaşları makalelerinde konuyu biraz daha detaylı bir şekilde ele alarak, gelişmekte olan ülkelerde çocukların yetersiz aşılmasına neden olan veya bunlarla ilişkili bulunan önemli faktörleri açıklamaktadır (2012:230-232). Yedi başlıkta ele aldıkları faktörler genel kapsam itibari ile tanımlanmıştır.

- **Mesafe / seyahat koşulları ve erişim:** Sayısız araştırma, kısmi ya da yetersiz aşılamanın önemli bir nedeni olarak aşılama hizmetin erişilemez olduğunu belgelemektedir.
- **Sağlık çalışanlarının motivasyon ve performans düşüklüğünün yanı sıra yeterliliklerinin ve aşı olanlara karşı tutumlarının olması gereken içerik ve düzeylerde olmaması:** Sağlık çalışanlarının davranışları aşı sürecinde önemli ölçüde olumsuz etki ve sonuçların ortaya çıkmasına neden olabilmektedir. Buna örnek olarak, sağlık çalışanlarının, çocuğunun kartını unutan, planlı bir aşı randevusunu kaçıran veya kirli, kötü giyimli ya da yetersiz beslenmiş bir çocuğu olan annelere kaba davranışlar sergileyebildiği ifade edilmektedir. Bu davranışlar karşısında küçük düşen anneler çocuklarının aşılarına devam etmek istememekte ve devam etmemektedir. Çeşitli belgeler, annelerin ve ailelerin sağlık hizmetleri ile ilgili genel deneyimlerinin, çocuklarını aşı yaptırmaya konusundaki ihtimallerini etkilediğini göstermektedir.
- **Kaynak / lojistik eksikliği:** Birçok çalışma, aşı stoklarının ve / veya soğuk zincir sorunlarının aşı bulunmamasına neden olduğunu belirtmektedir. Ebeveynler uzun mesafelerde yolculuk yaptıklarında, uzun süre beklediklerinde ve daha sonra hizmetlerden mahrum bırakıldıklarında ya da mahrum kaldıklarında, çocuklarının aşılama için tekrar harekete geçme olasılıkları doğal olarak daha düşük oranlarda gerçekleşmektedir.
- **Sağlık çalışanlarının uygun olmadığına ilişkin yanlış düşünceleri:** Kaçırılan fırsatların ana nedenlerinden biri, sağlık çalışanlarının aşı için uygun olan çocukları bağışıklamayı reddetmesi olarak tanımlanmaktadır. Bunun nedeni, sağlık çalışanlarında var olan hasta bir çocuğun aşılama gerektirdiği gibi çeşitli korku ve yanlış inançlar, bir çocuğa tek seferde birden fazla aşı yaptırılmaması gerekliliğine ilişkin kabulleri, 12 aylıktan büyük bir çocuğun kızamık aşısı için “çok yaşlı” olduğunun düşünülmesi ve kilosu az olan çocukların aşılama gerektirdiği benzeri düşünce ve davranışlardır. Ayrıca hasta bir çocuğa aşı yapılmasından kaçınılması da bu konudaki önemli

verilerden biridir. Çeşitli belgeler, sağlık çalışanlarının, hasta çocuğun durumu kötüleştiğinde hem kişisel olarak hem de aşı ve aşılama sürecinin suçlanabilmesinden korktuklarını ifade etmektedir. Böyle bir suçlama ile karşı karşıya gelmek istemeyen sağlık çalışanları da hasta bir çocuğu aşılamayı geciktirebilmektedir.

- **Çocuklar, ne zaman ve nerede konularında ebeveyn bilgisinin olmaması:** Aşıya karşı olumlu tutumun temel unsurlarından biri, ebeveynlerin aşı yaptırmanın çocuklarının sağlığı için iyi olduğuna, çeşitli hastalıkları önlediğine ve hizmetlerle ilgili pratik bilgileri olduğuna ilişkin inançlarının var olduğu durumlardır. Ebeveyn bu durumda aşı yolu ile çocuğun korunması için ne zaman ve nereye gitmesi gerektiğini bilmekte ve gerekenleri yapabilmektedir. Aksi durumlarda ise, ebeveynler aşı ve aşılama konusunda herhangi bir olumlu davranış sergilememekte ve hatta istese de sergileyememektedir.
- **Yan etkilerden korkma:** Ebeveynler genellikle çocuklarını aşılatmama nedeni olarak yan etki korkusundan söz etmektedir. Nitekim bu konuda yaşanmış deneyimlere ilişkin bilgi oldukça etkili olabilmektedir. Bazı durumlarda, büyük bir kardeş veya akraba çocuğunun yaşadığı aşıya ilişkin yan etkiler varsa, ebeveynler küçük çocukları için aşı yapmayı red edebilmektedir.
- **Çalışan öncelikler:** Özellikle ekonomik açıdan sıkıntılı olan ebeveynlerin hem aşı için uzak mesafelere seyahat etmeleri hem de geçim için çalışmak zorunda olmalarının yarattığı paradoks önemli bir çatışma konusu olarak ifade edilmektedir. Aynı zamanda birçok geleneksel kültürde yeni doğmuş bebeğin dışarı çıkartılması mümkün değildir ve dolayısıyla aşı imkansızlaşmaktadır. Çelişkili bir diğer öncelik ise, toplumsal cinsiyet rollerinde hasta birini bakmanın kadının rolü olarak tanımlanıyor ve bekleniyor olması, hasta birini bakma sorumluluğu olan kadının çocuğunun aşısı için bu sorumluluğunu bırakamıyor olması şeklindeki bir davranışı ortaya çıkartabilmektedir.

1.3. Aşı Tereddütlerine İlişkin Tutumların Güncel Kaynakları

Aşı önleme hareketi, hastalıkların yok edilmesi olasılığını azaltarak halk sağlığını tehdit etmektedir (Mitra vd., 2016: 269). 1990'lı yılların sonuna doğru aşılardan güvenliği ile etkilerinden şüphe duyan bireyler tarafından aşı karşıtı hareket mevcuda göre daha da artmıştır (Smith,2017:1). Toplumsal bağışıklığı tehdit eden aşı karşıtlığı/reddi kavramı kadar üzerinde

durulması gereken bir kavram da aşı tereddütüdür. Aşı reddi, tüm aşıları reddederek aşı yaptırmamayı ifade ederken (Larson ve diğerlerinden aktaran Bekis-Bozkurt,2018: 72) aşı tereddütü, ebeveynlerin aşıların tamamını veya bir kısmını geciktirerek ve çocuklarını aşıyla önlenebilir hastalıklara karşı risk altında bırakarak (Jacobson ve diğerleri, 2015:1562) aşıya ilişkin hizmetler mevcut olmasına ve bu hizmeti alabilecek konumda olmalarına rağmen aşıların kabul edilmesinde gecikme olması veya reddedilmesi olarak tanımlanmaktadır. Bu bağlamda aşı tereddütlerinin hem zamana, bölgeye ve yere göre farklılık göstermekte olduğunu hem de aşıya erişim, rahatlık ile güven gibi faktörleri de içeren karmaşık bir durumu ifade ettiğini söylemek mümkündür (WHO, 2014: 63; Larson ve arkadaşları,2015:4165; MacDonald, 2015: 4163). Özellikle son yıllarda aşıların yol açtığı ya da neden olduğu hastalıklar ile ilgili iddialara ilişkin bilgiler artmaktadır. Bu hastalıklar arasında sözü edilenlerden bazıları; otizm, hiperaktivite bozuklukları, dikkat eksikliği, ateşli hıkları ve nörolojik hastalıklar (Gülcü ve Arslan,2018: 34) dir.

Son yıllarda pek çok olumlu ve olumsuz değişimin nedeni olarak tanımlanan ve gelecek zamanlarda da bu rolü ve etkisi artarak devam edecek konumda bulunan teknolojik değişim ve yayılım ile birlikte özellikle sosyal medya ve diğer kitle iletişim araçlarının farklı konu ve uygulamalara ilişkin bilgiler ile eylemlere ulaşılabilirliği sağlayan kolaylaştırıcılığında, kaynağından bağımsız aşı reddi ve tereddütünü destekleyen eylemler ile etkileri giderek artan aktivistler aşı karşıtlığında büyük ölçüde etkili olabilmektedir. Kaplan and Haenlein (2010);in tanımında sosyal medya, Web 2.0'ın ideolojik ve teknolojik temellerini oluşturmak ve kullanıcıların yaratılmasını ve değişimini mümkün kılmak için oluşturulan internet tabanlı uygulamalarıdır. Webster çevrimiçi sözlüğüne göre ise, kullanıcıların bilgi, fikir, kişisel mesaj ve diğer bilgileri (örneğin videolar) paylaşmak için çevrimiçi topluluklar oluşturduğu elektronik iletişim biçimleri (sosyal ağlar ve mikro blog web siteleri) olarak tanımlanmaktadır. Kaplan and Haenlein (2010) sosyal medya araçlarını gruplamışlardır ve bu gruplar; bloglar, sosyal ağ siteleri, sanal sosyal dünyalar, işbirlikçi projeler, topluluklar ve sanal oyun dünyalarından oluşmaktadır (Rauniar ve arkadaşları, 2013: 7). Sosyal medya araçlarının bu denli çeşitliliği aşı ve aşılama konusundaki bilgilerin çeşitliliği ile teknoloji kullanımına dayalı bir risk oluşturmaktadır. Böylece, gerçekçi olmayan bilgilere ulaşma olasılığı hem artırmakta hem de bu bilgilerden etkilenebilecek olan ebeveynlerin yanlış kararlara ve davranışlara yönelme ihtimali artabilmektedir. Rauniar ve arkadaşlarının facebook kullanımı konusunda gerçekleştirdikleri araştırmalarında elde ettikleri önemli bulgulardan biri, algılanan teknoloji

kullanım kolaylığı ile algılanan yararlılık arasında, algılanan yararlılık ile kullanım niyeti arasında, kullanım niyeti ile gerçek kullanım arasında pozitif yönlü ilişki bulunmasıdır (2013: 22).

Nitekim, aşı ile önlenebilir hastalıklara karşı ebeveynlere çocuklarına aşı yaptırmamaları yönünde uyarılarda bulunularak ve aşuların zararlı olduğu ile ilgili kamuoyu algısı yaratılarak süreçte teknolojik araçlar aracılığı ile etkin rol oynanabilmektedir. Bu kapsamda ele alındığında, Wolfe ve arkadaşları tarafından aşı karşıtı 22 web sitesi incelenmiştir (Wolfe vd., 2002:3245–3248'den aktaran Wolfe,2002:249). Web sitelerinin tümü aşuların ideopatik, nedeni bilinmeyen hastalıklara yol açacağını belirtmektedir. Ayrıca web sitelerinin %95'i ise aşuların ya bağışıklık sistemini zayıflattığı ile ilgili bilgiler paylaşmakta ya da otoimmün hastalıklara neden olabileceğini ifade etmektedir. Araştırmada, MMR aşısı ile otizm gibi aşularla belirli hastalıklar arasında kesin ilişki göstermeyen çağdaş çalışmalar göz ardı edilmiştir. Aşulara atfedilen hastalıkların listesi ise uzun ve çeşitlidir (Wolfe,2002:250).

Aşı tereddüdünün ortaya çıkmasında, sezgisel düşünme, aşılamanın başarısı, aşılamanın doğallığı, bilimsel kanıtların doğası, biyolojik ve farmakolojik maddelerin doğası ile kamunun güven kaybı etkili diğer faktörler olarak değerlendirilebilmektedir (Jacobson vd., 2015:1564). Aşı tereddüdünün hem oluşmasında hem de artmasında, aşılama yerine hastalık geçirecek bağışıklık kazanmanın daha doğru olduğuna olan inançlar ile tamamlayıcı ve alternatif tıp uygulamalarının yüksek yan etkilerinin aşulara göre daha az olacağını kabulü ön plana çıkmaktadır. (Bekis ve Bozkurt,2018: 72).

2.4. Aşuların Uygulanmasına İlişkin Genel Görünüm İçerisinde Türkiye

Mevcut eğilimlerin devamı halinde, 5 yaşın altında ve yarısı yeni doğan olan 56 milyon çocuğun 2018'den 2030 yılına kadar ölebileceği ifade edilmektedir. Dünya'da, tüm çocuklar doğum sonrası kayıt altına alınmayı hak etmelerine rağmen, bebeklerin yalnızca yüzde 70'inin doğum sertifikası bulunmaktadır. Bunun sonucunda ise, çocuk ölümlerinin çoğu herhangi bir kayıt olmadan gerçekleşmektedir (UN, 2018: 1-19). Ülkemizde ise, 2008 yılı verilerine dayalı olan sonuca göre beş yaşından küçük çocukların yüzde 6'sı nüfusa kaydettirilmemiştir (UNICEF,2011: 34).

Ülkemizde, 3. Ulusal Aşı Çalıştay Raporu verilerine göre, 2017 yılında yaklaşık 23.000 kaydedilmiş aşı reddi söz konusudur. Aşı reddinin Doğu ve Güneydoğu Doğu Anadolu

Bölge'sinde hem diğer bölgelere göre daha fazla hem de sıfır yaş grubunda % 3, okul yaş grubun da ise % 5 olduğu belirtilmektedir. Bununla birlikte, Türkiye Nüfus ve Sağlık Araştırmaları, Türkiye'de Temel Özelliklere göre Aşı Olmayışta Değişim ile ilgili olarak 2008-2013 yılları arasındaki veriler incelendiğinde, oran 2008 yılında % 1,6 iken, 2013 yılında % 2,9 olarak saptanmış ve 2008-2013 yılları arası değişim % 81 düzeyinde gerçekleşmiştir. Hiç aşılanmamış çocuk sayısı ise 2008 yılında 20.197 iken, 2013 yılında 37.445 olmuştur. Tam aşılı oluştaki ilişkin değişim göz önüne alındığında ise oran 2008 yılında % 80,5 iken 2013 yılında % 74,1 olarak saptanmış olup 2008-2013 yılları arası tam aşılı oluştaki % 8'lik bir azalma yaşanmıştır (Eskiocak,2015: 10). Buna karşın OECD verilerinde Difteri, Tetanoz, Boğmaca ile ilgili çocuk aşılama oranları incelendiğinde Türkiye'de özellikle 2004 yılından itibaren aşılama oranların gittikçe arttığı görülmektedir (OECD, <http://data.oecd.org/healthcare/child-vaccination-rates.htm>).

Türkiye Nüfus ve Sağlık Araştırmaları 2008-2013 verilerine göre, aşılammama aynı zamanda kız çocukları için bir eşitsizlik göstergesi olarak da oluşmaktadır. 2008-2013 yılları arası kadın/erkek oranı % 28 artmış, kız çocuklarında aşılammama artışı % 86,4 iken erkeklerde bu oran % 45,5 olarak saptanmıştır. Hiç aşı olmayanların sıklığı kentte % 93,7, kırdaki % 25 artmıştır. Hiç aşı olmayanların sıklığı % 187,5 ile en yüksek veri olarak ilkökulu bitirmemiş/eğitimi olmayan kesimde iken bölge bazında ele alındığında ise batıda % 193,7 olarak saptanmıştır. Ülkemizde, aşılammama açısından doğu-batı eşitsizliği giderek artmıştır. Hane halkı refah düzeyleri olarak ele alındığında ise hiç aşılanmamış olma sıklığındaki artış en yüksek oran olarak % 666,7 ile orta kesimde iken en varsıl kesimde bu oran % -100 olarak saptanmıştır (Eskiocak,2015:9).

Veriler birlikte değerlendirildiğinde, gerekçesi ne olursa olsun ülkemizde yaşanan çocuk aşılama oranlarındaki ciddi azalma bir yandan toplumu özellikle toplumsal bağışıklık konusunda aşıyla önlenabilir hastalıklara maruz bırakmakta iken aşılammamanın cinsiyet, kır-kent, eğitim ve refah seviyesi bağlamında açık ara farklılık göstermesi de sosyal politikaların aşılama alanında yetersizliğinin bir diğer göstergesi olarak ortaya çıkmakta ve değerlendirilebilmektedir.

2. Sosyal Politika Bakış Açısı ile Aşlamaya İlişkin Değerlendirme

Politika oluşturma, zaman içinde ortaya çıkan kararları içermektedir. Tüm politikalar değişim içeren bir seçim demektir. Politika, doğası gereği, bir şekilde değişimi etkileyebileceğimize inanmak anlamına gelmektedir. Hiçbir politika, değişim içeren bir seçimin sınırından kaçamadığı ve tam anlamıyla eylem ile sorun odaklı olduğu için, toplumu yönetenlerin ya da bu düşünce ile yola çıkanların değerleri ile ideolojilerinden soyutlanamamaktadır. .

Sosyal politika terimi, “Latince socius ve politeia kelimelerinin birleştirilmesinden meydana gelmektedir ve ilk kez, 19. yüzyılın ilk yarısında Prof.Dr.Riehl tarafından kullanılmıştır. Alman bilim insanı Otto von Zwiedineck Südenhorst 1911 yılında yazdığı sosyal politika adlı eseri ile bilim dalının teorisini ortaya atmıştır”(Şenkal 2005 ve Uğurlu 2006’dan aktaran Yıldırım, 2018: 34).

Titmuss, sosyal politikada insana ait değerlerin göz ardı edilemeyeceğini vurgulamıştır. Titmuss’a göre, sosyal politika, sosyal amaçlar ve aralarındaki seçimler ile ilgilidir, asla değersiz değildir. Sosyal politikanın kökenleri toplumların değerlerindedir. Sosyal bir boşlukta tartışılmaz, hatta kavramsallaştırılmaz. Refah sistemleri ise, toplumlarının baskın kültürel ve politik özelliklerini yansıtmaya eğilimindedir. Kısaca, sosyal politika, sosyaldir çünkü ihtiyaçların sosyal olarak tanımlandığı yerlerdir. Toplu olarak sağlanan hizmetler, sosyal olarak kabul edilen ihtiyaçları karşılamak amacı ile bilinçli bir şekilde tasarlanmıştır ve bunlar aynı zamanda sosyal politikanın manifestoları/bildirileridir. İlk manifesto, toplumların organik bir bütün olarak hayatta kalma isteğidir. İkincisi ise, tüm insanların bazı diğer insanların hayatta kalmaları için gereken yardım etme isteğinin dile getirilmesidir (Reisman, 2001: 29-30).

Tokol ve Alper’in tanımlamalarında geniş anlamı ile sosyal politika; “sosyal bütünlüğü parçalama eğilimi gösteren zıtlıkların, gerginliklerin ve çatışmaların barışçı ve toplumdaki farklı tarafların ortaklaşa kabul edeceği yollarla çözümlenmesine yönelik politikalar üretilmesidir. Uygulanan sosyal politikaların ana amacı: insanca yaşanabilecek bir ortamın oluşturulmasıdır”(Akbulut ve Beren, 2012: 264) şeklinde ifade edilmektedir. Sosyal politika Esping-Andersen(2008) tarafından da, toplumsal risklerin kamusal idaresi olarak tanımlanmaktadır (Öngöre, 2018:3).

Bu noktada “ihtiyaçlar” sosyal politikada “kalp” olarak ifade edilebilirken, “haklar” bu kalbin sağlıklı çalışmasına destek sağlayan ve olmazsa olmaz olarak tanımlanan yeni “kan” olarak

tanımlanmaktadır. Sosyal politika kapsamında zaman içinde çeşitliliği ve düzeyi ulusal ve uluslararası düzenlemelerle yeniden oluşturulan haklar da pek çok alanda olduğu bir takım gruplamalar ile ifade edilmektedir. Bunlardan, 1.nesil haklar sivil ve politik haklar olarak tanımlanmakta ve yaşam hakkını içermektedir. 2.nesil haklar ise ekonomik, sosyal ve kültürel haklar ile ifade edilen sosyal güvenlik, yaşam standartlarında eşitlik, sendika üyeliği ve grev hakkı, eğitim hakkı, anne-çocuk ve gençlerin özel olarak korunması, yeterli ücret, eşit işe eşit ücret, yeterli ve güvenli çalışma koşulları benzeri haklara ilişkin düzenleme ve uygulamalara ihtiyaç göstermektedir. 3.nesil haklar ise daha kolektiftir. Bireylerden çok topluluklara, toplumlara ve milletlere ait haklar olarak tanımlanmaktadır. Ekonomik büyüme, uyumlu ve sağlıklı bir toplum ile temiz çevre gibi unsurları ve bunlara ilişkin kararlar ile uygulamaları kapsamaktadır (Dickens, 2016: 83-87).

Bu noktada sosyal devlet, toplum ve toplumu oluşturan bireyler ile ilişkisinde, insanların refahını sağlamayı ve iyileştirmeyi amaçlayan, özellikle dezavantajlı gruplar kapsamında yaşayan kişilerin refahı ile ilgili sosyal politika düzenlemelerini gerçekleştirerek, uygulamaların ve hakların, adalet temelli kullanımını sağlayıcı kontrol ve koordinasyondan sorumludur. Aynı zamanda sürece hakimiyet noktasında sistematik iyileştirmeleri yapmak ve yapılmasını sağlamak zorundadır. Bu bağlamda nesillerin ve toplumun geleceği olan çocuğun korunmasını Anayasanın 5. ve 15. maddesi ve Çocuk Haklarına Dair Sözleşme'nin 3. maddesini göz önüne alarak değerlendirmek gerekmektedir. Anayasanın 5. maddesinde devletin temel amaç ve görevinin insanın maddi ve manevi varlığının gelişmesi için gerekli şartları hazırlamak, 15. Maddesinde ise kişinin yaşama hakkına, maddi ve manevi varlığının bütünlüğüne dokunulamaz olduğu yer almaktadır. Çocuk Haklarına Dair Sözleşme'nin 3. maddesi ise mahkemeler, idari makamlar veya yasama organları tarafından yapılan ve çocukları ilgilendiren tüm faaliyetlerde, çocuğun üstün yararı ile taraf devletlerin çocuğun esenliği için gerekli bakım ve korumayı sağlamayı üstleneceğine vurgu yapmaktadır (UNICEF,2004:5). Koruyucu tedbirler kapsamında kendi kararlarını verme yetisine sahip olmayan çocuğu korumak, sağlıklı bir birey olarak toplumda var olmasını sağlamak ve böylece toplumsal bağlılığın önlemeye dayalı koruyucu politikalarla sürdürülebilirliğini kontrol altına almak devletin temel görevlerinden biridir. Benzer şekilde, aşılamanın tıbbi bir müdahale olma gerçeğinden hareketle, Türk Medeni Kanunu (TMK) Md.24/2'de kişilik haklarına yapılan müdahaleyi -dolayısıyla kişilik haklarına müdahalenin bir çeşidi olan tıbbi müdahaleyi- hukuka uygun kılan haller sıralanmıştır. Bunlar;

- Daha üstün nitelikte kamusal yarar
- Daha üstün nitelikteki özel yarar
- Kanunun verdiği yetkinin kullanılması
- Kişilik haklarına müdahalede bulunulan kişinin rızasıdır.

Bağışıklamaya ilişkin verilen aşılama kararlarının Türkiye Nüfus ve Sağlık İstatistikleri göz önüne alındığında cinsiyet, anne eğitimi, hane halkı refah düzeyi gibi faktörlere dayalı olarak çocukların aşılama eğilimleri üzerinde etkili olduğunu söylemek mümkündür (Eskiocak,2015:9). Nitekim, 2013 yılı Türkiye Nüfus ve Sağlık Araştırması (TNSA) sonuçlarına göre hiç eğitimi olmayan veya ilkokulu bitirmemiş annelerin çocuklarında tam aşılama oranı % 63 iken, bu rakam içerisinde hiç eğitimi olmayan annelerin çocuklarının aşılama oranı % 9'dur. En az lise eğitimi alan annelerin çocuklarında bu aşılama oranı % 78'e çıkmaktadır (Gülcü ve Arslan,2018: 35).

Ülkemiz açısından bağışıklamaya ilişkin önemli bir diğer nokta, ulusal ve uluslararası verilerimizin aynı içerikte yansıtılmıyor olmasıdır. Ulusal verilerde yıllar itibari ile aşılama oranlarındaki ciddi artışlara ilişkin verilerin yer almasına karşın uluslararası verilerde ülkemizde aşılama oranının iyi ve olumlu bir tabloda sürekli artış gösterir şekilde yansıtılıyor olmasıdır. Bu durum ulusal ve uluslararası verilerin ne kadar güvenilir olduğuna dikkat çekmektedir. Dünya Sağlık Örgütü bilimsel kaynaklarına göre bir salgının ortaya çıkmaması için aşı kapsayıcılığının ulusal düzeyde % 95, bölgesel düzeyde % 80 ve bildirilen insidansın ise milyonda 5 olgudan az olması gerekmektedir. Bildirilen vakalarla ilgili bilgiler incelendiğinde tüm vakaların % 38'i hakkında bağışıklama durumunun bilinmediği görülmektedir. Bu noktada uygulamada, bağışıklama hizmetlerinin performansa dayalı olarak değerlendirildiği ve aile hekimlerinin kayıtlı bebekleri aşılama oranlarında maaşlarından kesintiler yapıldığı ve tüm kayıtların bilgisayar ortamında saklanması gerekliliği görülmektedir. Aile hekimlerine kayıtlı olmayan bebek ve çocukların varlığı günümüzde de devam etmektedir. Bununla beraber, TC kimlik numarası ile kayıtlı olanlara gereken hizmetin düzenli olarak ve istenilen seviyelerde sunulmamasının yanı sıra sisteme kayıtsız nüfus gruplarının varlığı da önemli sorun noktaları arasında yer almaktadır. Ayrıca, kayıt listesinde olup gebelik tespiti ve doğum tespiti yapılmayan grupların olması ile birlikte özellikle son yıllarda hareketli nüfus olarak görülen sığınmacılara yönelik hizmetlerin aksaması da soruna ilişkin gelinen noktanın büyüklüğünü ortaya koyması açısından oldukça önemlidir. Bu durum

ulusal verilerin gerçeği yansıtmayacak biçimde iyi bir tablo ile uluslararası kaynaklara aktarıldığına ilişkin görünüme dayalı olarak aşılama dayalı bağışıklamaya ilişkin sorunların çeşitliliğinin yıldan yıla artan olumsuz sonuçlarla birlikte ve toplumsal sağlık açısından öncelikli konulardan biri olduğunu gündeme taşımaktadır.

Sağlık hizmetinin temel amaçlarından biri kişilerin yaşam kalitelerinin yükseltilmesidir (Özel ve Piyal, 2017:150). Nitekim bu amaca hizmet eden aşı ve bağışıklamaya ilişkin düşünce, kabul ve uygulamalar sosyal medya, aktivistler, aşıların gelecekte zararlı olabileceğine ilişkin görüş beyan eden sağlık çalışanları ile benzeri birçok kişi ve organizasyon aracılığında ebeveynlerde aşıya dayalı bağışıklama olgusu karşıtı davranışların oluşmasına neden olmaktadır. 2016 yılında 11 bin civarında belirlenen aşılınmayan çocuk sayısı 2017 yılında yaklaşık 23 bine ulaşmış, aşıyla engellenebilir hastalıklara maruz kalınması sebebi ile yılda 14.296 ölümün gerçekleşiyor olduğuna ilişkin bilgi Sağlık Bakanlığı tarafından uyarı olarak paylaşılmıştır. Bu durum bireyden özellikle de çocuktan hareketle toplumsal sağlık konusunda acil çözüm bekler bir özellik taşımaktadır.

2015’de Ordu’da yaşayan bir savcının bebeklerine aşı yaptırmaması üzerine aile ve sosyal politikalar il müdürlüğünün söz konusu çocuklar için sağlık tedbiri davası açmasıyla konu ülke gündemine gelmiştir. Çocukların babasının bireysel hak ihlali iddiası ile karşı dava açıp kazanmasıyla, medyada ‘İkiz bebeklerine aşı yaptırmayan savcının hukuk zaferi’ olarak yansıtılan bu durum, birçok ‘dini ve felsefi öncü’ kişileri takip eden grupların aşı karşıtı söylemlerini artırmalarına yol açmıştır. Gittikçe yaygınlaşan bir sonuç olarak ebeveynler kendi rızalarıyla çocuklarına aşı yaptırmamaya başlamışlardır. Sağlık Bakanlığının Nisan 2018 verilerine göre aşı reddinde bulunan aile sayısı 20.000’i geçmiştir (Yücel ve Topuzoğlu, 2019:246). Bu durum aşılama konusunda bilhassa çocuğun korunmasında gerekli tedbirlerin alınması ve sosyal politikalar oluşturularak uygulanması kapsamında gerekli düzenlemelere daha fazla önem verilmesi gerekliliğini ortaya çıkarmaktadır.

Amerika Birleşik Devletlerinde aşılınmayan kişilerin aşılanan kişilere göre 35 kat daha fazla kızamık geçirdiği tespit edilmiştir. Göreceli risk yaşa ve yıla göre farklılaşmaktadır (Salmon vd., 1999:47).

İngiltere’de 133 pediatrist ile gerçekleştirilen bir çalışmada pediatristler, ebeveynlerin aşı güvenliği endişelerinde ve aşı redlerinde artış olduğunu belirtmektedirler. Pediatristlerin % 30’undan fazlası, bağışıklamayı ret eden ailelere hizmet vermeyi istememişlerdir. Çalışmada elde edilen önemli sonuçlardan biri, zengin ve iyi eğitilmiş ailelere hizmet veren hekimlerin

yaşadıkları aşı reddinin diğer ailelere nazaran daha fazla olduğu şeklindedir (Leib ve vd, 2011:13).

Ebeveynlerin aşı tereddütlerinin, anneye verilen bilgilendirmeyle değişiminin araştırıldığı ve 2013 yılında 488 anne ile gerçekleştirilen çalışmada elde edilen bilgilere göre annelerin aşı tereddütü çocuğun doğumundan itibaren 24.ncü aya gelindiğinde önemli ölçüde azalmıştır. Değişiklikler ilk kez anne olanlar ve deneyimli annelerde benzer şekillerde oluşmuştur. Elde edilen önemli bir sonuç, aşı tereddütünün doğum sırasında en üst noktaya çıkabildiğini ve ebeveynlerin aşı deneyimleri arttıkça aşı ve aşılınmaya bakışın olumlu yöne doğru değiştiğini göstermektedir (Henrikson vd., 2017:451). Benzer şekilde bir sonuç meta analizine dayalı bir araştırmada da elde edilmiş ve eğitimsel müdahalelerin çocukluk çağında aşı alımını önemli ölçüde arttırdığı ifade edilmiştir. Bu karşılaştırma kapsamında yapılan çalışmalara katılan annelerin yaklaşık% 50'si okuma yazma bilmemektedir veya hiç eğitimi olmamıştır. Ortaöğretim eğitimi almış annelerin, eğitimsiz annelere kıyasla çocukluk çağında aşılamaya yaptırılmaları iki kat fazladır (Harvey vd. ,2015:2878).

Bir başka açıdan bakıldığında, hastalar ve sağlık hizmeti sağlayıcıları arasındaki etkileşim aşılama duyulan güveni korumanın temel taşıdır. Gust ve ark. Amerika Birleşik Devletleri'nde, bir sağlık hizmeti sağlayıcısından gelen bilgi ya da güvencenin, çocukları için bir aşıyı geciktirmeyi veya reddetmeyi planlayan ebeveynlerin kararını değiştirmedeki ana etken olduğu sonucuna varılmıştır (Dubé vd. , 2015:4201).

Kawachi et al. 1999; Loh et al. 2018'de gerçekleştirdikleri bazı araştırmalarda, nüfusun sağlığı ve suç arasında pozitif bir ilişki bulmuşlardır (Mateja ve Gregory,2019:7).

Sosyal politika düzenlemeleri ile alınacak önlemler ile çocuğun yaşam hakkı koruma altına alınmaktadır. Sağlıkla ilgili uygulamalarda çocuğun ebeveynlerinin tercihlerine bırakılması ise ancak ve ancak ebeveynin yararına ilişkin bir karar olabileceği durumlar için geçerlidir. Bu noktada da devlet, çocuğun kimlik kazanabileceği her türlü yapıya karşı çocuğu koruyucu kararlar alacaktır.

Toplumsal yarar ve sağlıklı nesillerin devamlılığı göz önüne alındığında, sosyal politikaların aşı ve aşılama konusunda daha koruyucu ve zorunlu uygulamalara yönelik tedbirler alması bireysel özerkliklerin zarar verici boyutu ile toplumun karşılaşacağı kısırlık, işgücü kaybı, engelli bireyler olma gibi hastalık tehditlerini de engelleyebilecektir. Bu bakımdan, sağlık alanında devlet, sosyal hizmet uzmanları ve sağlık çalışanlarının aşının çocuğun yaşam hakkı üzerinde tasarrufu sağlamasında taraf olabileceklerini söylemek mümkündür. Nitekim, sosyal

politikaların özellikle ve ağırlıklı olarak toplumda bilinen konularından biri olan çocuğun çocuk işçi olarak çalışmaması üzerine koruyucu önlemlerinin yanında acilen hem yaşam hakkı hem de sağlıklı bir birey olarak var olma hakkı üzerinde de koruyucu varlığını sağlaması ve devam ettirmesi bir zorunluluk olarak güncel düzenlemelere ihtiyaç göstermektedir.

Sonuç

Dünya ve dünya nüfusu yaşlanıyor ve özellikle çocuklar ile çocukların refahına daha fazla yatırım yapılma gerekliliği oldukça önemli, öncelikli ve acil hale geliyor. Bir insanın temel yaşam evresi çocukluk çağıdır ve en önemli konulardan biri, çocukların gelişiminde olmazsa olmaz olarak tanımlanabilecek olan ebeveyn ve sosyal yatırımlar arasındaki karşılıklı etkileşimdir.

Yeni doğanlar ile çocuk ve genç ergenlerin yaşama şanslarını arttırmak, tüm dünyada ve ülkemizde acil bir sorun olmaya devam etmektedir. Bu noktada, bağışıklama, ulusal ve uluslararası çocuk, genç ve yetişkinleri aşı ile önlenbilir hastalık risklerine karşı korumaktadır. Geleneksel noktada, ebeveynlerin çocuklarını aşılama eğilimleri, artmaya devam etmektedir. Aşı yaptırmamak bireysel özerklik altında bir tercih olarak değerlendirilmeyecek düzeyde uzun vadeli sonuçlara yol açabilecek özellik taşımaktadır. Hem toplumsal bağışıklığın zarar görmesi hem de sağlıklı gelecek nesillerin ortaya çıkmama riski aşılamanın, devletin hukuksal yaptırım ve sosyal politikalar bağlamında tedbir kararları almasını zorunlu tutmaktadır.

Nitekim aşı direnci ve tereddüdü karmaşık bir konu olup, tek bir strateji ya da uygulama ile çözüme ulaştırılması mümkün değildir. Varsayım temelli yaklaşımlar yerine kanıt ve veriye dayalı çözümlere ihtiyaç vardır. Topluluklar ve sosyal ağ düzeyinde aşı tereddüdünün anlaşılabilmesi ve ele alınması gerekliliği daha fazla dikkat edilmesi gereken bir özellik taşımaktadır.

Bu noktada çözüme esas olası temel başlıklar şu şekilde tanımlanabilir.

- UNICEF'in raporuna göre; Sağlık Bakanlığı'nın elinde bulunan sağlık hizmetleri, halk sağlığı girişimleri ve bunların sonuçları ile ilgili bilgiler düzenli olarak kamuoyuyla paylaşılmamaktadır ve Türkiye'deki çocuklar, Dünya Bankası tanımına göre "üst orta gelir düzeyindeki bir ülkede" büyümektedir. Öte yandan, sistem dağınık ve eşgüdümsüzdür (UNICEF,2011:11-21). Bu konuda öncelikli gereklilik, Sağlık

Bakanlığınca kayıt altına alınan verilerin ulusal ve uluslararası platformlarda güvenilirliği ile sürekliliği olmalıdır.

- Sağlıklı bir nesil ve sağlıklı bir toplum pek çok düzenlemenin yanı sıra kontrollü bir aşılama programı ile gerçekleştirilebilir. Çocukluktan itibaren toplumsal bağışıklığın korunması devletin temel görevlerinden biridir. Sağlıklı nesiller, sağlıklı toplumlar demektir. Bağışıklamaya ilişkin verilecek karar, vesayet altında kendi kararlarını verme yetisine sahip olmayan çocuk için bir ebeveyn tercihi olarak değerlendirilmeli ancak toplumsal geleceği riske sokan karar ve uygulamalarda devletin çocuğu koruma altına alması zorunluluğu olmalıdır. Aşılamaya ilişkin olumsuz eğilimleri, devletin aşılarla ilişkin yapacağı bilinçlendirme ve tedbirler ile olumlu eğilime dönüştürmesi bir gerekliliktir. Aile hekimliği uygulaması, kayıtlılık durumu, aşıların içeriği ile ilgili verilecek bilgiler ve aşıların koruyuculuğu hakkında yapılacak bilinçlendirme ile hem ebeveynler hem de resmi veriler üzerinde gerçek ve ivedi olarak sorunlara çözüm getirilebilecektir. Aşı ve aşılama konusunda kamuoyunun bilinçlendirilmesi, sağlık okuryazarlığı ve aşı ile önlenbilir hastalıklarla ilgili farkındalık artırıcı eğitimlerin yanında kitle iletişim araçlarının oluşturulacak politikalar çerçevesinde kullanılması sağlanabilir.
- Aşı ile ilgili kararların kadınların eğitimi ile bağlantısının araştırma sonuçları ile ortaya konulmuş olması, özellikle eğitim sürecinde Milli Eğitim Bakanlığı ve Sağlık Bakanlığı işbirliğinde müfredata eklenmesi gereken toplumsal bir konuyu ve bu konu ile ilgili aciliyeti bir kez daha gözler önüne sermektedir. Bir diğer ifade ile bütünsel sağlık politikalarına ve uygulamalarına ihtiyaç vardır.
- İletişim teknolojileri etkin kullanılabilir. İzleme ve değerlendirme ile bağlantılar e-sağlık platformları üzerinden gerçekleştirilebilir. Hizmet öncesi eğitim ile denetim ve mentörlük faaliyetlerine daha fazla yatırım yapılabilir (WHO, 2017:95).
- Aşı karşıtı tutumların altında yatan komplo kurucu düşüncenin güçlü temeli göz önüne alındığında, yanıltıcı aşılama taleplerini düzeltirken hükümet gibi yetkili kaynaklar geleneksel yöntemlere karşı alternatifleri bulup uygulamak zorundadır. Uygulamalar ile dışlayıcı değil kapsayıcı olmak gerekmektedir.
- Günümüz dünyasında Sosyal Medya ve günlük yaşam birbirinden ayrılmaz bir hale gelmiştir. Aşı ve aşılama ile ilgili süreçlerde son yıllarda yaşanan sorunların çıkış

noktası ağırlıklı olarak teknoloji odaklı sosyal medya araçları ve bu alanda paylaşılan bilgiler olarak da tanımlanmaktadır. Sorun kaynağı olarak atfedilen Sosyal Medya aynı zamanda çözüm alanı olarak değerlendirilebilecek bir niteliğe sahip olmaktadır. Bu tespiti esas alan uygulamalara dayalı olarak, Sağlık Bakanlığının öncülüğünde aşı ile ilgili kampanyaların ve bilgilendirmelerin sürekli ve düzenli bir şekilde Sosyal Medya aracılığı ile toplumla paylaşılması karar vericiler tarafından hak ettiği özen ve hassasiyetle ele alınmalıdır.

- Aynı zamanda, sosyal medyada oluşturulacak ve topluma ulaştırılacak stratejilerde yer alan sınırlamalarda göz ardı edilmemelidir. Sosyal medya erişimi olan bireyleri “çekmek” ve “etkilemek” mümkün olabilecek iken internet erişimi olmayan veya okuryazarlık düzeyi düşük olan bireylerin dışlanması da söz konusu olabilecektir. Sosyal medya kullanımının avantajları arasında, mesajların uyarlanmasına dayalı kişiselleştirilmesi için düşük maliyet ve yüksek potansiyel taşıdığı da unutulmamalıdır.
- Bilgi ve iletişim teknolojisindeki son gelişmeler, aşılama faaliyetleri için yenilikçi ve sorun çözücü pek çok aracın oluşmasına da yol açmıştır. Bu araçlar; toplu veri veya elektronik kayıtlar için dijital bilgi sistemleri, karar destek araçları, mobil ve coğrafi teknoloji araçları ile kapsama alanı ve popülasyon tahminlerini iyileştirmek için kullanılabilir olan tahmine dayalı analitik sistemler ve uygulamalardır. Yeniliklerin başarısı yeterli altyapı, sürdürülebilir finansman, politik irade ile yetenekli ve motive bir işgücü de dahil olmak üzere pek çok unsur gerektirmektedir. Kullanılabilir uygulamalardan biri, aşı konusunda ebeveynlere telefon aracılığı ile yapılabilecek hatırlatmalar olabilir.

Son söz yerine; belirli bir ortamdaki ana faktörler küresel bilgilere dayanarak tahmin edilemeyebilir ya da tahminler gerçekçi olmayabilir. Bu noktada yerel değerlendirme, analiz ve faktörlerin belirlenmesi gerekmektedir. Ülkemiz için, çocukları aşılacak yerel taktikler bulunmalı ya da oluşturulmalıdır. Politikalar yapılandırılmalıdır. Politika değişimi ya da oluşturma zorunlulukları ya da kararlarını umut, özen, şefkat ve gurur gibi olumlu duygularla bağdaştırıcı biçimde ortaya koymak, halkın katılımını harekete geçirmek için gereklidir. O nedenle, sosyal politika düzenlemelerini sadece teknik olarak değerlendirip, yapılandırmak ve uygulamak istenilen sonucu getirmeyecektir. Ülkemizde ve dünyada aşı ile ilgili olarak geleneksel noktanın teknik bir bakış açısı ağırlıklı olduğu unutulmamalıdır.

Jarret ve arkadaşlarının araştırmalarından elde ettikleri sonuçla ilgili açıklamalarında yer alan bilgide de ifade edildiği gibi, aşı ve aşı direncine ilişkin sonuçlar çok bileşenli ve diyalog temelli müdahaleler ile etkili bir çözüme kavuşturulabilir (Jaret, vd., 2015:4180).

Etkili bir “herkese uyan tek bir boyut” müdahalesinin gerçekleşmesi muhtemel değildir. Sağlığın iyileştirilmesi bireyin “kendinden büyük” olarak gördüğü sorunlara yönelik olarak oluşturulacak politikalar için -toplumların ekonomik, sosyal ve çevresel sürdürülebilirliğinin ekolojik uyum ve denge ile açıklandığı günümüz çalışmalarında- gelinen noktada *bireylerin psikolojik ekolojilerini* göz ardı ederek bir sonuç almak ve politikalarla bunun sürdürülebilirliğini sağlamak imkansızdır.

Kaynakça

- Akbulut, F. ve Beren, F. (2012), “Terörle Mücadelede Bütüncül Yaklaşımın Sosyal Politika Uygulamaları Bağlamından Algılanması: Suruç İlçesi Örneği”, *Akademik İncelemeler Dergisi (Journal of Academic Inquiries)*, 7(2), 257-283.
- Bozkurt-Bekis, Hayrunnisa (2018), “Aşı Reddine Genel Bir Bakış ve Literatürün Gözden Geçirilmesi”, *Kafkas J Med Sci*, 8(1), 71-76.
- Brunham R.C, Coombs K.M. (1998), “In Celebration of The 200th Anniversary of Edward Jenner’s Inquiry into the Causes and Effects of The Variolae Vaccinae”, *Can J Infect Dis*, 9(5), 310-131.
- Dickens, J. (2016). *Social Work and Social Policy: An Introduction*, Second Edition. Routledge, ISBN 978-1-315-78040(e-book)
- Dubé, E., Gagnona, D. Ve , MacDonald, N. E. (2015). “Strategies intended to address vaccine hesitancy: Review of published reviews”. *Vaccine*, 33, 4191–4203. <http://dx.doi.org/10.1016/j.vaccine.2015.04.041>
- Eskiocak M. (2015), Türkiye’nin Çocuk İhmali: Son 5 Yıldaki Bebek Ölümleri ve Koruyucu Hizmetlerden Yararlanmamada Eşitsizlikler, www.istabip.org.tr/3931-tuerkiyenin-cocuk-hmalison-5-yldaki-bebek-oeluemleri-ve-koruyucu-hizmetlerden-yararlanmamada-eitsizlikler-.html, E.T. 14.02.2019.
- Eskola, J., Duclos, P. , Schuster, M. ve MacDonald, N. E. (2015). “How to deal with Vaccine Hesitancy?”, *Vaccine*, 33, 4215-4217. <http://dx.doi.org/10.1016/j.vaccine.2015.04.043>
- Favina, M., Steinglass, R., Fields, R., Banerjee , K., Sawhneye, M.(2012). “Why Children are not Vaccinated: A Review of the Grey Literature”, <http://dx.doi.org/10.1016/j.inhe.2012.07.004>, *International Health* 4, 229–238
- Feemster, A. K. (2013). “Overview, Human Vaccines & Immunotherapeutics”, *Human Vaccines & Immunotherapeutics*, 9, 8, 1752-1754.
- Gülcü, S. ve Arslan, S. (2018). “Çocuklarda Aşı Uygulamaları: Güncel Bir Gözden Geçirme”, *Düzce Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü Dergisi*, 8(1), 34-43.
- Harvey, H., Reissland, N. ve Mason, J. (2015). “Parental Reminder, Recall and Educational Interventions to Improve Early Childhood Immunisation Uptake: A Systematic Review and Meta-Analysis”. *Vaccine*, 33, 2862–2880. <http://dx.doi.org/10.1016/j.vaccine.2015.04.085>
- Henrikson N.B., Anderson M.L., Opel D.J., Dunn J., Marcuse E.K. ve Grossman D.C. (2017). “Longitudinal Trends in Vaccine Hesitancy in a Cohort of Mothers Surveyed in Washington State 2013-2015”. *Public Health Rep.* , Jul/Aug;132(4):451-454. doi: 10.1177/0033354917711175. Epub 2017 Jun 6.
- <http://www.ntv.com.tr/saglik/saglik-bakanligindan-asi-sitesi-asi-reddi-giderek-artiyor,d8IyE2Vo0Em7NmadOzFviA>. E.T.: 16.02.2019.
- <http://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.5.2709.pdf>, E. T.16.02.2019.
- http://www.ttb.org.tr/makale_goster.php?Guid=c21adfbce1c4-11e8-b159-336a7b2d6c99, E.T.17.02.2019.
- http://www.ttb.org.tr/kollar/_asi/haber_goster.php?Guid=e1202336-423c-11e8-b46f-14b550714509. E.T.29.01.2019.

- Jacobson R.M., St. Sauver J.L., Finney ve Rutten L.J. (2015), "Vaccine Hesitancy", *Clin Proc*, 90(11), s.1562.
- Jarrett, C., Wilson, R., O'Leary, M., Eckersberger, E. ve Larson, H. J. (2015). "Strategies for Addressing Vaccine Hesitancy – A Systematic Review". *Vaccine*, 14 August, 4180-4190. <https://doi.org/10.1016/j.vaccine.2015.04.040>
- Larson, J. H., Jarrett, C., Schulz, S.W., Chaudhuri, M., Zhouc, Y., Dube, E., Schuster, M., MacDonaldf, E.N. ve Wilsona, R. the SAGE Working Group on Vaccine Hesitancy(2015). "Measuring Vaccine Hesitancy: The Development of a Survey Tool", <https://doi.org/10.1016/j.vaccine.2015.04.037>, *Vaccine* 33, 4165–4175.
- Leib, S., Liberatos, P. ve Edwards, K. (2011). "Pediatricians' Experience with and Response to Parental Vaccine Safety Concerns and Vaccine Refusals: A Survey of Connecticut Pediatricians". *Public Health Rep.*, Jul-Aug, 126 Suppl 2:13-23.
- MacDonald, N.E.(2015). "Vaccine Hesitancy: Definition, Scope and Determinants". *Vaccine*, 33, 4161–4164. <http://dx.doi.org/10.1016/j.vaccine.2015.04.036>
- Mateja, M. ve Gregory, S. (2019). "Third-Generation Crime Prevention Through Environmental Design (CPTED)". *Social Sciences*, 11 June, ; 182, doi:10.3390/socsci8060182
- Mitra, T., Counts, S. ve Pennebaker, W. J. (2016). "Understanding Anti-Vaccination Attitudes in Social Media", *Proceedings of the Tenth International AAAI Conference on Web and Social Media*, 269-278.
- Murray, R. Pk, Rosenthal, S. K. ve Pfaller, A. M. (2016), *Tıbbi Mikrobiyoloji*, çev. (Dürdal Us ve Ahmet Başustaoğlu), 7. Baskı, Pelikan Yayıncılık, Ankara.
- OECD, Child Vaccination Rates Diphtheria, Tetanus, Pertussis, % of Children, 2008 – 2017, <http://data.oecd.org/healthcare/child-vaccination-rates.htm>. E.T.14.02.2019.
- Öngöre, Ö. (2018). "Sosyal Politikanın Bir Göstergesi Olarak Vatandaşların İyilik Halinin Ülkelere Göre Karşılaştırmalı Analizi". *Uşak Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, XI, Özel Sayı 1, 1-10, DOI:<http://dx.doi.org/uujss.521>
- Özel D., Hacer, P.B. (2017), "Toplumsal Cinsiyetle İlişkili Sorunlar", *Turk J Public Health*, 15, 150-163. <http://tjph.org/ojs/index.php/>
- Plotkin S.A, Plotkin S.L. (2011), "The Development of Vaccines: How the Past Led to The Future", *Nat Rev Microbiol*, 9(12), 889-893.
- Rauniar, R., Rawski, G., Yang, J. ve Johnson, B. (2013). "Technology Acceptance Model (TAM) and Social Media Usage: an Empirical Study on Facebook". *Journal of Enterprise Information Management*, 27(1), 6 – 30
- Reisman, D. (2001). *The Definition of Social Policy*. In: *Richard Titmuss*, Palgrave Macmillan, London. DOI https://doi.org/10.1057/9780230512917_2, Online ISBN 978-0-230-51291-7
- Salmon, D.A., Haber, M., Gangarosa, E.J., Phillips, L., Smith N.J., Chen, R.T. (1999). Health Consequences of Religious and Philosophical Exemptions from Immunization Laws: Individual and Societal Risk of Measles. *JAMA*, Jul 7;282(1):47-53
- Smith, C. T. (2017), "Vaccine Rejection and Hesitancy: A Review and Call to Action", *Open Forum Infectious Diseases Review Article*, Oxford University Press on Behalf of Infectious Diseases Society of America.

- Tezcan, S. ve Yiğit, E.K. (2004), “Aşılama ve Çocuk Sağlığı”, *TNSA, HNE Enst. ve SB.AÇS -AP. GM.*, Ankara, 133-140.
- Türk Tabipler Birliği (TBB) (2018). *Birinci Basamak Sağlık Çalışanları için Aşı Rehberi, Ankara, Çalışanları İçin Aşı Rehberi*, ISBN 978-605-9665-28-5.
- UNICEF (2004). Çocuk Haklarına Dair Sözleşme, www.unicef.org/turkey/crc/_cr23c.html, E.T.16.02.2019.
- UNICEF(2011). *Türkiye’de Çocukların Durumu Raporu*. <http://unicef.depar yazilim.com/files/bilgimerkezi/doc/sitan-tur-2011.pdf>. E.T. 12.06.2019
- UN IGME (2018). “Levels & Trends in Child Mortality Report 2018 Estimates Developed by the UN Inter-agency Group for Child Mortality Estimation”, *UNICEF, WHO, World Bank Group and United Nations*, 1-48, E.T.26.06.2019.
- Wolfe, M. R. (2002), “Vaccine Safety Activists on the Internet” , *Expert Review of Vaccines*, 1(3),249-252.
- Yaqub, O. , Castle-Clarke, S. , Sevdalis, N. ve Chataway, J. (2014). “Attitudes to vaccination: A Critical Review”, *Social Science & Medicine*, 211, 1-11. <http://dx.doi.org/10.1016/j.socscimed.2014.04.018>.
- WHO, “Health topics: Immunization”, <https://www.who.int/topics/immunization/en/>, E.T. 26.06.2019.
- WHO (2014). Strategic Advisory Group of Experts on Immunization, 63.
- WHO (2017). Integrated Management of Childhood Illness Global Survey Report, Electronic version: who.int/imci-global-survey, ISBN 978-92-4-151298-5, 1-175.
- WHO (2013). The SAGE Vaccine Hesitancy Working Group. What Influences Vaccine Acceptance: A Model of Determinants of Vaccine Hesitancy, E.T. 02.07.2019, http://www.who.int/immunization/sage/meetings/2013/april/1_Model_analyze_driversofvaccine_Confidence_22_March.pdf
- Yıldırım, B. (2018). “Endüstrileşme ve Sosyal Politika Arasındaki İlişki Üzerine Bir Değerlendirme”. *Ufku Ötesi Bilim Dergisi*, 18(1), Aralık, 30-44.
- Yücel, G.H. ve Topuzoğlu, A.(2019). “Aşı Redlerinin Artması ve Aşı Karşıtlığını Etkileyen Faktörler”, *ESTÜDAM Halk Sağlığı Dergisi*, 4(244-258). <https://doi.org/10.35232/estudamhsd.525983>.

İNSANSIZ HAVA ARACI KULLANIMINDA SİGORTA SORUMLULUĞU*

Gizem YARDIMCI**

Öz

Teknolojinin gelişimi ile birlikte, havacılık alanında yaşanan gelişmeler hava araçlarının da çeşitlendirilmesine vesile olmuştur. Son yıllarda insansız hava araçlarının alımı, satımı ve kullanımı oldukça artmıştır. Kullanım esnasında ortaya çıkabilecek risklere ilişkin sigorta sorumluluğunun söz konusu olduğu açıktır. Bu çalışmada, İHA kullanıcılarının sigorta sorumluluğu değerlendirilmeye çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: İnsansız hava araçları, Sivil havacılık, Sigorta sorumluluğu, Hava hukuku.

Jel Kodları: K0, K4

* “İnsansız Hava Araçlarının Kullanımından Dolayı Üçüncü Şahıslara Verilen Zararlarda Hukuki Sorumluluk”, 2018 isimli Havacılık Uzmanlığı Tezinden üretilmiştir.

** Havacılık Uzmanı / Avukat, Sivil Havacılık Genel Müdürlüğü, Ankara-Türkiye, av.gizemyardimci@gmail.com

Makale gönderim tarihi: 08.07.2019

Makale kabul tarihi: 21.08.2019

Liability for Use of Unmanned Aerial Vehicles

Abstract

The intended use of unmanned aerial vehicles is diverse and it is necessary to register or control the users and routes of use. In many countries it is known that legal regulations have been made on the responsibility of unmanned aerial vehicles.

In this study, the responsibility of unmanned aircraft users for third parties will be taken into consideration in terms of national legislation and a comparison will be made in terms of US practices.

Keywords: Unmanned Aerial Vehicle, Civil aviation, Legal liability, Aviation law

Jel Codes: K0, K4

Giriş

Son yıllarda yaygınlaşan ve popüler hale gelen İnsansız Hava Aracı (İHA)'lara ilişkin hukuki düzenlemelerin yapılması gereği ortaya çıkmıştır. Özellikle 2013 yılından bugüne kadar her devlet İHA kullanımını konusunda ülkelerinin uygulama şekline uygun olarak hukuki bir düzenleme getirmeye çalışmıştır (National Conference of State Legislators, 2018). Bu kapsamda, hükümetlere ticari İHA'ların entegrasyonunun sağlanması amacıyla proaktif yasal düzenlemeler yayımlamaları önerilmektedir (Turza, 2014:320). Ülkeler, iç hukuklarında İHA'larla ilgili düzenlemeler yaparken Uluslararası Sivil Havacılık Örgütü (ICAO) tarafından yayımlanan düzenleme ve kararları dikkate almaktadır (Şikago Sözleşmesi, 1945, md.84).

İHA konusunda yayımlanan kural ve değişikliklerin takibi ve uyumluluğun sağlanması 5431 sayılı kanun gereğince Sivil Havacılık Genel Müdürlüğü (SHGM)'nin görev ve yetkisi alanında sayılmaktayken, 15 Temmuz 2018 tarihinde yayımlanan Bakanlıklara Bağlı, İlgili, İlişkili Kurum ve Kuruluşlar ile Diğer Kurum ve Kuruluşların Teşkilatı Hakkında Cumhurbaşkanlığı Kararnamesi (Kararname Numarası: 4) ile bazı değişiklikler söz konusu olmuştur (Cumhurbaşkanlığı Kararnamesi, 2018:133).

Resmi Gazete'de 18 Kasım 2005 tarihinde yayımlanarak yürürlüğe giren 5431 sayılı Sivil Havacılık Genel Müdürlüğü Teşkilat ve Görevleri Hakkında Kanun değerlendirildiğinde, kurumunda görev ve yetkilerinin belirtildiği 4. maddesinin birinci fıkrasının (b) bendi kapsamında sivil havacılık faaliyetlerinin uluslararası sivil havacılık kural ve standartlarında düzenlenmesini, sürdürülebilirliğini ve gelişmesini sağlayacak esasları tespit etmek SHGM'nin görev ve yetkileri arasında sayılmıştır. Bahsi geçen hükmün (c) bendinde ise; uluslararası sivil havacılık alanındaki gelişmelerin takip edilmesi, ilgili uluslararası kuruluşlara üye olunması, katkı veya katılma payı ödemelerinin sağlanması yoluyla iş birliğinde bulunulması ve üyesi olduğumuz uluslararası kuruluşlar tarafından kabul görmüş kural ve standartların güncel olarak uygulanması için gerekli düzenlemelerin yapılması ve uygulanmasının sağlanması da kurumun görev ve yetkileri arasındadır.

15 Temmuz 2018 tarihinde yayımlanan Bakanlıklara Bağlı, İlgili, İlişkili Kurum ve Kuruluşlar ile Diğer Kurum ve Kuruluşların Teşkilatı Hakkında Cumhurbaşkanlığı Kararnamesi'nin 437. maddesinin birinci fıkrası ile bu hükümler yeniden düzenlenmiştir.

Bu kapsamda İHA konusunda yayımlanan veya yayımlanacak değişikliklerin ve uyumlulukların sağlanması amacıyla diğer kamu kurum ve kuruluşları ve özel sektörle işbirliği

yapılması gerekmektedir. Yalnızca mevzuat uyumluluğu hususunda değil, kamu kurum ve kuruluşları hesabına kayıt edilen İHA'lar yönünden de işbirliğinin sağlanmasını gerekli kılan durumlar oluşabilmektedir.

Dolayısıyla bu konuda yetkili kurum olan SHGM, İHA'larla ilgili olarak güvenlik, emniyet, seyrüsefer gibi çeşitli açılardan farklı kurumlarla işbirliğini geliştirmektedir. Öte yandan tarım politikalarının geliştirilmesi, üniversitelerin araştırma geliştirme faaliyetleri veya kaza inceleme işlemleri sırasında gerçek ve özel hukuk tüzel kişilerinden ayrı olarak kamu kurum ve kuruluşları ile sıkı bir bağ kurulması gerektiği açıktır.

Bu kapsamda çalışmamızın ana sorunsalı; İHA kullanıcılarının sigorta sorumluluğunun uygulanabilirliğidir. Çalışmanın amacı; İHA kullanıcılarının sigorta sorumluluğuna ilişkin uygulanabilir mevzuat hükümlerini ortaya koymak ve değerlendirmektedir. Çalışmada, özellikle Türk sivil havacılık mevzuatı ve insansız hava araçlarına ilişkin düzenlemelerin incelenmesi yöntemiyle, yani bir literatür araştırması neticesinde uygulamadaki sorunlar ortaya konulmaya çalışılmıştır. Çalışmanın konusu; üçüncü şahıs mali sorumluluk sigortasının İHA kullanıcıları yönünden incelenmesidir.

Çalışmada, askeri amaçla kullanılan İHA'lar ve devlet hava araçları kapsam dışında bırakılmıştır. Yalnızca barışçıl amaçlarla kullanılan ve devlet hava aracı sayılmayan İHA'lar yönünden bir değerlendirme yapılacaktır. Askeri amaçla kullanılan İHA'lar ve devlet hava aracı sayılabilecek İHA'ların kapsam dışında bırakılmasının sebebi; söz konusu hava araçlarına ilişkin belirli ve kesin bir ayrımın olmadığı hususundaki literatür tartışmaları bir kenara bırakılırsa, bahsi geçen hava araçlarının da değerlendirileceği bir çalışmanın oldukça kapsamlı bir çalışmayı gerektireceğidir.

Bu amaçlarla çalışmada üçüncü şahıs mali sorumluluk sigortası kapsamında, hukuki dayanak, sigorta yaptırma yükümlülüğü, risk analizi ve yöntemi, uçuş izinleri, güncel poliçelerin değerlendirilmesi incelenecektir.

Sigorta Sorumluluğu

Genel Olarak

Bir şeyin veya bir kimsenin herhangi bir yönden ileride karşılaşılabileceği zararı gidermek için önceden ödenen prim karşılığında bu işle uğraşan kuruluşla yapılan iki taraflı bağlantı sözleşmesine sigorta denilmektedir (TDK, 2018).

Sigorta sözcüğü dilimize, Latin kökenli İtalyanca “Sigurta” sözcüğünden aktarılmış olup, “Güvence” veya “Tazmin” anlamına gelmektedir (Sungur, 2015:27). Günlük yaşantımız toplumsal veya ekonomik uğraşlar nedeniyle ya da doğal sebeplerle, örneğin; yangın, fırtına, sel, deprem gibi nedenlerle birçok riziko ve tehlike tehdidi altındadır. Bu durumlara karşı bir güvence sağlanması amacıyla, bu tür olaylar sonucunda meydana gelen zararları, karşılıklı yardım ve dayanışma esasında giderme düşüncesi sigorta sisteminin ortaya çıkmasını sağlamıştır (Sungur, 2015:27).

Sigorta ilk olarak denizcilik alanında kullanılmaya başlanmıştır. Roma döneminden bu yana kullanıldığı iddia edilse de, sigorta işlemleri tarihinin çok da eski olmadığı belirtilmektedir. Zira Roma döneminde kullanılan “deniz ödöncü” kavramı ile “sigorta” kavramlarının karıştırıldığı düşünölmektedir. Sigorta kavramı; İtalya’dan Lombartlar ve mülteci Fransız Yahudileri aracılığıyla Avrupa’ya yayılmıştır (Çandarlı, 1953:500). Öte yandan İslam hukukunda sigortanın uygun düşmediğine, yasaklanması gerektiğine ilişkin bir kural olmadığı da belirtilerek, Osmanlı dönemindeki kanunlarda da bu konunun düzenlenmediğine dikkat çekilmektedir. Osmanlı döneminde sigorta konusunda düzenlemelerin yer almamasının, ziraat ve askerliğe dayalı ekonomik sistemden kaynaklandığı belirtilmektedir (Çandarlı, 1953:501). Sigorta; ileride meydana gelme olasılığı bulunan tehlikeden doğacak zararın giderilmesinin, önceden yapılan ödemeler (prim) karşılığında, güvence altına alınmasıdır (Güvel & Güvel, 2012:24). Öte yandan, “kül olan zararı imkân nispetinde ufak parçalara dağıtmak, ayırmak suretiyle tesirini yani zarar miktarını azaltmak” olarak da ifade edilmektedir (Çandarlı, 1953:500). Bir diğere tanıma göre ise; sigorta, aynı veya benzer tehlikelere maruz bulunan kişiler topluluğunda, rizikonun gerçekleşmesi karşılığında giderilmesine yönelik olarak bağımsız bir hukuki talep hakkına sahip olunmasıdır (Çeker, 2013:2).

Dolayısıyla sigortaya ilişkin bir sistemin kurulması ve işleyebilmesi için bu sistemi organize edecek kuruluşlara ihtiyaç duyulmaktadır. Bu kuruluşlar ise sigortacılarıdır. Sigorta sözleşmesi ile sigortalıya ya da sigortadan menfaat sağlayanlara belirli bir prim karşılığında güvence veren ve rizikonun gerçekleşmesi durumunda tazminat ödemeyi üstlenen şirketler, sigortacı olarak tanımlanmaktadır (Kaya, 2013:57). Sigortacının 01.07.2012 tarihinde yürürlüğe giren 6102 sayılı yeni Türk Ticaret Kanunu (TTK)’ndaki düzenlemeye göre, sigortacılık mevzuatı kapsamında bazı yükümlölükleri vardır. Bunlar; rizikoyu taşıma yükümlölüğü, sigorta poliçesi verme yükümlölüğü, giderleri ödeme borcu yükümlölüğü ve tazminat ödeme yükümlölüğüdür.

TTK'de; sigortacının bir prim karşılığında, kişinin para ile ölçülebilir bir menfaatini zarara uğratan tehlikenin, rizikonun, meydana gelmesi hâlinde bunu tazmin etmeyi ya da bir veya birkaç kişinin hayat süreleri sebebiyle ya da hayatlarında gerçekleşen bazı olaylar dolayısıyla bir para ödemeyi veya diğer edimlerde bulunmayı yükümlendiği sözleşmenin sigorta sözleşmesi olduğunu belirtilmektedir (TTK, 2011, md.1401).

Kanunda, sigorta işlemleri iki ana bölüme ayrılmış olup bunlar zarar sigortası ve can sigortalarıdır. Zarar sigortaları, sigorta edilen rizikonun sebep olduğu gerçek ve somut zararın tazminini, yani sigortalının mali durumunu hasardan önceki seviyeye getirmeyi hedef almaktadır (Hacak, 2006:21). Sigorta hukukunda herhangi bir mala, eşyaya verilen fiziki hasarı veya kişinin gerek bedeni, gerekse manevi zararını ifade etmek için "hasar" kavramı kullanılmaktadır. (Türkiye Sigorta Birliği, Sigorta Tanımları). Zarar sigortalarında, sigorta edenin tazmin yükümlülüğünün doğabilmesi için bir zarar oluşmalıdır. Örneğin deprem sigortası yaptırılmış bir konut, meydana gelen bir depremde hasara uğramamışsa, sigortalının zararı doğmadığından sigorta edenin tazmin yükümlülüğü söz konusu olmayacaktır.

TTK'de zarar sigortaları, mal sigortaları ve sorumluluk sigortaları olarak ikiye ayrılmıştır. Genel olarak, TTK hükümleri gereği sigorta ettiren veya sigortalı, kanunun emredici hükümlerine, ahlâka, kamu düzenine, kişilik haklarına aykırı bir fiilinden doğabilecek bir zararı teminat altına almak amacıyla sigorta yapamayacaktır (TTK, md.1404).

Öte yandan; TTK'de sigortacı veya acentesi, sigorta sözleşmesinin kurulmasından önce, gerekli inceleme süresi de tanımak şartıyla kurulacak sigorta sözleşmesine ilişkin tüm bilgileri, sigortalının haklarını, sigortalının özel olarak dikkat etmesi gereken hükümleri, gelişmelere bağlı bildirim yükümlülüklerini sigorta ettirene yazılı olarak bildirmekle yükümlüdür (TTK, md.1423/1). Aynı zamanda aydınlatma açıklamasının sigorta ettirene bildirildiğine dair ispat da sigortacıya aittir (TTK, md.1423/1).

Sigortacı; sigorta sözleşmesi kendisi veya acentesi tarafından yapılmışsa, sözleşmenin yapılmasından itibaren yirmi dört saat içerisinde, diğer hallerde on beş gün içinde, yetkililerce imzalanmış bir poliçeyi sigorta ettirene vermekle yükümlü tutulmaktadır. Sigortacı; poliçenin geç verilmesi durumunda, geç vermeden doğan zarardan da sorumludur.

Sigorta poliçesi, tarafların haklarını, temerrüde ilişkin hükümleri ile genel ve varsa özel şartları içerecek şekilde rahat ve kolay okunacak biçimde düzenlenmesi gereken resmi bir dokümandır (TTK, md.1425/1). Sigorta yapılırken, tarafların rizikoyu, tazminatı ya da bedel ödeme borcunun kapsamını belirlemek amacıyla yapmış olduğu giderler sigortacı tarafından

ödenmelidir. Öyle ki, bu giderler faydasız kalmış olsalar dahi ödenmek zorundadır (TTK, md.1426/1).

Sigortaya ilişkin genel çerçeve TTK ile çizilmiş olsa da hava araçlarının kullanımına ilişkin sorumluluk esasları “Sivil Hava Araçları Üçüncü Şahıs Mali Sorumluluk Sigortası Hakkında Yönetmelik” ile belirlenmiştir (Sivil Hava Araçları Üçüncü Şahıs, 2017). İlgili Yönetmelik sivil hava araçları özelinde üçüncü şahıslara verilebilecek zararlara karşı yaptırımları düzenlemektedir.

Üçüncü şahıs mali sorumluluk sigortaları

Hukuki dayanak

Üçüncü şahıslara karşı sorumluluk sigortası yapılmasının hukuki dayanağı İnsansız Hava Aracı Sistemleri Talimatı (SHT-İHA)’nın üçüncü bölümünde düzenlenmiştir. 15/11/2005 tarihli ve 25994 sayılı Türk Hava Sahasında Uçuş Yapan Türk ve Yabancı Sivil Hava Araçlarının Yaptırması Gereken Üçüncü Şahıs Mali Mesuliyet Sigortası Yönetmeliği de üçüncü şahıslara karşı sorumluluk sigortası yapılması yönünde bir diğer hukuki dayanaktır. Fakat 15/11/2005 tarihli ve 25994 sayılı Yönetmelik, 27/07/2017 tarihli ve 30136 sayılı Sivil Hava Araçları Üçüncü Şahıs Mali Sorumluluk Yönetmeliği’nin 10. maddesi ile yürürlükten kaldırılmıştır.

27/07/2017 tarihli ve 30136 sayılı Sivil Hava Araçları Üçüncü Şahıs Mali Sorumluluk Yönetmeliği’nin kapsamı; Türk hava sahasını kullanan yerli ve yabancı sivil hava araçları ile insansız hava araçlarınınca üçüncü kişilere verilebilecek zararların teminat altına alınması noktasında mali sorumluluk sigortasını yaptıracak kişileri, teminat altına alınacak kişileri, teminat altına alınacak riskleri, azami kalkış ağırlığı itibarıyla hava araçlarının sahip olması gereken asgari teminat tutarını ve sigortanın yaptırılmaması ya da yaptırılıp geçersiz hale gelmiş olması durumlarında uygulanacak yaptırımları içermektedir.

Teminat, sigorta konusu olan şeyin kısmen veya tamamen hasarlanması durumunda, hasarın, sigortalının genel prensipleri ve poliçe şartları çerçevesinde tazmin edileceği konusunda, sigortacının, sigortalıya veya sigortadan yararlanan kişiye vermiş olduğu garanti olarak tanımlanmaktadır. (Türkiye Sigorta Birliği, Sigorta Tanımları).

Yönetmeliğin 5. maddesinde İHA Kayıt Sistemine veya İHA Siciline kayıtlı İHA’ların Yönetmelik hükümlerine tâbi olacağı belirtilmektedir (Sivil Hava Araçları Üçüncü Şahıs,

2017). Ancak devlet hava araçları ile ayak gücü ile iniş ve kalkış yapabilen hava araçları (motorlu ve motorsuz yelken kanat ve yamaç paraşütü) bakımından söz konusu Yönetmelik hükümlerinin uygulanamayacağı ifade edilmiştir (Sivil Hava Araçları Üçüncü Şahıs, 2017). Öte yandan, ticari olmayan amaçlarla ve uluslararası sınırlar ihlâl edilmemek kaydıyla yetkili kişilerce uçuş eğitimi vermek amacıyla ülke içinde gerçekleştirilen uçuşlarda kullanılan, planörler de dâhil olmak üzere azami kalkış ağırlığı 500 gram altında olan hava araçları bakımından da sigortaya ilişkin bu Yönetmelik uygulanmayacaktır.

İHA kullanımı neticesinde doğması muhtemel zararlardan üçüncü şahısların korunması amacıyla işleticilere sigorta yaptırma zorunluluğu getirilmiştir. Nitekim 27 Temmuz 2017 tarihli ve 30136 sayılı Resmi Gazete’de yayımlanarak yürürlüğe giren “Sivil Hava Araçları Üçüncü Şahıs Mali Sorumluluk Sigortası Hakkında Yönetmelik’te de İHA işletiminden dolayı doğabilecek muhtemel zararlardan üçüncü şahısların korunmasının amaçlandığı ifade edilmektedir (Sivil Hava Araçları Üçüncü Şahıs, 2017). İlgili Yönetmelik, 4049 sayılı Hazine Müsteşarlığının Teşkilat ve Görevleri Hakkında Kanun ile 2920 sayılı Türk Sivil Havacılık Kanunu ve 5431 sayılı Sivil Havacılık Genel Müdürlüğü Teşkilat ve Görevleri Hakkında Kanununun ilgili maddeleri dikkate alınarak düzenlenmiştir. Ancak 15 Temmuz 2018 tarihinde yayımlanan Bakanlıklara Bağlı, İlgili, İlişkili Kurum ve Kuruluşlar ile Diğer Kurum ve Kuruluşların Teşkilatı Hakkında Cumhurbaşkanlığı Kararnamesi ile Hazine Müsteşarlığı’nın Hazine ve Maliye Bakanlığı şeklinde teşkiline imkân veren 10 Temmuz 2018 tarihli Cumhurbaşkanlığı Teşkilatı Hakkında Cumhurbaşkanlığı Kararnamesi dikkate alındığında; söz konusu Yönetmeliğin Türk Sivil Havacılık Kanunu (TSHK) ve bahsi geçen Cumhurbaşkanlığı Kararnameleri dikkate alınarak hazırlandığı belirtilebilecektir. Yönetmeliğin, dolayısıyla üçüncü şahıslara karşı mali mesuliyet sigortasının hukuki dayanağını da bahsi geçen yasal düzenlemeler oluşturmaktadır.

30136 sayılı Sivil Hava Araçları Üçüncü Şahıs Mali Sorumluluk Yönetmeliği’nin amacı; 2920 sayılı kanun kapsamında sicile kayıtlı hava araçları ve İHA’lar ile yabancı sivil hava araçlarını işletenlerin, üçüncü şahıslara verebilecekleri zararlara karşı bu Yönetmelik ile yaptırılması zorunlu tutulan sigortanın usul ve esaslarını açıkça ortaya koymaktır.

Yönetmelik, Türk hava sahasını kullanan yerli ve yabancı sivil hava araçları ile insansız hava araçlarının üçüncü şahıslara vereceği zararları teminat altına alan malî sorumluluk sigortasını yaptıracak kişileri kapsamaktadır (Sivil Hava Araçları Üçüncü Şahıs, 2017). Ayrıca sigorta ile teminat altına alınacak riskler ve azami kalkış ağırlığı ölçütü dikkate alınarak, ilgili hava

aracının sahip olması gereken asgari teminat tutarı ile sigortanın yaptırılmaması durumunda uygulanacak yaptırımlar ve sigortanın daha sonra geçersiz hale gelmesi halinde uygulanacak yaptırımların da Yönetmelik kapsamında olduğu belirtilmektedir (Sivil Hava Araçları Üçüncü Şahıs, 2017).

İHA'ların üçüncü şahıslara vereceği zararların teminat altına alındığı 30136 sayılı Sivil Hava Araçları Üçüncü Şahıs Mali Sorumluluk Yönetmeliği'nde, zarar bakımından herhangi bir ayrıma gidilmemiştir. Bu durumda üçüncü kişilere verilecek zararlar, maddi zarar olabileceği gibi manevi zarar da olabilecektir.

Sigorta yaptırma yükümlülüğü

Resmi Gazete'de yayımlanan 27/07/2017 tarihli ve 30136 sayılı Sivil Hava Araçları Üçüncü Şahıs Mali Sorumluluk Yönetmeliği'nin ikinci bölümünde sorumluluk, sigorta ve yaptırımlar düzenlenmektedir.

Bir hava aracının işletilmesi işleten bakımından sorumluluk doğması demektir. Bu nedenle hangi faaliyetin hava aracının işletilmesi olarak kabul edileceği çok önemlidir. Yönetmeliğin 5. maddesinin 1. fıkrasında hava aracının işletilmesinden ne anlaşılacağı belirtilmektedir. Buna göre; hava aracının havada veya yerde, hareket halinde veya hareketsiz olması fark etmeksizin, bir uçuşun doğrudan amaçlarına yönelik olarak faaliyete geçirilmesi, hava aracının işletilmesi olarak kabul edilmektedir.

Yönetmeliğin "Tanımlar" kısmında "işleten" kavramına da yer verilmektedir. Buna göre "işleten" kavramı; 14/10/1983 tarihli ve 2920 sayılı Türk Sivil Havacılık Kanunu ile buna bağlı mevzuat çerçevesinde, faaliyet göstermesi için Bakanlık tarafından ruhsata sahip gerçek veya tüzel kişileri, İHA kayıt sistemine veya İHA siciline kaydını yaptırmış gerçek veya tüzel kişiler ile yabancı tescilli hava araçlarını geçerli işletme ruhsatında bulunduran veya işleten gerçek veya tüzel kişileri ifade etmektedir. Ancak bu tanımda, SHT-İHA'dan farklı olarak, işleten kişinin İHA veya İHA sistemlerinin sahibi gerçek veya tüzel kişiyi ifade ettiği belirtilmemiştir. Dolayısıyla, Yönetmelik hükmü kapsamında, bir kişinin İHA işleticisi olarak kabul edilebilmesi için kayıt sistemine veya İHA siciline kaydını yaptırmış olması yeterli görünmektedir.

Öte yandan Yönetmelik, 2920 sayılı Türk Sivil Havacılık Kanunu (TSHK)'nin çerçeve alındığını belirtmiş olsa da, 2920 sayılı TSHK'da sivil hava aracını kendi adına bizzat kullanan

veya yardımcıları marifeti ile kullanılmasını sağlayan gerçek ve tüzel kişiler işleten olarak ifade edilmektedir. İlaveten, hava aracı maliki olarak sicile tescil edilmiş bulunan gerçek veya tüzel kişinin, aksini ispat etmedikçe işleten sayılacağı da karine olarak kabul edilmektedir (TSHK, 1983, madde 133/3). Dolayısıyla işleten kavramından ne anlaşılması gerektiği detaylıca düzenlenmiş olsa da tanımlar arasında birlik görülmemektedir.

30136 sayılı Sivil Hava Araçları Üçüncü Şahıs Mali Sorumluluk Yönetmeliği'ne göre sigorta kavramı; sivil hava aracının işletilmesi nedeniyle, üçüncü şahısların ölümüne, yaralanmasına veya mal veya eşyalarının zarar görmesine sebebiyet vermesi hallerini teminat altına alan üçüncü şahıs mali sorumluluk sigortasını ifade etmektedir. Üçüncü kişi ise; hava aracının dışında bulunan gerçek ve tüzel kişileri ifade etmektedir. Dolayısıyla tüzel kişinin mal ve eşyalarına yönelecek zararlar da sigorta kapsamına alınmaktadır.

Sigortanın kapsamı, öncelikle üçüncü şahıslara verilebilecek zararlardan kaynaklanabilecek sorumlulukların karşılanması şeklindedir. Ancak buna ek olarak işletenlerin, savaş, terör, uçak kaçırma, sabotaj, kanun dışı müsadere ve halk hareketleri risklerini de teminat altına alacak şekilde kapsamlı bir sigorta yaptırımlarının bir zorunluluk olduğu Yönetmelik'te ifade edilmektedir. Dolayısıyla bu zorunlu tutulan durumlar güvenlikle ilgili konular olup, bir İHA'nın savaş, terör, sabotaj gibi amaçlarla kullanılması halinde vereceği zararın dikkate alındığı ve bu yönde bir düzenleme ortaya konulduğu açıktır.

Ayrıca; üçüncü şahısların maruz kalacağı kâr kaybı ve kira kaybı dâhil tüm dolaylı zararların sigorta kapsamı dışında tutulduğu belirtilmektedir. Dolaylı zarar, hukuka aykırı fiilin mağdura verdiği doğrudan zarara bağlı olarak eklenen bir sebeple mağdurun uğradığı zarardır (Oğuzman & Öz, 2016: 43). Ancak Yönetmelik, yalnızca üçüncü şahısların maruz kalacağı doğrudan zararların sigorta kapsamında olacağı belirtilmektedir. Doğrudan zarar ise, bir hukuka aykırı fiile maruz kalan kimsenin bu fiil yüzünden kendisinin araya ilave bir sebep girmeden uğradığı zarardır (Oğuzman & Öz, 2016:43).

30136 sayılı Sivil Hava Araçları Üçüncü Şahıs Mali Sorumluluk Yönetmeliği İHA işleticilerinin, gerçekleştirdikleri her uçuşta sigortanın sürekliliğini sağlamakla yükümlü olduklarını da belirtmektedir. Dolayısıyla hem İHA sahibi, hem İHA kullanıcısı, İHA'nın sigortasının bulunup bulunmadığını kontrol etmek, bulunmuyorsa sigorta ettirmek yükümlülüğü altındadır. Bu durumda işleticinin beyan ettiği ve paylaştığı bilgiler ışığında düzenlenmiş sigorta poliçesinin geçersiz kılınması durumunda, bir sonraki uçuşun doğrudan

amaçlarına yönelik faaliyetine kadar poliçenin yenilenmesi ya da geçerli bir poliçe elde edilmesi gerekmektedir.

İHA pilotunun aracın kullanımı esnasında sigorta poliçesini beraberinde bulundurması Yönetmelik kapsamında bir gerekliliktir. Ancak bu belgenin yanması, zıyaa uğraması gibi durumlarda, işletenin onaylı ve geçerli olan yeni bir poliçeyi temin ederek yanında bulundurmaya üzere pilota vermesi gerekmektedir. Bir başka durum ise, yapılan sigorta poliçesinin primlerinin ödenmemesi nedeniyle ihtar çekilmeksizin sona ermesi halidir. Böyle bir durumda işletenin elinde geçerli bir poliçe olmadığından, sigortanın sürekliliği sağlanamamaktadır. Öte yandan, sigorta poliçesinin süresinin tamamlanması fakat uçuşlara devam edilmesi durumunda işletenin yeniden geçerli bir poliçeyi yaptırarak bunu yanında bulundurması gerekmektedir.

Yönetmelik, sigorta yükümlülüğü yerine getirilmeyen hava araçları ile uçuş yapılmasını yasaklamaktadır. Uçuş esnasında sigorta poliçesinin hava aracında bulundurulması esastır. Ancak bu gerekliliğin İHA'ların fiziksel büyüklükleri dikkate alındığında her zaman mümkün olmayacağı düşünülmektedir. Bu nedenle işletenlerin, sigorta poliçelerini yanlarında bulundurmalarının önem arz ettiği değerlendirilmektedir.

Ancak bir İHA; uçuşun doğrudan amaçlarına yönelik bir faaliyet gerçekleştirirken üçüncü kişiye zarar verirse ve bu İHA için sigorta poliçesi hiç düzenlenmemişse, bu duruma ilişkin yaptırımlar Yönetmeliğin kapsamı dışında genel hükümler ışığında değerlendirilecektir. Zira Yönetmelik, sigorta yükümlülüğü yerine getirilmeyen hava araçlarının işletilmesini yasaklamamaktadır. Yönetmelik, bu araçlarla uçuş yapılması yasaklanmaktadır.

Örneğin; sigorta yükümlülüğünü yerine getirmeyen bir işleticinin, karada konumlandığı İHA'sı teknik bir arıza nedeniyle yanarsa ve üçüncü şahıslara zarar verirse, bu durum Yönetmelik kapsamında değerlendirilemeyecektir. Zira sigorta yükümlülüğü yerine getirilmeyen bir İHA ile uçuş yapılması yasaktır; ancak İHA'nın karada kullanımı da esasen bazı durumlarda aracın işletilmesi sayılabilecektir. Fakat Yönetmelik; İHA'nın işletilmesi sırasında yani, uçuşa yönelik faaliyetler esnasında, sigorta yapılmasının gerektiğine dair herhangi bir düzenleme içermemektedir. Yönetmelik yalnızca sigorta yükümlülüğü yerine getirilmeyen hava araçlarının uçurulmasını yasaklamaktadır. Dolayısıyla sigorta yükümlülüğü yerine getirilmeyen hava araçlarının işletilmesinin yasaklanmasına ilişkin bir düzenlemenin ortaya konulmasının faydalı olacağı değerlendirilmektedir.

Yönetmelik, işletene sigorta poliçesinin bir örneğini ya da sigorta sözleşmesinin varlığını gösteren ve yetkililerce imzalanmış bir belgeyi (sigorta sertifikası vb.) SHGM'ye ibraz etme yükümlülüğü getirmektedir. Bu yükümlülük İHA sahipleri için yalnızca uçuş izni esnasında talep edilmektedir. SHGM'nin gerekli görmesi durumunda, işleten veya ilgili sigorta şirketinden, sigorta poliçesinin geçerliliğine dair ilave belge istenmesi de mümkündür.

Yönetmelik sigortayı yapan şirketlere de yükümlülük getirmektedir. Buna göre; Türkiye'de yerleşik sigorta şirketleri, ilgili Yönetmelik kapsamında yaptırılan sigortaların herhangi bir nedenle son bulması halinde bu durumu derhal SHGM'ye bildirmekle yükümlüdür. Ayrıca havacılık konusunda sigorta yapan şirketlerin, başvuruçularına sigorta teminat kapsamının taahhüt sürecini de içermesini önermektedir (Kiln Group, t.y.). Ancak böyle bir önerinin yerine getirilmesi halinde oldukça detaylı bilgi gerekeceği gibi, risk ölçeğinin belirlenmesi konusunda da karmaşıklığa neden olacağı belirtilmektedir (Beyer ve Dulo, 2014, s.18).

TSHK'nın 139. maddesi ile "Ek sigorta yükümlülüğü" düzenlenmektedir. Buna göre, uluslararası hatlarda işletilecek Türk sivil hava araçları için gerektiğinde tâbi olmaları gereken ek sigorta veya teminat şartlarının saptanması, Türkiye'nin taraf olduğu uluslararası anlaşmalar kapsamında Ulaştırma Bakanlığı yetkisinde ortaya konulacaktır.

TSHK'nın 140. maddesinde ise, "Üçüncü şahıslara verilecek zarara karşı sigorta şartlarının tespiti" yapılmaktadır. Buna göre, üçüncü şahıslara karşı verilecek zararın teminatı olarak işleten tarafından yapılacak mali mesuliyet sigortasının şartları uluslararası standartlar göz önünde bulundurularak Ticaret ve Ulaştırma bakanlıklarınca müştereken tespit edileceği belirtilmiştir.

Sigortanın kapsamı hususunda ayrıca 30136 sayılı Sivil Hava Araçları Üçüncü Şahıs Mali Sorumluluk Yönetmeliği'nin 8. maddesinde asgari teminat şartları belirtilmektedir.

Tablo 1. Asgari teminat tutarları (Sivil Hava Araçları Üçüncü Şahıs, 2017, madde 8/1).

Kategori	Azami Kalkış Ağırlığı	Asgari Teminat Tutarı (Özel Çekme Hakkı – SDR)
1	500 kg'a kadar	750.000
2	500 kg (dâhil) –1000 kg	1.500.000
3	1.000 kg (dâhil) – 2.700 kg	3.000.000
4	2.700 kg(dâhil) –6.000kg	7.000.000
5	6.000 kg(dâhil) –12.000kg	18.000.000
6	12.000 kg (dâhil) –25.000kg	80.000.000
7	25.000 kg(dâhil) –50.000kg	150.000.000
8	50.000 kg (dâhil) –200.000kg	300.000.000
9	200.000 kg (dâhil)-500.000kg	500.000.000
10	500.000 kg ve üstü	700.000.000

* Özel Çekme Hakkı (SDR), Uluslar Arası Para Fonu tarafından kullanılan kaydi para birimini ifade eder. Özel Çekme Hakkının diğer para birimlerine dönüştürülmesinde Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası tarafından Resmî Gazete'de ilan edilen kurlar esas alınır.

Teminat tutarları, Sigorta hukukuna ilişkin hükümlerin de düzenlendiği Türk Ticaret Kanunu'nda da belirtilen Özel Çekme Hakkı (SDR) cinsinden ifade edilmiştir. İlgili hükümde tablo halinde sunulan asgari teminat bedellerinin yanı sıra SDR'nin tanımlaması da tabloya düşülen notta belirtilmektedir (Sivil Hava Araçları Üçüncü Şahıs, 2017, md.8). Ancak bu ifadenin ilgili Yönetmeliğin “Tanımlar” bölümünde yer almasının daha uygun olabileceği değerlendirilmektedir.

Asgari teminat bedeli; orman yangınlarıyla mücadele ve zirai mücadele amaçlı uçuşlarda kullanılan hava araçları ile ticari faaliyette bulunan şirket statüsünde olmayan kurumlar tarafından eğitim amacıyla kullanılan İHA'lar ve gerçek ya da tüzel kişilerce ticari olmayan amaçlarla kullanılan hava araçları için SDR cinsinden hesaplanmaktadır (Sivil Hava Araçları Üçüncü Şahıs, 2017, md.8/2). Özel çekme hakkı, uluslararası para fonu tarafından kullanılan kaydi para birimini ifade etmektedir. SDR'nin başka para birimlerine dönüştürülmesinde Merkez Bankası tarafından Resmi Gazete'de ilân edilen kurlar esas alınmaktadır.

SHT-İHA Talimatı'nın 10. maddesinde de İHA kullanıcısının sigorta ve sorumlulukları belirlenmiştir. Bu hükme göre genel kural; bütün İHA ve İHA sistemleri işleticilerinin veya sahiplerinin üçüncü kişilere verecekleri zarardan sorumlu tutulacaklarıdır. Aslında sigorta kapsamının ve maliyetinin, İHA'nın kullanım amacına göre farklılıklar göstereceği de açıktır (Kahveci ve Can, 2017:532). Bu genel hüküm, İHA'nın ağırlığı dikkate alınmaksızın bütün İHA ve İHA sistemleri işleticileri veya sahipleri bakımından geçerlidir. Hükümde tüm İHA ve sistemlerinin “işleticileri/sahipleri” üçüncü şahıslara verecekleri zararlardan sorumlu

tutulmaktadır. Bu kapsamda “işleticileri/sahipleri” ifadesinden, “işleticileri veya sahipleri” anlamı çıkarılabileceği gibi “işleticileri ve sahipleri” anlamı da çıkarılabilmektedir. Her iki durumda da sorumluluk yönünden birbirinden çok farklı sonuçlar doğabilecektir. Ancak bu belirsiz durumun daha kapsayıcı bir şekilde yorumlanması amacı ile “işleticileri veya sahipleri” olarak değerlendirilmesinin uygun olacağı düşünülmektedir.

Sonuç olarak, İHA'lar aracılığıyla üçüncü şahıslara verilecek zararlardan dolayı işleticiler ve araç sahiplerine bir takım yükümlülükler getirilirken sorumluluk durumu da yasa, yönetmelik ve talimat seviyesinde düzenlenmektedir. Bazı belirsizlikler olsa da, söz konusu düzenlemelerin çağın ihtiyaçlarına uygun olarak hızlı bir şekilde ortaya konulduğu açıktır. Bu nedenle, uygulamada karşılaşılabilecek sorunlar ve gereklilikler kapsamında düzenlemelerin revize edilme olanağı her zaman mümkündür.

Risk analizi ve yöntem

İHA teknolojisinin gelişimiyle birlikte, birçok alanda kullanılan İHA'lar hem profesyonel olarak İHA kullanıcılarının sayısına etki etmiş, hem de hobi olarak İHA kullanan kişilerin sayılarının artmasına vesile olmuştur.

Profesyonel olarak, ticari amaçlar için İHA kullanan kişilerden detaylı bilgi, eğitim belgesi ile diğer resmi dokümanlar ve kişilerin deneyimlerini belgelendirilmesi talep edilmektedir. Buna karşılık, hobi olarak İHA uçuran kişilerden talep edilen belge ve dokümanlar farklıdır.

“Hobici” olarak ifade edilen, yani hobi amacıyla İHA kullanıcısı olanların arasında ölümcül kazaların yaygın bir şekilde görüldüğü belirtilmektedir. Bu durumun sebebi olarak, hobicilerin kullanım öncesinde detaylı bir eğitim almaması göz önüne alınmalıdır. Öte yandan hobiciler; her ne kadar İHA konusunda yayımlanmış mevzuat hükümlerini bildikleri, bunlara uymayı kabul ettikleri taahhüdünde bulunmuş olsalar da araçların kullanımını konusunda emniyet kültürünün geliştirilememesi söz konusu olabilmektedir.

Sigorta hukukunda risk kavramı, “sigorta edilebilir risk” ifadesiyle belirtilmektedir. Sigorta edilebilir risk; bir tehlikenin sigortacı açısından sigorta edilebilir ölçüsüdür (Türkiye Sigortalar Birliği, Sigorta Tanımları). Hasara neden olması tamamen tesadüflere ve sigortalının kontrolü dışındaki olaylara bağlı, ekonomik, sosyal ve siyasal sonuçları bakımından geniş kitleleri etkilemeyen riskler, sigorta edilebilir nitelikte sayılmaktadır (Türkiye Sigortalar Birliği, Sigorta Tanımları). Ancak, günümüzde sigortacılığın gelişmesiyle

birlikte, özellikle ekonomik olarak geniş kitleleri etkileyen riskler, örneğin savaş ve terör gibi tehlikeler için de sigorta teminatı verilebilmektedir. Ayrıca iklim değişikliklerinin yol açtığı ve meydana gelmesi artık tesadüflere bağlı olmayan, bilim ve teknolojiadaki gelişmeler sonucu meydana gelebileceği önceden tahmin edilebilen birçok tehlike (kasırga, sel gibi) sigorta edilebilir risk kapsamına girmektedir (Türkiye Sigortalar Birliği, Sigorta Tanımları).

Literatürde emniyet konusunda proaktif yaklaşımın önemini tartışıldığı, riski minimize eden ve emniyeti maksimize etmek için risk yönetim metodolojisinin dikkate alındığı anlaşılmaktadır (Dulo, 2015:251). Genel olarak, proaktif bir yaklaşımla risklerin daha efektif olarak yönetilebileceği düşünülmektedir.

Risk yönetimi; riskin kontrol edilebilirliği konusunda metod rehberleri ve pratikleri ilgili organizasyona ya da kurum ve kuruluşlara göstermektedir (Dulo, 2015:272). Dolayısıyla kurumların rehber dokümanının hukuki altyapısını sağlamak için bir politika geliştirmesi ve bazı prosedürlere sahip olmaları gereklidir. Ayrıca söz konusu kuruluşların öncelikleri ve amaçları da tanımlanarak, yöneticilerin risk yönetimini ve risk yönetim stratejisinin uygulanmasını desteklemesi beklenmektedir.

Risk yönetiminde ilk adım risk analizinin yapılmasıdır. “Anahtar süreçler”in tanınması, bunların korunması ve bunlara öncelik verilmesi gerekmektedir. Anahtar süreçlere ilişkin sistemler ve bunların bileşenlerinin de tanımlanması gereklidir.

Risk analizi sürecinde ise, öncelikle evrensel olası tehditlerin ortaya konması, bunların tanımlanmasının doğru ve detaylı yapılması gereklidir. “Tehdit” ifadesinden anlaşılması gereken; zararın meydana gelme ihtimalidir (Dulo, 2015:274). Olası tehditlere karşı, öngörülen bir korumanın olup olmadığı araştırılmalı ve eğer herhangi bir koruma mümkün değilse, alınması gereken önlemler ve zayıflıklar ortaya konulmalıdır. Örneğin, uzaktan kumanda edilmeleri yönünden İHA’lar ile benzer bir teknolojilerinin olduğu kabul edilirse, robotların insan emniyeti yönünden sebep olabilecekleri tehditler tartışılmaktadır (Dulo, 2015:274). Buna göre; mühendislik hatası, insan hatası ve zayıf çevresel koşullar belli başlı emniyet tehditleri olarak değerlendirilebilmektedir. Örneğin; bir robotun durma hatası, kontrol edilemez hızı birer mühendislik hatası olarak sayılmaktadır. Rehber dokümanının kullanıcı tarafından dikkate alınmaması ise insan hatası olarak değerlendirilebilmektedir. Hava koşulları, ışık koşulları ise zayıf çevresel koşullar olarak belirtilmektedir.

Risk analizleri iki süreci içermektedir: nitel analiz ve nicel analiz. Nitel analizde riskler derecelendirilir; yüksek, orta ve düşük risk. Zira böyle bir analizde üretici yeterince bilgi sahibi

değildir ve riski yalnızca yüksek risk, düşük risk veya orta risk şeklinde analiz edebilmektedir. Nitel analizde ise; riski belirlemek için yeterli bilgi vardır (Dulo, 2015:275).

Örneğin; bir İHA'nın sınıfına ve tescil durumuna bakılmaksızın, kalabalık veya çok kalabalık bölgelerde kullanılabilmesi için öncelikle risk analizi yapılması gerekmektedir. Tespit edilen riskleri giderecek veya azaltacak önlemlerin belirlenmesi ve risk analizi yapılırken araca ilişkin teknik bilgiler, aracının uçurulacağı bölge, kullanım amacı, aracı uçuracak pilotun eğitimi ve deneyimi, gece-gündüz durumu ve meteorolojik şartlar ile aracın bakım durumu, uçurulacak bölgenin kalabalık olup olmaması, diğer hava araçları ile çarpışma riski gibi diğer bilgilerin bu analizde yer alması gerekmektedir.(SHT-İHA, 2017, Ek-5) Bu kapsamda, tespit edilen riskleri giderecek veya azaltacak önlemlerin de belirlenmesi zorunludur.

SHT-İHA Talimatı'nda sayılmış bölgelerde risk analizi yapılmadan ve SHGM'den izin alınmaksızın uçuş yapılması yasaklanmıştır. Buna göre;

- İrtifaya bağlı olmaksızın havalimanlarında, en yakında bulunan pistin kenarından 9 kilometre mesafeden daha yakın sahada,
- İrtifaya bağlı olmaksızın seyrüsefer yardımcı cihazları, heliport, heliped, hava parkı, SHGM resmi internet sitesinde yayımlanmış olan denize/iniş kalkış alanları, vb. merkez olmak üzere 9 kilometre yarıçaplı sahada,
- İrtifaya bağlı olmaksızın çok kalabalık bölgeler ve kalabalık bölgeler üzerinde,
- Talimat kapsamında belirtilen “Yasak, Tahditli ve Tehlikeli Sahalar”da,
- Askeri binalar ve tesisler, cezaevi, akaryakıt depoları ve istasyonları, silah/fişek fabrika ve depoları gibi kritik yapı, tesis ve varlıkların çevresinde,
- NOTAM ile ilan edilen sahalarda risk analizi yapılmadan ve SHGM'den izin alınmadan uçuş yapılması yasaklanmıştır.

Talimat ile İHA³ işleticilerinin hava alanında gerçekleştirilen İHA operasyonunun tüm aşamalarında oluşabilecek riskleri değerlendirilmek ve azaltılmasını sağlamak amacıyla bir prosedür hazırlayacağı belirtilmektedir. Böyle bir düzenleme, bazı İHA'lar yönünden oluşabilecek riskler ve bunlara karşı alınması gereken önlemlerin Talimat kapsamında detaylıca ortaya konduğunu göstermektedir.

³ Azami kalkış ağırlığı 150 kg (dâhil) ve daha fazla olan İHA.

Ticari İHA⁴ ve İHA1⁵ sınıfı pilotlar için verilecek dersler kapsamında da risk değerlendirmesinin muhakkak yer alması gerektiği Talimat ile gösterilmiştir. (SHT-İHA, 2017, Ek-3) Talimat'a Ek-5 numaralı dokümanda ise "Risk Analizi Değerlendirme Hususları" belirtilmiştir. Burada belirtilen hususların risk analizinde dikkate alınması gereken "örnek hususlar" olduğu ifade edilmektedir (SHT-İHA, 2017, Madde 13/3). Dolayısıyla EK-5'de belirtilen hususların tamamı risk analizi yapılırken dikkate alınmadan bir değerlendirme yapılması mümkündür. Ancak böyle bir durumda risk analizi yönünden standart bir değerlendirme uygulaması ortaya konulamayacaktır. Bu nedenle EK-5'te belirtilen hususların her risk değerlendirmesinde asgari olarak değerlendirilmesi gereken konular olduğu belirtilmelidir.

Risk analizi yapılırken hava aracına ilişkin sigorta poliçesi de dikkate alınmalıdır. Çünkü söz konusu poliçenin kapsamı ve şartları İHA kullanıcısının sorumluluğunun belirlenmesi yönünden önem taşımaktadır. Ayrıca tespit edilen risklerin giderilmesine veya azaltılmasına yönelik faaliyetler de değerlendirilmelidir.

Risk analizi özellikle uçuş izni talebinde bulunulurken dikkate alınmaktadır. Çünkü bir İHA'nın uçuş izni gerektirecek uçuş faaliyetini gerçekleştirmesi; bazı risk faktörlerinin de söz konusu olduğu anlamına gelmektedir. Uçuş izni talepleri İHA Kayıt Sistemi üzerinden yapılmaktadır. İzin başvurusu sırasında sistem kullanıcıya bazı sorular yöneltmek uçuşun risk değerini hesaplamaktadır. Söz konusu risk değeri dikkate alınarak da uçuş izni değerlendirmesi SHGM tarafından yapılmaktadır.

İHA Kayıt Sistemi risk değerini hesaplarken başvurucuya, genel olarak üç alanda sorular yöneltilmektedir; insan faktörü, donanımsal faktörler ve çevre faktörleri.

İnsan faktörleri olarak; İHA pilotunun uçuş tecrübesinin ne olduğu ile aracı kullanacak kişinin fiziksel ve zihinsel açıdan kendisini uçuşa uygun hissedip hissetmediği sorulmaktadır. Ayrıca uçuş ticari amaç ile yapılıyorsa pilotun İHA Pilotu Eğitim Sertifikası olup olmadığı ve başvurunun uçuş yapılması planlanan saatten sekiz saat öncesine kadar alkol tüketilmemesi gerektiğini bilip bilmediği de sorulmaktadır.

Donanımsal faktörlerin değerlendirmesi genel olarak; İHA'ya herhangi bir modifikasyon yapıp yapılmadığı, aracın batarya durum göstergesi olup olmadığı şeklindedir. Ayrıca aracın

⁴ Azami kalkış ağırlığı 500 gr (dâhil) – 4kg aralığında olan İHA

⁵ Azami kalkış ağırlığı 4 kg (dâhil) – 25 kg aralığında olan İHA

algıla ve sakın özelliği bulunup bulunmadığı, eve dön (Return to home) özelliğinin olup olmadığı, bakımlarının üretici firmanın bakım el kitabına (user guide) uygun şekilde gerçekleştirilip gerçekleştirilmediği ve araca ilişkin modifikasyonların el kitabına uygun şekilde yapılıp yapılmadığı sorulmaktadır.

Çevresel faktörler ise; uçuş yapılması planlanan bölgede yağış veya rüzgâr beklenip beklenmediği, uçuşun gündeğümü ve günbatımı saatleri arasında en az 2 km görüşe açık havada yapılıp yapılmayacağı, uçuş hattı veya yolu üzerinde ağaç, elektrik hattı, dikey yapı, uzun binalar veya televizyon vericileri veya yüksek gerilim enerji hattı veya yoğun metal ve manyetik alanlar vb. bulunup bulunmadığı, aynı bölgede daha önce bulunularak uçuş konusunda değerlendirme yapılıp yapılmadığı, uçuş yapılacak bölge civarında (9 km yarıçaplı sahada) havalimanı veya heliport olup olmadığı, İHA ile pilotunun doğrudan görsel temasta kalmasını engelleyecek bina/yapı bulunup bulunmadığı ve bölgedeki insan yoğunluğu gibi sorulara verilecek cevaplarla ölçülmektedir.

İHA'larda risk değerlendirilmesine yönelik yapılan çalışmalarda da kazaların önlenmesi amacıyla risk yönetim programlarının kullanılması önerilmekte, İHA kazalarının önlenmesinde uzman sistem geliştirilebileceği de eklenmektedir (Başak ve Gülen, 2008:64).

Uçuş izinleri

İHA mevzuatı kapsamında uçuş izinleri konusunda yapılan düzenlemelerde, İHA sınıflandırılmasının dikkate alındığı görülmektedir. Buna göre, talep edilecek uçuş izni için gereklilikler, İHA0, İHA1, İHA2⁶ ve İHA3 için farklı olmaktadır (SHT-İHA, 2017 md. 17). Genel olarak; 500 gram ve üzeri tüm İHA'lar için uçuş izni alınması gerekmektedir. İHA'nın kalabalık ya da çok kalabalık olan bir yerde uçurulması planlanıyorsa, muhakkak uçuş izni alınması gerektiği belirtilmektedir. Ancak sportif ve amatör amaçla gerçekleştirilecek uçuşlarda uçuş izni alınması gerekli değildir. Fakat bu uçuş faaliyetleri bakımından bulunulan yerin en büyük mülki idari amiri tarafından yasaklanan yer ve zamanlarda uçuş yapılması mümkün olmayacaktır. Öte yandan bir ticari uçuş; meskûn mahal, kalabalık veya çok kalabalık bölgeler dışında yapılacaksa uçuş izni alınmasına gerek yoktur.

⁶ Azami kalkış ağırlığı 25 kg (dâhil) – 150 kg aralığında olan İHA

Kalabalıktan ne anlaşılması gerektiği konusunda SHGM'nin yaklaşımında, insan sayısı değil, uçuş planlanan mekânın fiziksel büyüklüklerini dikkate alınmaktadır. Avrupa Havacılık Emniyeti Ajansı (EASA) ise, kalabalık bölge değerlendirmesini insan sayısı ile yapmaktadır. SHT-İHA Talimatı'nın Tanımlar bölümünde "kalabalık bölge" ve "çok kalabalık bölge" tanımlamaları yapılmıştır. Buna göre "Çok Kalabalık Bölge"; meskûn mahaller veya şehir, kasaba ve banliyö gibi yerleşim sahaları, sanayi bölgesi, ticaret alanı, gümrük kapıları ve sahaları gibi içerisinde yüksek yoğunlukta insan bulunan bölgeleri ifade etmektedir.

Kalabalık bölge; yayla benzeri geçici yerleşim yerleri ile köy ve mezralar, yoğun olmayan insan varlığı bulunan turistik ve tarihi tesisler/alanlar, piknik, miting, konser, spor faaliyetleri gibi maksatlarla kullanılan bölgeler, yüzme, deniz sporları gibi amaçlarla kullanılan kıyı şeritleri ile iç sular, otoyollar ve demiryolları gibi içerisinde yoğun olmayan kalıcı veya geçici yoğunlukta insan ve taşıt bulunan bölgeleri ifade etmektedir.

Talimatta belirtilen bu ayırmadan anlaşıldığı üzere bazı ifadeler anlam yönünden belirsizlikler taşımaktadır. Örneğin; "yoğun olmayan insan varlığı bulunan turistik ve tarihi tesisler/alanlar" ifadesinde belirtilen "insan varlığı" gibi bir ifadenin yerine daha uygun bir değerlendirmenin mümkün olabileceği düşünülmektedir. Ayrıca "spor faaliyetleri gibi maksatlarla kullanılan bölgeler, yüzme, deniz sporları gibi amaçlarla kullanılan kıyı şeritleri ile iç sular" cümlesinin de ifadenin kapsamı yönünden belirsizlik taşıdığı düşünülmektedir. Zira yüzmenin de bir spor olduğu bilinmektedir, ancak deniz sporu ifadesinden ayrı olarak anlatılmak istenen husus anlaşılammaktadır. Bu nedenlerle, kalabalık bölge ve çok kalabalık bölge ayırımının mevzuat yönünden tekrar değerlendirilmesinin ve daha belirli bir ifadenin yerinde olacağı düşünülmektedir. Öte yandan, İHA mevzuatının İHA sahibi ya da kullanıcı kitlesi dikkate alındığında toplumdaki herkesi ilgilendirebilir nitelikte yaygın bir araç olduğu düşünülürse yoruma yer vermeyecek açık ifadelerle oluşturulmasının faydalı olacağı değerlendirilmektedir.

Talimata göre; meskûn mahal, kalabalık veya çok kalabalık bölgelerde, yapılacak her türlü uçuşlarda 5 iş günü öncesinden SHGM'nin resmi internet sayfasında yer alan Uçuş İzni Talep Formu ile başvuru yapılması gerekmektedir. Belirtilen iş günü sayısı İHA2 ve İHA3 için, uçuş sportif ya da amatör amaçla planlanmışsa 10 gün, ticari amaçla planlanmışsa 15 gün olarak belirtilmektedir.

Sorumluluk yönünden, İHA pilotunun uçuşla ilgili her türlü sorumluluğu kabul ettiğine dair imzaladığı taahhüt ve diğer gerekli belgeler uçuş izni başvurusuna eklenmelidir. Yapılan uçuş

izni başvurusu sürecinde SHGM, ilgili kurumlarla koordine kurarak uçuş talebini değerlendirmektedir. Söz konusu değerlendirme sonucunda başvuru kabul edilirse bu durum ilgiliye bildirilmektedir. Başvurunun reddedilmesi durumunda da ilgili ayrıca bilgilendirilmektedir. Başvurunun kabul edilmesi durumunda, ilgili kurumların bilgisi dâhilinde uçuş gerçekleştirilebilir.

Yabancı operatör, işletici veya pilot tarafından Türk Hava Sahasında uçuş gerçekleştirilmesi yönünde bir talep ise, ancak diplomatik kanallarla, 20 iş günü öncesinden bildirilmelidir. İngilizce olarak hazırlanması gereken Uçuş İzni Talep Formunun SHGM'ye iletilmesini takiben, talep değerlendirilmektedir. Uçuşa izin verilmesi durumunda ilgili, SHGM tarafından verilen İHA2 pilot lisansına sahip bir Türkiye Cumhuriyeti vatandaşı pilot nezaretinde uçuşunu gerçekleştirebilecektir.

Talimatta uçuşa yasak bölgeler ile uçuş şartları ve uçulacak alana ilişkin gereklilikler de düzenlenmektedir. Söz konusu düzenlemeler doğabilecek zararlar yönünden ilgili kişilerin sorumluluklarının belirlenmesinde önem arz etmektedir. Zira uçuşa yasak bir bölgede yapılacak uçuşun, sigorta yapılmış ise poliçe kapsamında sayılamayacağı açıktır.

Güncel poliçelerin değerlendirilmesi

Sigorta şirketleri tarafından İHA'lar için yapılmakta olan poliçelerin "Havacılık Sigortaları" başlığı ile belirtildiği görülmektedir (Anadolu Sigorta, t.y.). Poliçelere ilişkin bilgilendirme formu; Sigorta Sözleşmelerinde Bilgilendirmeye İlişkin Yönetmeliğe uygun olarak hazırlanmakta olup iki nüsha şeklinde düzenlenerek sözleşmeye ilişkin genel bilgileri içermektedir (Sigorta Sözleşmelerinde Bilgilendirmeye İlişkin Yönetmelik, 2007).

Bilgilendirme formunda, sigortacıya ilişkin bilgiler detaylıca düzenlenmiştir. Sözleşmeye aracılık eden sigorta acentesi bilgileri ve Teminatı veren sigortacı bilgileri de belirtilmektedir. Yapılan sigortaya ilişkin genel bilgiler incelendiğinde; öncelikle sigorta priminin tamamının ya da taksitle ödeme yapılacaksa primin ilk taksitinin poliçenin teslim edildiği an ödenmiş olması gerektiği belirtilmektedir. Primin ödenmemesi durumunda sigortacının sorumluluğunun başlamayacağı belirtilmektedir. Ancak bunun aksi kararlaştırılabilmektedir. Dolayısıyla primlerin taksitle ödenmesi kararlaştırılmışsa ilk prim ödenmeden sigortacının sorumluluğu söz konusu olmayacaktır.

Prim ödeme konusunda kesin vade belirtilen haller varsa, örneğin “mutlaka” “kesin” gibi ifadelerle bir vade kararlaştırılmışsa, primin veya prim taksitinin zamanında ödenmemesi halinde herhangi bir ihtar gerekmesizin sözleşme sona erecektir. Ayrıca sözleşmenin kurulması sırasında sigorta sözleşmesine yanlış veya eksik bilgi işlenmesinden de kaçınılmalıdır. Özellikle bu konuda sigorta ettirenin doğru bilgileri paylaşma yükümlülüğü bulunmaktadır.

Öte yandan rizikonun gerçekleşmesi durumunda menfaat sahibine yani üçüncü kişiye tazminat ödeme borcunun poliçe kapsamında sigortacıya ait olduğu belirtilmektedir. Poliçede yazılan bedelden daha yüksek miktarda zarar oluşması durumunda aşkın sigorta söz konusu olacaktır. Aşkın sigorta, tazminat poliçelerinde söz konusu olan ve poliçedeki sigorta bedelinin, sigorta konusunun gerçek ve makul değerinin üzerinde olması halidir (Türkiye Sigortalar Birliği, Sigorta Terimleri). Burada amaç, sigortalının uğradığı maddi kaybın giderilmesidir, fakat çeşitli nedenlerle sigorta bedeli, sigortalı tarafından gerçek ve makul değer üzerinde beyan edilmektedir. Ancak yine de hasarın gerçekleşmesi durumunda sigorta şirketi malın gerçek değerini ödemek veya ikame etmek durumunda kalacaktır. Sigortalı ise olması gerekenden fazla prim ödemiş olacaktır (Türkiye Sigortalar Birliği, Sigorta Terimleri).

Yani, fazladan prim ödense dahi, sigortacının azami sorumluluğu poliçede belirlenmiş olan miktarla sınırlı tutulmuştur. Ayrıca sözleşmenin kurulması sırasında poliçede yazılı olan bedelin, sigorta değerinden düşük tespit edilmesi durumunda eksik sigorta söz konusu olacaktır. Bu durumda da sigortacı oransal olarak daha az tazminat ödeyecektir.

Eksik sigorta, poliçede yazılı sigorta bedelinin, sigortaya konu olan malın gerçek ve makul değerinin altında olması durumudur. Sigortalı, bilmeyerek veya daha az prim ödemek amacıyla malın gerçek değerinin altında bir beyanda bulunmaktadır (Türkiye Sigortalar Birliği, Sigorta Terimleri).

Eksik sigorta halinde sigortalı, sigortanın, "uğranılan maddi kayıpların tam anlamıyla giderilmesi" prensibinden yeterince yararlanamamaktadır. Örneğin, tam zıya halinde, sigorta şirketinin ödeyeceği en fazla miktar, poliçede beyan edilmiş sigorta bedeli kadar olacaktır. Kısmi hasarlarda da aynı durum söz konusudur ve sigorta şirketinin ödeyeceği en fazla hasar miktarı, eksik sigorta bedelinin, olması gereken sigorta bedeline oranı kadardır (Türkiye Sigortalar Birliği, Sigorta Terimleri).

Yukarıda belirtildiği gibi eksik ya da aşkın sigorta söz konusu olduğunda, ortaya çıkabilecek ihtilafların önlenmesi amacıyla bilirkişi aracılığıyla tespit edilecek değer üzerinden sigorta

yaptırılmasının da mümkün olabileceği sigorta bilgilendirme formu aracılığıyla paylaşılmaktadır.

Rizikonun gerçekleşmesi durumunda hasar tespitinin uzman aracılığıyla taraflar tarafından tayin edilmesi de mümkün kılınırken, böyle bir durumda Türkiye Odalar ve Borsalar Birliği'nin internet adresinde yer alan sigorta hasar uzmanlarından yardım alınabilmesi de önerilmektedir.

Hali hazırda sigorta şirketleri tarafından İHA'lar için yapılmakta olan poliçe örnekleri incelendiğinde; teminat kapsamının, sigorta ettirenin sahibi olduğu ya da işlettiği hava aracının işletilmesinden dolayı üçüncü Şahıslara karşı doğabilecek hukuki sorumlulukların sigortası olduğu görülmektedir. Burada dikkat çekilmesi gereken husus; "aracın işletilmesinden" doğacak sorumluluk ifadesi yerine; "İHA mevzuatı gereklerine uygun olarak işletilmesi" ya da "SHGM tarafından ortaya konulan kurallar ve uçuş iznine uygun olarak" gibi ifadelerin kullanılmasının sağlanmasıdır. Çünkü sigortalının SHGM tarafından konulan kurallara riayet etmeden İHA'yı uçurması durumunda kusuru olacağı ve bu durumun sigorta kapsamında olamayacağının belirtilmesi gerekmektedir. Ayrıca İHA'nın uçuş izni kapsamına uygun olarak uçuşulması gerektiğinden, uçuş izni alınması gereken durumlarda da sigortalının almış olduğu izne uygun olarak yapılacak uçuşlardan üçüncü kişiye karşı doğacak zararların sigorta kapsamında olabileceğinin belirtilmesi gerekmektedir. Son zamanlarda sunulan sigorta poliçelerinde bu durumun dikkate alındığı görülmektedir. Uçuşların kanunlar ve ilgili yönetmeliklerin öngördüğü şartlara uygun olarak gerçekleştirileceği ön koşulu poliçede belirtilmektedir.

Güncel poliçelerde yer alan bir diğer önkoşul ise, sigorta konusu hava araçlarının yalnız poliçede ismi belirtilen pilot tarafından kullanılacak olmasıdır. Bu kişi dışında bir başka İHA pilotunun sigortacının onayı olmaksızın aracı kullanması halinde üçüncü kişiye karşı doğabilecek bir zarar sigorta poliçesi kapsamı dışında kalacaktır.

Sigorta poliçeleri şahsiyet haklarının ihlalini de teminat kapsamı dışında tutmaktadır. Bu durumda kişinin İHA ile bir başkasının şahsiyet haklarına müdahale edebileceği, ses kaydı ya da görüntü kaydı alması gibi durumlarda, üçüncü kişinin şahsiyet haklarına yönelik meydana gelen zararlar sigorta poliçesi kapsamında yer almayacaktır. Yukarıda da belirtildiği üzere, Yönetmeliğin tanımlar kısmında belirtilen sigorta tanımında da, şahsiyet haklarına yönelen zararları kapsayan bir sigorta tanımından bahsedilmemiştir. Sivil hava aracının işletilmesi

nedeniyle, üçüncü şahısların ölümüne, yaralanmasına veya mal veya eşyalarının zarar görmesine sebebiyet verilmesi halleri sigorta ile teminat altına alınmalıdır.

İHA'nın askeri amaçlı kullanımı poliçe kapsamında tutulmaktadır. Hâlihazırda sivil havacılık faaliyetleri amacıyla talep edilen bir belge olan sigorta poliçesinde ayrıca askeri faaliyet amacıyla kullanılamayacağını belirtmesinin, terör faaliyetleri gibi durumlarda kullanım olması durumunda sigorta şirketinin sorumluluğunun doğmasını engellemeye yönelik olduğu düşünülmektedir.

İHA'lar için öngörülen sigorta koşulunda, poliçede hava aracı detaylarına yer verilmektedir. Buna kapsamda; İHA'nın sınıf, marka, model, üretim yılı, seri numarası, azami kalkış ağırlığı, plakası ve kullanım amacı poliçede gösterilmektedir. Genelde poliçelerde dikkate alınan asgari teminat bedeli; 30136 sayılı Sivil Hava Araçları Üçüncü Şahıs Mali Sorumluluk Yönetmeliği'nin de ilgili hükmünde belirtilen SDR birimi olarak belirtilmektedir. Bu kapsamda asgari teminat bedeli; hasar ödeme tarihinden geçerli olan SDR/EUR paritesi üzerinden Euro'ya çevrilerek dikkate alınmaktadır.

Son zamanlarda İHA'lar bakımından yapılan üçüncü şahıs mali mesuliyet sigortalarında genel olarak; poliçede belirtilen kullanım amacı dışında kullanım yapılması durumunda doğabilecek hasarlar teminat dışında tutulmaktadır. Buna ek olarak; SHGM veya mülki idare amirliklerince yasaklanan bölgelerde uçuş yapılması halinde doğacak zararlar da poliçe teminatı kapsamı dışında tutulmaktadır. Oysa sigorta gereğinin uygulanmaya başlandığı ilk zamanlarda bu şekilde istisnai hükümler konulmamakla birlikte, birçok sigorta şirketinin İHA üçüncü şahıs mali mesuliyet sigortası yapmadığı bilinmektedir. Artık ülkemizde faaliyet gösteren belli başlı sigorta şirketlerinde detaylıca hazırlanan poliçeler söz konusu olmakla birlikte, söz konusu sigorta kuruluşlarının İHA mevzuatında meydana gelen güncel gelişmeleri de takip etmeleri önem arz etmektedir. Ayrıca poliçelerde yönetmelik ve kanunlara aykırı yapılan uçuşlardan kaynaklanacak yasal sorumlulukların teminat kapsamı dışında olacağı da artık belirtilmektedir.

Öte yandan bazı poliçelerde gece uçuşları teminat kapsamı dışında tutulmaktadır. Uçuş izni başvurusu esnasında yapılmakta olan risk değerlendirmesinde de uçuşun gece mi gündüz mü yapılacağı sorulmaktadır. Ayrıca SHT-İHA Talimatında gece Görerek Uçuş Kuralları (VFR) uçuş gerçekleştirilmeyeceği belirtilmektedir. İlgili Talimatın tanımlar bölümünde VFR'in görerek uçuş kuralları olduğu belirtilmektedir (SHT-İHA, 2017).

Uçuşa yasak bölgelerde yapılacak uçuşlar neticesinde doğabilecek bir sorumluluğun sigorta kapsamında olamayacağı değerlendirildiğinde; söz konusu sigorta poliçelerinin mevzuata ve uçuş iznine uygun uçuşları kapsadığı ve mevzuatta öngörülen kurallara aykırı olarak gerçekleştirilecek uçuşlar yönünden sigorta poliçesi kapsamında bir sorumluluk doğamayacağı düşünülmektedir.

Güncel poliçelerde ve iç hukukumuzdaki uygulamalara benzer olarak; ABD’de de risk sorumluluğu ve zararların etkilerini sigorta satın alarak sınırlandırmak konusunda çeşitli çalışmalar sürdürülmektedir. Özellikle şirketlerin gerçekleşmesi planlanan uçuş faaliyetlerinin öncesinde sigorta satın alarak hiçbir şekilde sorumluluk riski almak istemeyecekleri belirtilmektedir (Ehley, 2013). Öte yandan sigorta edilebilir alanların İHA sektöründe gelişme göstereceği, ancak sigorta edilemeyen alanların ise yok olacağı da ifade edilmektedir (Insurability of UAVs , 2013).

Federal Havacılık Kurulu (FAA) ise sigorta konusuna emniyet yönünden yaklaşmaktadır. Emniyetin en öncelikli konuları olduğu ve uyumluluğun sağlanması pahasına emniyetten ödün verilemeyeceği belirtilmektedir. Ayrıca emniyet konusundan taviz verilmeden gerçekleştirilecek uyumluluğun başka hava sahalarına, kişilere ve mülklere de tehdit oluşturmayacak şekilde gerçekleşmesini öngörmektedir. Bu amaçla FAA sigorta edilebilir riskleri de belirlemektedir ki bu durum iç hukukumuzun İHA sorumluluğu konusunda ortaya koyduğu yaklaşımdan farklıdır (FAA, t.y.). Dolayısıyla iç hukukumuzda yapılacak revizyonlar ışığında SHGM tarafından sigorta edilebilir risklerin ortaya konulması ve sigorta konusundaki güncel sorunların aşılması amacıyla özel bir düzenleme yapılmasının faydalı olacağı düşünülmektedir.

Sonuç

Çalışmada İHA’lara ilişkin sigorta yükümlülükleri sigorta hukuku alanında geniş yer bulmakla beraber havacılık hukukunun da gereklerini ve ilkelerini barındırması münasebetiyle disiplinler arası bir alanın çalışılmasına imkân vermiştir. Bu kapsamda çalışmada İHA’ların hukuki çerçevesine genel bir bakış yapılmış ve üçüncü kişilerin zararlarının karşılanmasına ve önlenmesine yönelik olarak ortaya konulan sigorta yükümlülüğü mevzuat gerekleri ve uygulamadaki durum karşılaştırılarak bir değerlendirilme ortaya konmuş ve hukuki sorumluluğun tespiti konusu incelenmiştir.

Görüldüğü üzere, sigorta poliçelerinin yapılması sürecinde, sigorta şirketlerinin havacılık alanında uzman kişilere danışarak birer sigorta poliçesi örneği üzerine çalışmaları ve bu çalışmanın hem işletenleri hem de üçüncü kişileri mağdur etmeyecek bir doküman haline gelmesi hedeflenmelidir. Ayrıca sigorta poliçelerinin çağın gereklerine uygun olarak güncellenmesi de önem arz edecektir. Bu kapsamda İHA'ların üçüncü kişilere ve eşyalarına vereceği olası zararlar için, Türk sigorta mevzuatında detaylı bir çalışmanın bir an evvel yapılması önemlidir.

Sonuç olarak; İHA'lar oldukça detaylı düzenlemeler gerektiren ve gelecekte ise daha da yaygınlaşacağı düşünülen araçlardır. İHA teknolojisinin yakalanmasında ve bu teknolojiye ilişkin kayıt, takip, emniyet ve güvenlik sistemlerinin teşkil edilmesinde ülkemizin oldukça başarılı adımlar attığı bir gerçektir. Özellikle SHT-İHA, kayıt sistemi, araçların tescili ve bu işlemlerin yapıldığı birimlerin birbirleriyle koordineli çalışmaları İHA konusunda resmi altyapımızın çağa uygun ve sağlam bir şekilde kurulduğunu göstermektedir. Ancak bu çalışmaların daha da ileriye götürülebilmesi amacıyla dünyadaki İHA çalışmalarının yakından takip edilmesi, hatta bu konuda bir araştırma ekibi kurularak kaynakların ve son gelişmelerin taranması, İHA hukukunun ülkemizde gelişmesi amacıyla akademik yayın, İHA dergisi veya dokümanlar teşvik edilmesi önerilmektedir.

Kaynakça

- Anadolu Sigorta, https://www.anadolusigorta.com.tr/i/content/45_1_SR_916_2017_1.pdf , E.T. 31.03.2019.
- Bakanlıklara Bağlı, İlgili, İlişkili Kurum ve Kuruluşlar ile Diğer Kurum ve Kuruluşların Teşkilatı Hakkında Cumhurbaşkanlığı Kararnamesi, <http://mevzuat.basbakanlik.gov.tr/> , E.T. 12.04.2019.
- Başak, H., Gülen, M. (2008). “İnsansız Hava Aracı Kazalarının Önlenmesi İçin Risk Ölçümü ve Yönetimi Modeli”, *Mühendislik Bilimleri Dergisi* 14(1), 55-65.
- Beyer, D., Dulo, D. (2014). “Risk, Product Liability Trends, Triggers and Insurance in Commercial Aerial Robots”, *We Robot Conference on Legal & Policy Issues Relating to Robotics University of Miami School of Law*, April 4 & 5, 1-21.
- Çandarlı, Z. (1953). “Sigorta Hukuku”, *Ankara Barosu Dergisi*, (6), 500-503.
- Çeker, M. (2013). *Sigorta Hukuku* (7.Basım), Adana: Karahan Kitabevi.
- Dulo, D. (Ed.). (2015). *Unmanned Aircraft in the National Airspace*, American Bar Association Publishing, ABD.
- Ehley, B. (2013) “Whats’s grounding the commercial drone industry?”, *The Financial Times*, <http://www.thefiscaltimes.com/Articles/2013/05/21/Whats-Grounding-the-Commercial-Drone-Industry> , E.T. 31.03.2019.
- Güvel E., Güvel, A. (2012). *Sigortacılık* (6. Basım). Ankara: Seçkin Yayıncılık.
- Hacak, H. (2006). “İslâm Hukukunda Sigorta ve Fıkıh Bilginlerinin Sigortaya Yaklaşımının Genel Bir Değerlendirmesi”, *Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 30 (1), 21-50.
- Integration of Civil Unmanned Aircraft Systems (UAS) in the National Airspace System (NAS) Roadmap (2013), https://www.faa.gov/uas/media/uas_roadmap_2013.pdf , E.T. 02.04.2019.
- Kahveci, M., Can, N. (2017). “İnsansız Hava Araçları: Tarihçesi, Tanımı, Dünyada ve Türkiye'deki Yasal Durumu”, *Selçuk Üniversitesi Mühendislik, Bilim ve Teknoloji Dergisi*, 5 (4), 511-535.
- Kaya, F. (Ed.). (2013). *Sigortacılık* (3. Basım). İstanbul: Beta Yayıncılık.
- Kiln Group, *Aviation Division UAS Operators Proposal Form*, <https://www.tcim.ca/applications/Lloyds/Kiln/UAV%20Proposal%20Form%20KILN.pdf> , E.T. 02.04.2019.
- National Conference of state legislators, Current unmanned aircraft state law landscape. <http://www.ncsl.org/research/transportation/current-unmanned-aircraft-state-law-landscape.aspx> , E.T. 02.04.2019.
- Oğuzman, K., Öz, T. (2016). *Borçlar Hukuku Genel Hükümler* Cilt II (12. Basım), İstanbul: Vedat Kitapçılık.
- Rotor News, Insurability of UAVs: The “Gorilla in the Room” (2013). *Helicopter Association International*, <https://www.rotor.org/Publications/ROTORDAILY/tabid/843/articleType/ArticleView/articleId/3393/Insurability-of-UAVs-The-Gorilla-in-the-Room.aspx> , E.T. 12.04.2019.
- SHT-İHA Talimatı, <http://mevzuat.shgm.gov.tr/> , E.T. 12.04.2019.

Sungur, Y. (2015). *Kooperatif Sigortacılığının, Sigortacılık Kanunu ile Vergi Kanunları Açısından Değerlendirilmesi ve Faaliyetlerinin Sigortacılık Tek Düzen Hesap Planı Çerçevesinde Muhasebeleştirilmesi*, (Yüksek Lisans Tezi), Marmara Üniversitesi, İstanbul.

Şikago Sözleşmesi, <http://mevzuat.basbakanlik.gov.tr/> , E.T. 22.04.2019.

Turza, N. (2014). “Dr. Dronelove: How We Should All Learn Stop Worrying And Love Commercial Drones”, *North Carolina Journal of Law & Technology*, 15, 319- 361.

Türk Dil Kurumu, Güncel Türkçe Sözlük, (Erişim Tarihi: 12 Nisan 2019) <http://www.tdk.gov.tr/> , E.T. 12.04.2019.

Türkiye Sigorta Birliği, <https://www.tsb.org.tr/sigorta-tanimlari.aspx?pageID=648> , E.T. 19.08.2019.

2920 sayılı TSHK, <http://mevzuat.basbakanlik.gov.tr/> ve <http://mevzuat.shgm.gov.tr/> E.T. 12.04.2019.

6102 sayılı TTK, http://mevzuat.basbakanlik.gov.tr E.T. 12.04.2019.

26684 sayılı ve 28.10.2007 tarihli Sigorta Sözleşmelerinde Bilgilendirmeye İlişkin Yönetmelik, <http://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2007/10/20071028-4.htm> E.T. 19.04.2019.

30136 sayılı ve 27.07.2017 tarihli ve Sivil Hava Araçları Üçüncü Şahıs Mali Sorumluluk Yönetmeliği, <http://mevzuat.basbakanlik.gov.tr/> , E.T. 02.04.2019.

Yazar Rehberi / Guide for Author

Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi (HÜSBD) aşağıda belirtilen ilkeler doğrultusunda yayın yapmaktadır:

1. Dergi, yayın politikası gereğince, sosyal bilimler alanında nicel ve nitel araştırma makaleleri ile tarama makalelerine, kısa bildiri yazılarına ve kitap kritiklerine yer vermektedir.
2. Derginin yayın dili Türkçe ve İngilizcedir.
3. Dergiye gönderilen makalelerin başka bir yerde yayınlanmamış veya yayınlanmak üzere aynı anda başka bir dergiye gönderilmemiş olması gerekmektedir. Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, yayınlanmak üzere kabul edilen makalelerin tüm yayın haklarına sahiptir.
4. Dergi; yılda 2 (iki) defa Şubat ve Ağustos aylarında yayınlanan hakemli, akademik, açık erişimli elektronik bir dergidir.
5. Makalelerde belirtilen düşünce ve görüşlerden yazar/yazarlar sorumludur. Kabul edilen makalelerin tüm yayın hakları süresiz olarak Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Bilimler Meslek Yüksekokulu'na aittir.
6. Dergiye gönderilecek makaleler yazım kurallarımıza uygun bir şekilde hazırlanarak e-dergi sistemine kayıt sekmesinden kayıt olduktan sonra <http://dergipark.gov.tr/husbdergi> adresindeki sisteme kaynakçalar dahil eksiksiz olarak yüklenmelidir.
7. Dergiye gönderilen yazılar Editör ve Yayın Kurulu tarafından ön incelemeden geçirilir. Ön incelemede uygun bulunan makaleler hakemlere gönderilir. Ön incelemede aşağıdaki noktalar göz önünde bulundurulur:
 - a) Yayın etiğine uygunluğu,
 - b) Dergi yayın ilkelerine uygunluğu,
 - c) Çalışmanın konusunun bilimsel açıdan özgünlüğü ve güncelliği,
 - d) Çalışma konusunun sosyal ve beşeri bilimlere katkısı,
 - e) Yazım kurallarına ve şablona uygunluğu.
8. Ön inceleme sonucunda uygun olduğuna karar verilen çalışmalar bilimsel açıdan değerlendirmesi için hakemlere gönderilir. Hakem raporlarına dayalı olarak makalelerin yayınlanıp yayınlanmayacağına Yayın Kurulu karar verir. Gerek duyulması durumunda çalışmalar, hakemlerden gelen eleştiri ve öneriler doğrultusunda, gözden geçirilmesi veya önerilen düzeltmelerin yapılması için yazarlara geri gönderilir.
9. Dergiye kabul edilen yazılar Dergi Yayın Kurulu tarafından yayın sırasına alınır.
10. Yazar(lar)la hakemler arasındaki iletişimi sadece Editörler sağlar.
11. Dergiye yayın kurallarına uygun olarak gönderilen makaleler alanında uzman iki hakeme gönderilmektedir. Makaleler hakeme gönderilirken yazarların adları gizlenmekte, böylelikle hakemin makaleyi tarafsız değerlendirmesi amaçlanmaktadır. Yazarlara gönderilen hakem raporlarında da hakemlerin ismi bulunmamaktadır. Makaleyi değerlendiren iki hakemden birisinin olumlu diğerinin olumsuz rapor vermesi durumunda makale üçüncü hakeme gönderilmektedir.
12. Yayına kabul edilen makalelerin elektronik ortamda yayınlanması için, yazar(lar) tarafından başka dergide yayınlanmadığı, yayınlanmak üzere gönderilmediği ve tüm etik kurallara ilişkin sorumluluğun kendisine ait olduğuna ilişkin taahhüt formunun imzalanması gerekmektedir.
13. Hakemlerden gelen dönüşler ve eş editörlerin kararına bağlı olarak dergiye gönderilen makalelerin

hakem değerlendirme sürecinin yaklaşık olarak 6-8 hafta sürmesi öngörülmektedir.

14. Yayına kabul edilen ve son biçimi verilen makaleler üzerinde yazar(lar) değişiklik yapamaz.

15. Yayınlanan makalenin içeriğinden (kaynakların ve alıntılarının doğruluğundan, ileri sürülen görüşlerden ve telif hakkı olan çizelge, resim ve diğer görsellerden) yazar(lar) sorumludur.

16. Her bir sayıda basılacak olan makaleler sosyal bilimlerin farklı alanları dikkate alınarak yayın kurulu tarafından belirlenmektedir.

17. Yayına kabul edilen makaleler için yazar(lar)a ve hakemlere ücret ödenmez.

18. Açık erişim politikası gereğince, dergi sayıları ve makaleler derginin web sayfasında yer alır ve makalelerin tam metinlerine pdf dosyası olarak erişilebilir.

19. Dergimizin intihal politikası gereği; gelen makaleler iThenticate programında taratılmaktadır ve intihal raporundaki oranın %20' yi geçmemesi halinde hakem değerlemesine alınmaktadır.

Yazım Kuralları:

1. Gönderilen makale önceden yayınlanmamış ve herhangi bir dergide değerlendirilme sürecinde olmamalıdır.

2. Makale metninde yazı tipi olarak Times New Roman, **11 punto ve 1,5 satır aralığı** kullanılmalıdır. Ana başlık **14 punto**, bütün harfleri büyük ve ortalı olarak, diğer başlıklar ise **12 punto** ve ilk harfi büyük olmak üzere küçük harflerle sola yaslı olarak yazılmalıdır. Türkçe yazılmış makalelerde Türkçe ana başlığın altına İngilizce, İngilizce yazılmış makalelerde İngilizce ana başlığın altında Türkçe başlığa yer verilmelidir. Makale, kaynakça ve son notlar dahil, **9.000 kelimeyi** geçmemeli, A4 boyutunda Word dosyasına soldan 3,5 cm, sağdan 3 cm, üstten 4,5 cm ve alttan 4 cm olacak şekilde düzenlenmelidir.

Çalışmanın yazarının adı soyadı **10 punto**, soyadı büyük harflerle ve ortalı olarak, yazar birden fazla ise, adlar çalışmaya katkılarına göre alt alta sıralı yazılmalıdır. Yazar(lar)ın unvanıyla birlikte, çalıştığı yerin açık adı, şehir-ülke ve e-posta adresi, başlığın altındaki yazar ismi ya da isimleriyle eşleştirilmiş (*) işareti ile belirtilmeli ve makalenin ilk sayfasının altındaki dipnotta yer almalıdır.

Çalışma herhangi bir bilimsel etkinlikte bildiri olarak sunulmuş ise, makalenin başlığına (*) konularak, makalenin ilk sayfasının altında etkinliğin adı, yeri ve tarihi belirtilmelidir. Çalışma herhangi bir araştırma kurumu ya da fonu tarafından desteklenmiş ise, makalenin başlığına (*) konularak, desteği sağlayan kuruluşun adı, projenin numarası ve tamamlandığı tarih ilk sayfanın altında belirtilmelidir. Çalışma lisansüstü tezlerden üretilmiş ise, makalenin başlığına (*) konularak, tezin adı, danışmanın adı ve tamamlandığı tarih ilk sayfanın altında belirtilmelidir. Dip notlardaki tüm bilgiler **9 punto** olmalıdır.

3. Makale, Türkçe veya İngilizce olabilir. Her makalede, ana başlığın hemen altında, makalenin amaç ve önemini, uygulanan metodolojiyi, temel bulgular ve muhtemel tavsiyelerini içeren Türkçe ve İngilizce olmak üzere **200 kelimeyi aşmayan** öz/abstract yer almalıdır.

Özet, tek sütun ve iki yana yaslı olarak yazılmalıdır. “Öz” metni içinde kaynak verilmemelidir.

Öz/Abstract altında, makalenin yazındaki yerine dair yönlendirmede bulunacak en az üç ve en çok altı anahtar sözcükler/keywords bulunmalıdır. Makale, Ana Başlık, Öz/Abstract, Anahtar Sözcükler/Keywords, Makale Metni, Notlar ve Kaynakça sırası ile kaleme alınmış olmalıdır.

4. Dergide **Journal of Economic Literature (JEL Clasification) kodlaması** uygulamaktadır. Yayınlanmak üzere gönderilen makalelerde yazarların JEL kodunu belirtmesi gerekmektedir. Türkçe ve yabancı dilde belirtilen anahtar kelimelerin alt kısmına JEL kodu yazılmalıdır.

5. Tablo ve şekillere başlık ve numara verilmeli, başlıklar tablo, şekil ve grafiklerin üzerinde yer almalı, kaynaklar ise tablo, şekil ve grafiklerin altına yazılmalıdır. Rakamlarda ondalık kesirler nokta ile

ayrılmalıdır. Denklemlere verilecek sıra numarası parantez içinde sayfanın sağında yer almalıdır. Denklemlerin türetilişi, yazıda açıkça gösterilmemişse, hakemlerin değerlendirmesi için, türetme işlemi bütün basamaklarıyla ayrı bir sayfada verilmelidir.

6. Makale, Dergi'nin <http://dergipark.gov.tr/husbdergi> adresinden DergiPark'a üye olunarak, yazar(lar)ın isim(ler)i eklenmeden ve makalede yazar(lar)ı belli edecek ibareler içermeyecek şekilde gönderilmelidir.

7. Yazar(lar), makalenin kabul edilmesi ve yayımlanması durumunda, telif haklarının Hacettepe Üniversitesi'ne devredilmesini kabul etmiş sayılır, yazar(lar)a telif ücreti ödenmez.

8. Makale araştırma ve yayın etiğine uygun olmalıdır. Araştırmada "Etik Kurul Onayı" alınması gerekli ise; makalenin "Gereç ve Yöntem" bölümünde Etik Kurul onayına ilişkin bilgiler (etik kurulun adı, onay belgesinin numarası ve tarihi) belirtilmelidir.

9. Yazar(lar) makalenin güncel durumunu DergiPark üzerinden takip edebilir(ler).

10. Makalede atıflar APA (Amerikan Psikoloji Derneği) kurallarına göre yapılmalıdır. Bu nedenle; kaynaklara göndermeler, metin içinde açılacak araçlarla yapılmalıdır. Araç içindeki sıra şöyle olmalıdır: Yazar(lar)ın soyadı, kaynağın yılı, sayfa numaraları.

Karşılaşılabilecek farklı durumlar şöyle örneklenebilir:

.....ifade edilmiştir (Giddens, 2008).

.....ifade edilmiştir (OECD, 2016).

.....belirtmiştir (Giddens, 2008: 88-89).

.....Rifkin (1996a: 15-20) ileri sürmektedir.

.....(Tokol *vd.*, 2018: 126-153).

.....(Watson, Hassett, 2003: 399-432; Wollmann, Marcou, 2013: 15-23).

11. Metinde gönderme yapılan bütün kaynaklar, kaynakçada belirtmeli, gönderme yapılmayan kaynaklar, kaynakçaya konmamalıdır. Kaynaklar, ayrı bir sayfada soyadına göre alfabetik sırayla yazılmalıdır. Dergi ve derlemelerdeki makalelerin sayfa numaraları belirtilmelidir.

Kaynakçada, aşağıdaki örneklenen biçim kurallarına uyulmalıdır:

Kitaplar: Tokol, A., Y. Alper (2018), *Sosyal Politika*, Dora Yayınları:Bursa.

Dergiler: Rifkin, J.(1996), "The End Of Work: The Decline Of The Global Labor Force And The Dawn Of The Post-Market Era", *Harvard Journal Of Law & Technology*, 9(1), 27-37.

Derlemeler: Krugman, P. (1995), "The Move Toward Free Trade Zones", in P. King (ed.), *International Economics and International Economic Policy: A Reader*, New York: McGraw-Hill, Inc., 163-182.

Diğer Kaynaklar: Bowles, J. *The computerisation of European jobs — who will win and who will lose from the impact of new technology onto old areas of employment?*, <http://bruegel.org/2014/07/the-computerisation-of-european-jobs/>, E.T. 21.05.2018.

OECD (2018), *Good Jobs for All in a Changing World of Work*, 4 December, 2018, <http://www.oecd.org/employment/good-jobs-for-all-in-a-changing-world-of-work-9789264308817-en.htm>, E.T.: 15.02.2019.